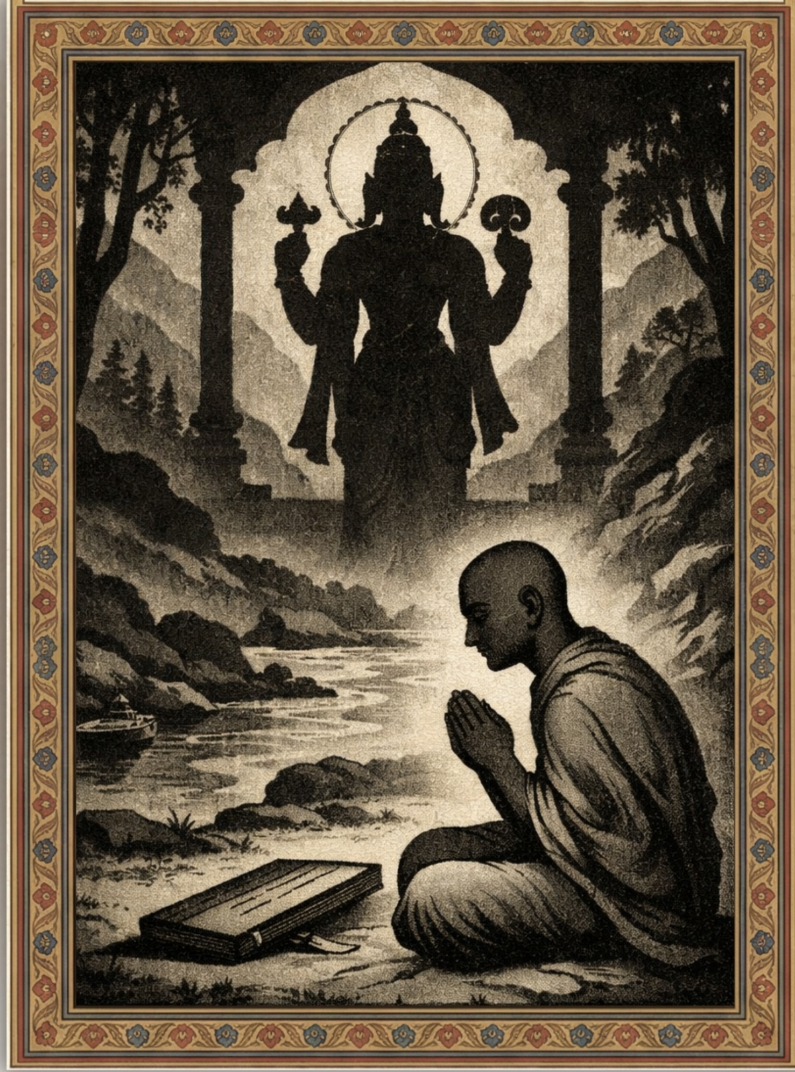

श्रीनारायणपण्डिताचार्यप्रणीतः
श्रीसुमध्वविजयः

षष्ठसर्गः

व्याख्याचतुष्टयसहितः

सम्पादकः

सि. आर् प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

प्रकाशनम्

नवदेहलीस्थमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीन केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन मानितम्

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

वसन्तकुञ्ज- नवदेहली

2025

विश्वविद्याग्रन्थमाला -33

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

(नवदेहलीस्थमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीनराष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानेन सम्मानितम्)

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितः

सुमध्वविजयः-षष्ठसर्गः

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितभावप्रकाशिका(स्वोपज्ञ)टीका-

श्रीवेदाङ्गतीर्थविरचितपदार्थदीपिकाटीका-

श्रीविश्वपतितीर्थविरचितपदार्थदीपिकोद्बोधिकाटीका-

श्रीछलारीशेषाचार्यविरचित-मन्दोपकारिणीटीकासंवलितः

श्रीविश्वनन्दनतीर्थविरचित-सुमध्वविजयसंवलितरचनारंगिणीसहित

सम्पादकः

सि. आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

प्रकाशनम्

वेद-वेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्,

वसन्तकुञ्ज, नवदेहली.

2025

विश्वविद्याग्रन्थमाला- 33

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितः -सुमध्वविजयः षष्ठसर्गः- भाग-6

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितभावप्रकाशिका(स्वोपज्ञ)टीका-

श्रीवेदाङ्गतीर्थविरचितपदार्थदीपिकाटीका-

श्रीविश्वपतितीर्थविरचितपदार्थदीपिकोद्बोधिकाटीका-

श्रीछलारीशेषाचार्यविरचित-मन्दोपकारिणीटीकासंवलितः

ಶ್ರೀವಿಶ್ವನಂದನತೀರ್ಥವಿರಚಿತ-ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾಂಜುಧಿತರಂಗೀಸಹಿತ

सम्पादकः : सि. आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

प्रकाशनम् : वेद-वेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्,
वसन्तकुञ्ज, नवदेहली.

© सर्वे अधिकाराः स्वायत्तीकृताः

प्रथममुद्रणम् : 2025

ISBN : 978-81-998716-2-5

पृष्ठसङ्ख्या : 8 + 146

प्रतयः : 250

मूल्यम् : 60 रूप्यकाणि

मुखचित्रविन्यासः: रघुनन्दनः

मुद्रणालयः : वागर्थ. बेङ्गलूरु

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Recognised by Rashtriya Sanskrit Samsthan, Deemed University,
Ministry of H.R.D., Govt. of India, New Delhi)

Sumadhvavijayaḥ

(षाष्ठसर्गाḥ – Bhāga-6)

Composed by Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya"

Commentaries of:

Bhāvaprakāśikā (Svopajña) of Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya

Padārthadīpikā of Śrī Vedāṅga Tīrtha

Padārthadīpikodbodhikā of Śrī Viśvapati Tīrtha

Mandopakāriṇī of Śrī Chalāri Śeṣācārya

**Accompanied by the Sumadhvavijayāmbudhitararaṅgiṇī of
Śrī Viśvanandana Tīrtha**

Edited by:

C. R. Pradeepa simha acharya, chaturveda.

Published by:

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Established under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI New Delhi)

Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,
vasant Kunj, New Delhi-110070

2025

IV

Vishvavidyagranthamala -33

Sumadhvavijayah - (ṣaṣṭhasargaḥ – Bhāga-6)

Bhāvaprakāśikā (Svopajña) of Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya

Padārthadīpikā of Śrī Vedāṅga Tīrtha

Padārthadīpikodbodhikā of Śrī Viśvapati Tīrtha

Mandopakāriṇī of Śrī Chalāri Śeṣācārya

Sumadhvavijayāmbudhitararaṅgiṇī of Śrī Viśvanandana Tīrtha

Edited by: C. R. vd. Pradeepa simha achaya, chaturveda.

Published by: Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Established under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI New Delhi)

Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,

ISBN : 978-81-998716-2-5

Edition: 2025

copies : 250

©: Publishers

Price: 60

pages 8+146

printed by: vagartha.Bangalore

जगद्गुरुश्रीमन्मध्वाचार्यमूलमहासंस्थानम्
पेजावरअधोक्षजमठः, उडुपि
अनुग्रहसन्देशः

श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितस्य 'सुमध्वविजय'महाकाव्यस्य षष्ठे सर्गे श्रीमन्मध्वाचार्याणां ग्रन्थरचनायाः शुभारम्भः, तथा अत्यन्तं साहसपूर्णा प्रथमबदरीयात्रा अतीव रोमाञ्चकरूपेण वर्णिता अस्ति । अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' षष्ठसर्गः विदुषां पुरतः समुपस्थाप्यते इति भृशं मोदामहे ।

अस्मिन् सर्गे जगद्गुरोरमानवीयसाहसानि, अगाधभक्तिरित्यादि विस्तरेण निरूपितानि । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाः अज्ञानतिमिरनाशकं श्रीमद्भगवद्गीतायाः यथार्थं भाष्यं विरचय्य तद्भाष्यं साक्षाद्भगवते बदरीनारायणाय अर्पयितुं स्वशिष्यैः सह उत्तरबदरीयात्राम् आरभन्ते । ततः मार्गे तस्करान्, क्रूरमृगान् च स्वस्य अलौकिकशक्त्या निर्जित्य आचार्याः 'अनन्तमठं प्राप्नुवन्ति । तत्र बदरीनारायणस्य सन्निधौ अष्टचत्वारिंशत् (४८) दिनानि यावत् मौनव्रताचरणं कृतमाचार्यैः । तदनन्तरं श्रीवेदव्यासस्य प्रेरणया, शिष्यान् तत्रैव संस्थाप्य आचार्याः एकान्तेन दुर्गमम् उत्तरबदरीं प्रति प्रस्थानं कुर्वन्ति । इत्येते साहसपूर्णाः विषयाः अत्र सविस्तरं निरूपिताः सन्ति ।

व्याख्याचतुष्टयसहितस्यैतत्काव्यस्य श्रीविश्वनन्दनतीर्थविरचितसुमध्वविजयाम्बुधितरङ्गिणी- (कन्नड-भाषानुवाद) सहितस्य षष्ठसर्गस्य संस्करणं विद्वान् श्रीप्रदीपसिंहाचार्यः शास्त्रनिष्ठया सुन्दरतया सम्पादितवान् । वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानस्य एषः ज्ञानयज्ञः वस्तुतः श्लाघनीयः ।

अस्य ग्रन्थस्य पठनपारायणादिना सर्वेषां ज्ञानविकासः भवतु । अस्य सम्पादकाय, प्रकाशकाय, अध्येतृभ्यश्च अस्मदुपास्यौ श्रीरामविठ्ठलौ मध्ववल्लभश्रीकृष्णश्च ज्ञान-भक्ति-वैराग्य-सम्पदं, सन्मङ्गलं च ददातु इति प्रार्थयामहे ।

इति नारायणस्मृतयः
 श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीपादाः

निदेशकवचांसि

"नायमात्मा बलहीनेन लभ्यः" इति उपनिषद्वाक्यस्य साक्षात् मूर्तरूपम् इव श्रीमन्मध्वाचार्याणां चरित्रं श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितस्य 'सुमध्वविजय'महाकाव्यस्य षष्ठे सर्गे प्रकाशते । अयं सर्गः आचार्याणां 'ब्रह्मतेजसः' (ज्ञानबलस्य) तथा 'क्षात्रतेजसः' (शारीरिकबलस्य-धैर्यस्य) च अपूर्वः त्रिवेणीसङ्गमः इति वक्तुं शक्यते ।

अस्मिन् सर्गे कवेः लेखनी आचार्याणां बहुमुखीं प्रतिभां चित्रयति । अज्ञानतिमिरनाशकं 'गीताभाष्यं' रचयित्वा बदरीनारायणाय अर्पणं तेषां अगाधं पाण्डित्यं, भगवद्भक्तिं च द्योतयति । नाविकं विना पूर्णप्रवाहेण प्रवहन्त्याः गङ्गानद्याः लीलया सन्तरणं, तथा च यवनराजस्य (तुर्कराजस्य) सम्मुखे निर्भयतया तदीयभाषया (यवनभाषया) एव सम्भाषणं कृत्वा तस्य गर्वभङ्गनं - एतानि आचार्याणां अकुतोभयत्वं, सर्वज्ञत्वं च प्रमाणीकुर्वन्ति । "तत्त्वज्ञानी कदापि भीरुः न भवति, सः सर्वत्र सर्वदा निर्भयः एव" इति नूतनं, ओजपूर्णं च सन्देशम् अयं सर्गः अस्मभ्यं यच्छति ।

अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' अस्य वीररस-भक्तिरसपूर्णसर्गस्य प्रकाशनं क्रियते इति अस्माकं महत् पुण्यम् । अस्य कार्यस्य कृते स्वकीयम् 'अनुग्रहसन्देशं' प्रदाय अस्मान् अनुगृहीतवद्भ्यः, अस्माकं मार्गदर्शकेभ्यः, श्रीपेजावरमठाधीश्वरेभ्यः परमपूज्य श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणेभ्यः संस्थायाः पक्षतः सविनयं साष्टाङ्गप्रणामान्, कृतज्ञतां च निवेदयामि । पूज्यपादानाम् अनुग्रहसन्देशः एव अस्य ग्रन्थस्य मङ्गलकरम् आभूषणम्, अस्माकं च स्फूर्तिस्रोतः ।

तथैव, अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकार्यं महता परिश्रमेण कृतवद्भ्यः प्रधानसम्पादकेभ्यः विद्वान् श्रीप्रदीपसिंहाचार्येभ्यः हार्दिक्यः अभिनन्दनाः । आचार्याणां साहसं, भयङ्करमार्गं तेषां निर्भयसञ्चारं च वर्णयितुं नारायणपण्डिताचार्यस्य यः ओजोगुणपूर्णः भावः अस्ति, तं भावं स्फुटतया प्रकाशयितुं सम्पादकैः कृता टिप्पणी-योजना, पाठविमर्शश्च अतीव उपकारकाः सन्ति । तेषां इयं निस्वार्थ-शास्त्रसेवा सर्वथा श्लाघनीया । अयं 'षष्ठसर्गः' अध्येतृणां अज्ञानअन्धकारं नाशयतु, तेषां हृदये तत्त्वज्ञानस्य दीपं च प्रज्वालयतु इति आशासे ।

डा । विठोबाचार्यः

सम्पादकीयम्

श्रीमन्मध्वमतसिद्धान्तप्रवर्तकानां जगद्गुरुणां श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादानां दिव्यमवतारचरितं गायन् 'सुमध्वविजयः' नाम महाकाव्यं जगति सुप्रसिद्धं वर्तते। कविशिरोमणिभिः श्रीनारायणपण्डिताचार्यैः विरचितमिदं काव्यं न केवलं काव्यदृष्ट्या श्रेष्ठं, अपितु प्रमेयदृष्ट्यापि अनर्घ्यं रत्नं विद्यते। सम्प्रति अस्य ग्रन्थस्य षष्ठः सर्गः चतसृभिः व्याख्याभिः सह श्रीमद्विश्वनन्दनतीर्थाणां कन्नडभाषानुवादेन च अलङ्कृतः सन् सहृदयानां पुरतः समुपतिष्ठते।

१. गीताभाष्यरचना, भगवते अर्पणं च:

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाः श्रीमद्भगवद्गीतायाः यथार्थं, अज्ञानतिमिरनाशकं 'गीताभाष्यं' रचयन्ति। ततः तत् भाष्यं साक्षात् भगवते बदरीनारायणाय अर्पयितुं स्वशिष्यैः सह 'बदरीयात्रां' (उत्तरयात्रां) आरभन्ते। अनन्तमठे रात्रौ भाष्यस्य पुनः पठनं, तत्र भगवता अनुमोदनम् इत्यादयः अत्र वर्णिताः। अनेकान् क्लेशान्, दुष्टराज्ञः च पारयित्वा आचार्याः अधोबदरीं (अनन्तमठं) प्राप्नुवन्ति। तत्र नारायणस्य दर्शनं कृत्वा, ४८ दिनानि मौनव्रतं कुर्वन्ति। तदनन्तरं श्रीवेदव्यासस्य आज्ञया, शिष्यान् तत्रैव संस्थाप्य आचार्याः एकान्तेन दुर्गमं 'उत्तरबदरीं' प्रति प्रस्थानं कुर्वन्ति। इत्येते साहसपूर्णाः विषयाः अत्र विस्तरेण निरूपिताः सन्ति।

व्याख्यानां अनुवादस्य च वैशिष्ट्यम्:

अस्मि संस्करणे पेजावरमठस्य पूर्वाचार्याणां, महतां विदुषां श्रीमद्विश्वपतितीर्थ-श्रीमच्चरणानां व्याख्या मुख्यमाकर्षणं वर्तते। एषा व्याख्या निगूढप्रमेयान् सरलतया प्रकाशयति। अन्यव्याख्याः अपि छात्राणां कृते अत्यन्तं उपकारिकाः सन्ति। अपि च, श्रीमद्विश्वनन्दनतीर्थानां संक्षिप्ता अपूर्वा च कन्नडटीका सामान्यजिज्ञासूनां कृते प्रदीपप्रायः वर्तते।

ग्रन्थस्यास्य सम्पादनावसरे मूलहस्तलेखानां साहाय्येन शुद्धपाठनिर्धारणाय मया यथामति प्रयत्नः कृतः। व्याख्यानां परस्परं तुलनां कृत्वा, प्रमेयाणां स्पष्टीकरणाय टिप्पण्यः अपि योजिताः। 'वेदवेदान्ताध्ययन-शोधसंस्थानस्य' एषः महान् प्रकल्पः विद्वज्जनैः समाहृतः भवेदिति विश्वसिमि।

VIII

एतादृशस्य महार्हग्रन्थस्य सम्पादनं मम परमं सद्भाग्यम् । अस्य महाकार्यस्य प्रेरणास्रोतोभूताः अस्माकं परमपूज्याः, श्रीपेजावरमठाधीश्वराः, श्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणाः । तेषां सततप्रोत्साहनेन, आशीर्वादेन च इदं सम्पादनकार्यं सिद्धम् । पूज्यपादानां चरणकमलयोः सश्रद्धं साष्टाङ्गप्रणामान् समर्पयामि ।

तथैव, वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानस्य निदेशकेभ्यः, डा. आर्. विठोबाचार्येभ्यः कृतज्ञतां निवेदयामि । तेषां शास्त्रप्रेम, संस्थायाः अभिवृद्धौ तेषां श्रद्धा च अस्माकं स्फूर्तिः ।

अन्ते, अयं ग्रन्थः माध्वजिज्ञासूनां, विदुषां, शोधच्छात्राणां च ज्ञानवृद्धये भूयात् इति प्रार्थयन्, इदं ग्रन्थकुसुमं सर्वान्तर्गत-श्रीहरिवायुगुरुणां पादारविन्दयोः समर्पयामि ।

अस्य सत्कार्यस्य सम्पादनसेवावसरं दत्तवद्भ्यः शोधसंस्थानस्य अधिकारिभ्यः, आशिषं दत्तवद्भ्यः यतिवरेभ्यः श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणेभ्यश्च कार्त्तव्यं निवेदयामि । अनेन ग्रन्थराजस्य परिशीलनेन सर्वेषां ज्ञानवृद्धिः, श्रीहरिवायुगुरुचरणानां अनुग्रहश्च भवेत् इति प्रार्थये ।

इति सज्जनविधेयः,

सि. आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः. चतुर्वेदः

सुमध्वविजये षष्ठः सर्गः

ऐतरेयमथ किञ्चन सूक्तं सूचयन् सदसि तत्र गरिष्ठः ।

श्रोतुमिच्छति सभा भगवद्भ्यः सूक्तभावमिति तावदुवाच ॥ १ ॥

पदार्थदीपिका

ऐतरेयम् । अथ श्रीमध्वाचार्यसन्दर्शनानन्तरं तत्र सदसि सभायां गरिष्ठः श्रेष्ठः कश्चिद् विद्वान् ऐतरेयम् ऐतरेयशाखायां विद्यमानं किञ्चन सूक्तं सूचयन् सन् तावद् इति उवाच । सभा मिलितेयं सभा भगवद्भ्यः सूक्तभावम् एतत्सूक्तार्थं श्रोतुम् इच्छति इति ॥ १ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

ऐतरेयमिति ॥ अथ श्रीमध्वदर्शनानन्तरं तत्र सदसि तस्यां सभायां गरिष्ठः श्रेष्ठः कश्चिद्विद्वान् । ऐतरेयशाखायां भवम् ऐतरेयं किञ्चन सूक्तं सूचयन् सन्, सभा मिलितेयं सभा भगवद्भ्यः सूक्तभावं एतत्सूत्रार्थम् । 'भावो लीला क्रिया चेष्टा भूत्यभिप्रायजन्तुषु । पदार्थमात्रे सत्तायाम्' इति वैजयन्ती । श्रोतुम् इच्छति तावत् इत्युवाच । अत्र स्वागतावृत्तम् । स्वागता 'रनभगैर्गुरुणा च' इति तल्लक्षणात् ॥ १ ॥

मन्दोपकारिणी

ऐतरेयमिति ॥ अथ मध्वाचार्यदर्शनानन्तरम् । तत्र तस्मिन् । सदसि सभायां गरिष्ठः श्रेष्ठः कश्चित् विद्वान् । ऐतरेयं ऐतरेयशाखायां विद्यमानं किञ्चन स्वाभिप्रेतं किमपि सूक्तं सूचयन् सन् इति इत्थम् उवाच अब्रवीत् । कथं, अहो मध्वाचार्य सभा अत्र मिलितसभ्यजनः । 'सभा संसदि सभ्ये च' इत्यमरः । भगवद्भ्यः भगः माहात्म्यं कीर्तिर्वा एषां अस्तीति भगवन्तः तेभ्यः पूज्येभ्यः इत्यर्थः । 'भगं श्रीकरमाहात्म्य-वीर्ययत्नार्ककीर्तिषु' इत्यमरः । सूक्तभावं सूक्तस्य भावं अभिप्रेतार्थम् । श्रोतुं इच्छति वाञ्छति । 'इष इच्छायां' इत्यतो लट् परस्मैपदम् । तत्र मिलितजनेषु श्रेष्ठः कश्चित् विद्वान् ऋग्वेदगतं एकं सूक्तं प्रस्तुतीकृत्य किञ्चिदुच्चार्य एतत् सूक्तार्थमाहात्म्योपेतं भावं भवन्मुखात् सभाजनः ज्ञातुमिच्छति इति मध्वाचार्यं प्रति अवोचत् इति भावः । अस्मिन् सर्गे प्रायः स्वागतावृत्तं 'स्वागतारनभगैर्गुरुणा च' इति तल्लक्षणात्

॥ १ ॥

वर्णसौष्टवगरिष्ठमतूर्णं तुल्यमात्रमतिमात्रसुलक्ष्म ।
व्यूढहज्जलदघोषममुष्योच्चारणं विदधदभ्यधितार्थम् ॥ २ ॥

पदार्थदीपिका

वर्णेति । व्यूढहत् श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः अमुष्य तत्र प्रस्तुतस्य सूक्तस्य अर्थम् अभ्यधित उवाच । किं कुर्वन्? वर्णसौष्टवगरिष्ठम्, वर्णानां सौष्टवेन स्पष्टतया गरिष्ठम् अत्युत्तमं यथा भवति तथा । अतूर्णम्, अत्वरितं यथा भवति तथा । तुल्यमात्रम्, तुल्यमात्रं यथा भवति तथा । तुल्यमात्रत्वं नाम अकारादिवर्णानां ह्रस्वत्वेन उच्चारणे एकमात्रत्वं, दीर्घत्वे द्विमात्रत्वं, षुतत्वे त्रिमात्रत्वं, व्यञ्जनोच्चारणे त्वर्धमात्रत्वमिति । तथाह्युक्तम् 'एकमात्रो भवेद् ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते । त्रिमात्रस्तु षुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्' इति । एकमात्रत्वेन ह्रस्वोच्चारणम्, द्विमात्रत्वेन दीर्घोच्चारणमित्यादि तुल्यमात्रत्वमिति भावः । अत एव अतिमात्रसुलक्ष्म, अतिशयेन शोभनलक्षणयुक्तं यथा भवति तथा । जलदघोषम्, मेघघोषवद् घोषयुक्तं यथा भवति तथा, उच्चारणं प्रकृतसूक्तोच्चारणं विदधत् कुर्वन् ॥ २ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वर्णेति ॥ व्यूढहत् व्यूढं पूर्णं हत् यस्य स पूर्णप्रज्ञाचार्यः । वर्णानामक्षराणां यत्सौष्टवं सुष्ठुत्वं तेन स्पष्टतयेति यावत् । गरिष्ठम् अत्युत्तमं यथा भवति तथा, तूर्णं त्वरितं न भवति यथा तथा अतूर्णम् । तुल्या मात्रा यथा भवति तथा तुल्यमात्रम् । तुल्यमात्रत्वं नाम, अकारादिवर्णानां ह्रस्वत्वेनोच्चारण एकमात्रत्वं, दीर्घत्वे द्विमात्रत्वं, षुतत्वे त्रिमात्रत्वं, व्यञ्जनोच्चारणे त्वर्धमात्रत्वमिति । तदुक्तं 'एकमात्रो भवेत् ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते । त्रिमात्रस्तु षुतो ज्ञेयो व्यञ्जनन्त्वर्धमात्रकम्' इति । तथा चैकमात्रत्वेन ह्रस्वोच्चारणं, द्विमात्रस्तु दीर्घोच्चारणमित्यादिरीत्येति भावः । अत एव सु शोभनं लक्ष्म लक्षणं यस्य तत्सुलक्ष्म, अतिमात्रम् अत्यन्तं सुलक्ष्म शोभनलक्षणयुक्तं यथा भवति तथा । जलदस्य घोष इव घोषो ध्वनिर्यथा भवति तथा जलदघोषम् । उच्चारणं प्रकृतसूक्तोच्चारणं विदधत् कुर्वन् सन् अमुष्य तत्र प्रस्तुतसूक्तस्य अर्थम् अभ्यधित उवाच । 'धाजो' लुङ् ॥ २ ॥

मन्दोपकारिणी

वर्णेति ।। व्यूढहृत् व्यूढं विस्तीर्णं हृत् मनः यस्य स तथोक्तः निर्भय इत्यर्थः । ‘व्यूढं विपुलमुद्दिष्टं’ इति हलायुधः । श्रीमध्वाचार्यः अमुष्य प्रस्तुतस्य सूक्तस्य अर्थं अभिधेयं अभ्य-
धित उवाच । ‘अभिपूर्वात् डु धाञ् धारणपोषणयोरिति’ धातोर्लुङ् आत्मनेपदं अधित अधिषाताम्
अधिषत । कथंभूत उच्चारणं, विदधत् पूर्वोक्त-सूक्तस्य उच्चारणं कुर्वन् , कथंभूतं उच्चारणं वर्णसौ-
ष्ठवगरिष्ठं वर्णानि अकाराद्यक्षराणि । ‘वर्णं तु चाक्षरः’ इत्यमरः । तेषां सौष्ठवं सुष्ठुः भावः
सौष्ठवं स्पष्टत्वं तेन गरिष्ठं अत्युत्तमम् । अतूर्णं त्वरारहितम् । तुल्यमात्रं तुल्याः समानाः मात्राः
एकमात्रादिमात्राः यस्मिन् तत् तुल्यमात्रं एकमात्रत्वेन ह्रस्वोच्चारणं, द्विमात्रत्वेन दीर्घोच्चारणं,
त्रिमात्रत्वेन प्लुतवर्णोच्चारणं, अर्धमात्रत्वेन व्यञ्जनोच्चारणम् । ‘एकमात्रो भवेत् ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ
उच्यते । त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्’ ।। अकारादिवर्णानां तुल्यमात्रत्वादिति
भावः । अतिमात्रसुलक्ष्म अतिमात्रं भृशम् ‘अतिवेलभृशात्यर्थातिमात्रोद्गाढनिर्भरम्’ इत्यमरः । सु
शोभनानि लक्ष्माणि लक्षणानि यस्य तत् तथोक्तं ‘चिह्नं लक्ष्म च लक्षणं’ इत्यमरः । जलदघो-
षं जलदवत् घोषः ध्वनिः यस्य तत् जलदघोषम् । अयं श्रीमध्वाचार्यः त्वरां विना स्पष्टाक्षर-पूर्वकं
वेदोच्चारणलक्षणोपेततया ह्रस्वदीर्घादिवर्णोच्चारणपूर्वकं मेघवत् गम्भीरशब्देन प्रकृतसूक्तं प्रथमतः
पठित्वा तत्सूक्तार्थं अवोचत् इति भावः ।। २ ।।

लक्षणान्विततया वचनेऽस्मिन् देवतागुरुमसावतिशेते ।

मानमित्यपि विधाय धिया ते तत्तु सूक्तमपरार्थमवोचन् ।। ३ ।।

पदार्थदीपिका

लक्षणेति । ते द्विजेन्द्राः तत् सूक्तं श्रीमध्वाचार्येणोक्तार्थं सूक्तं तु अपरार्थम्, अपरः
अर्थो यस्य तत् अपरार्थं श्रीमध्वोक्तार्थादन्यार्थम् अवोचन् । अस्य सूक्तस्य भवदुक्तोऽर्थो न
भवतीत्यवोचन् इति भावः । किं कृत्वा? असौ लक्षणान्विततया वेदोच्चारणोचितलक्षणयुक्ततया
अस्मिन् वचने सूक्तोच्चारणतदर्थकथनादिरूपे वचने विषये देवतागुरुं बृहस्पतिं अतिशेते इति धिया
मनसा मानं सम्भावनां विधायपि ।। ३ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

लक्षणेति ।। ते द्विजेन्द्राः । असौ श्रीमध्वाचार्यो लक्षणान्विततया लक्षणेन वेदोच्चारणो-
चितलक्षणेनान्वितो युक्तस्तस्यभावस्तत्ता तया । अस्मिन् वचने सूक्तोच्चारण-तदर्थकथनादिरू-
पे वचने । विषसप्तमीयम् । देवतागुरुं बृहस्पतिम् अतिशेते अतिक्रामति । 'शीङ् स्वप्ने' लट्
। इति धिया मनसा मानं सम्भावनां विधाय अपि, तत् मध्वोक्तं सूक्तं तु, अपरार्थम् अपरोऽर्थो
यस्य तत् । श्रीमध्वोक्तार्थादन्यार्थमित्यर्थः । अवोचन् । अस्य सूक्तस्य भवदुक्तार्थो न भवतीत्य-
वोचन्निति भावः ।। ३ ।।

मन्दोपकारिणी

लक्षणेति ।। ते द्विजेन्द्राः । तत् मध्वाचार्येण उक्तार्थं सूक्तं अपरार्थं अपरः अन्यः अर्थः यस्य
तत् अपरार्थं मध्वोक्तार्थात् अन्यार्थं अवोचन् अवदन् । 'वच परिभाषण' इत्यतः लुङ् परस्मैपदं
अवोचत् अवोचतां अवोचन् । अस्य सूक्तस्य भवदुक्तोऽर्थो न भवति किन्तु अस्मदुक्त एवार्थः
इति अब्रुवन् इति भावः । किं कृत्वा । असौ मध्वाचार्यः लक्षणान्विततया लक्षणैः वेदोच्चार-
णोचितलक्षणैः अन्विततया युक्ततया अस्मिन् वचने सूक्तोच्चारणपूर्वकं अर्थकथनविषये । देवता-
गुरुं देवतानां गुरुं आचार्यं बृहस्पतिम् 'बृहस्पतिस्सुराचार्यः' इत्यमरः अतिशेते अतिक्रामति ।
'अतिपूर्वकात् शीङ् स्वप्ने' इत्यस्मात् लडात्मनेपदं शेते शयाते शेरते । इति धिया एवंभूतमनसा
। मानं बहुमानं विधाय अपि कृत्वापि अयं लक्षणवत्तया वेदोच्चारणादिविषये बृहस्पतेरपि अधिक
इति मनसि सम्भाव्यापि मध्वोक्तस्य अन्यार्थं ऊचुरिति भावः ।। ३ ।।
स्यात्तथेत्थमपि सम्भवितार्थरूप्यर्थतां श्रुतिषु वित्त दशार्थम् ।
भारतं ननु शतार्थमपि स्याद्वैष्णवं पदसहस्रतयं हि ।। ४ ।।

भावप्रकाशिका

त्रयोऽर्थाः सर्ववेदेषु दशार्थाः सर्वभारते । विष्णोः सहस्रनामापि निरन्तरशतार्थकम् ।। इति
संख्याया अवयवे तयप्' इति सहस्रतयम् ।। ४ ।।

पदार्थदीपिका

स्यात् । अर्थः एतत्सूक्तार्थः तथा अस्मदुक्तप्रकारेण स्यात् भवेत् । इत्थम् अपि भवदुक्तप्रकारेणापि अर्थः सम्भविता सम्भवति । तस्मादर्थद्वयमपि प्रामाणिकमेवेत्यर्थः । तत्ककथमिति चेदाह- त्र्यर्थतामित्यादि । श्रुतिषु सर्ववेदेषु त्र्यर्थताम् अर्थत्रययुक्ततां वित्त जानीत । भारतं श्रीमहाभारतं दशार्थं वित्त । वैष्णवं विष्णुवाचकं पदसहस्रतयं नामसहस्रकं शतार्थम् अपि स्यात् ननु । हि यस्मात् तस्मादर्थस्तथा स्यात्, इत्थमपि सम्भविता । तथाचोक्तम्- 'त्रयोऽर्थाः सर्ववेदेषु दशार्थाः सर्वभारते । विष्णोः सहस्रनामापि निरन्तरशतार्थकम्' इति ॥ ४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

स्यादिति ॥ हे विद्वांसः यूयं श्रुतिषु सर्ववेदेषु त्र्यर्थतां त्रयोऽर्था यस्य सः त्र्यर्थः तस्य भावस्तत्ता ताम् । अर्थत्रययुक्ततामित्यर्थः । वित्तजानीत । 'विदेर्लोट्' । भारतम् श्रीमहाभारतं दशार्थं दश अर्था यस्य तद्दशार्थं वित्त । विष्णोर्वाचकं वैष्णवं, पदानां नाम्नां सहस्रमेवपदसहस्रतयं, शतं अर्था यस्य तत् शतार्थम् अपिस्यात् ननु । हियस्मात् अर्थः एतत्सूक्तार्थः तथा अस्मदुक्तप्रकारेणस्यात् इत्थम् अपि भवदुक्तप्रकारेणाप्यर्थः सम्भवतीति सम्भविता । तथा च श्रुतीनां त्र्यर्थत्वादर्थद्वयमपि प्रामाणिकमेवेत्यर्थः । तथाचोक्तं- 'त्रयोर्थाः सर्ववेदेषु दशार्थाः सर्वभारते । विष्णोः सहस्रनामापि निरन्तरशतार्थक'मिति ॥ ४ ॥

मन्दोपकारिणी

स्यादिति ॥ अर्थः एतत्सूक्तार्थः तथा अस्मदुक्तप्रकारेण स्यात् भवेत् । 'अस भुवि' इत्यतो विधिलिङ् परस्मैपदं स्यात् स्याताम् स्युः । इत्थमपि भवदुक्त-प्रकारेणापि अर्थः सम्भविता भवेत् 'संपूर्वकात् भू सत्तायाम्' इत्यतो लुट् परस्मैपदं भविता भवितारौ भवितारः । तस्मात् अर्थद्वयमपि प्रामाणिकमिति भावः । कथमिति चेत् श्रुतिषु वेदेषु त्र्यर्थतां त्रयश्च ते अर्थाश्च त्र्यर्थाः त्र्यर्थानां भावः त्र्यर्थता ताम् । वित्त जानीथ । 'विद् ज्ञान' इत्यतो लोट् परस्मैपदं विद्धि वित्तं वित्त । भारतं महाभारतम् । दशार्थं दशसङ्ख्याकाः अर्थाः यस्मिन् तत् तथोक्तं वित्त । वैष्णवं विष्णोः इदं वैष्णवम् । पदसहस्रतयं पदानां सहस्रतयं सहस्रं विष्णुनामसहस्रमित्यर्थः । शतार्थमपि शतसङ्ख्याकाः अर्थाः यस्मिन् तत्तथोक्तम् । स्यान्ननु भवेदेव । 'प्रश्नावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु'

इत्यमरः । हि प्रसिद्धमेतत् । तदुक्तं 'त्रयोऽर्थाः सर्ववेदेषु दशार्थाः सर्वभारते । विष्णोः सहस्र-
नामापि निरन्तरशतार्थकम्' । तस्मात् उभयमपि युक्तमिति भावः ॥ ४ ॥

इत्युदीरयति विस्तृतचित्ते भूसुरा इह जिगीषव एनम् ।

ऊचुरर्थशतकं हरिनाम्नां वर्ण्यतामिति सहासमुखास्ते ॥ ५ ॥

पदार्थदीपिका

इतीति । विस्तृतचित्ते श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्य इति वेदादेर्यथार्थतादिकमस्तीति उदीरयति सति
इह वेदादेर्यथार्थतादि वर्णनविषये एनं जिगीषवः ते भूसुराः सहासमुखाः अत्रायं निरुत्तरो
भविष्यतीति मत्वा स्मेरमुखाः सन्तो हरिनाम्नाम्, 'विश्वं विष्णुः' इत्यादीनां भगवन्नाम्नाम् अर्थश-
तकं [वर्ण्यतां] उच्यताम् इति ऊचुः ॥ ५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

इतीति ॥ विस्तृतचित्ते विस्तृतं चित्तं यस्य तस्मिन् पूर्णप्रज्ञाचार्ये । इति वेदादेर्य-
थार्थतादिकमस्तीत्युदीरयति वदति सति, इह वेदादेरर्थत्रयादि-वर्णनविषय एनं श्रीमध्वाचा-
र्यं जिगीषवः ते भूसुराः । सहासमुखाः सहासं हासयुक्तं मुखं येषां तादृशा सन्तः । अत्रायं
निरुत्तरो भविष्यतीति मत्वा स्मितमुखाः सन्त इत्यर्थः । हरिनाम्नां 'विश्वं विष्णुः' इत्यादिभगवव
न्नाम्नाम् अर्थशतकं शतं वर्ण्यतां उच्यतां इति ऊचुः ॥ ५ ॥

मन्दोपकारिणी

इतीति ॥ विस्तृतचित्ते विस्तृतं पूर्णं चित्तं मनः यस्य स तथोक्तः तस्मिन् पूर्णप्रज्ञाचार्ये
। इति 'वेदादिषु अर्थत्रयादिकमस्तीति' एवं प्रकारेण उदीरयति वदति सति इह वेदादेः अर्था-
दिविषये । एनं मध्वाचार्यं जिगीषवः जेतुं इच्छवः ते भूसुराः ब्राह्मणाः । सहासमुखाः हासेन
मन्दहासेन सहितं मुखं येषां ते तथोक्ताः । अत्र अयं निस्सारो भविष्यतीति स्मेरमुखाः सन्तः
हे मध्वाचार्य हरिनाम्नां हरेः विष्णोः नाम्नां विश्वं विष्णुर्वषट्कार इत्यादिनाम्नाम् अर्थशतकं अर्थानां
शतकं वर्ण्यतां उच्यताम् । 'वर्ण वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु' इत्यतः कर्मणि लोट् आत्मनेपदं
वर्ण्यताम् वर्ण्यताम् वर्ण्यन्ताम् । एवं ऊचुः अवदन् । 'वचेः' लिट् । विष्णुसहस्रनाम्नां एकै-

कनामः शतं शतं अर्थाः सन्तीत्युक्ते सति अयं मध्वाचार्यः शतार्थकथने अक्षमस्सन् पराजितो भविष्यतीति मत्वा हसन्तः सन्तः विश्वादिनाम्नां शतं अर्थाः उच्यतामिति ब्राह्मणाः मध्वं ऊचुः इति भावः ॥ ५ ॥

वर्णयामि तदहं सकलं वः सौष्ठवादनुवदन्तु भवन्तः ।

तं वदन्तमिति तेऽथ वदन्तो बाढमित्यतिदृढोद्यममापुः ॥ ६ ॥

पदार्थदीपिका

वर्णयामीति । अहं तत् सकलं अर्थशतकं वो वर्णयामि । भवन्तः सौष्ठवात् सुष्ठुभावेन अनुवदन्तु । मदुक्तप्रकारेणार्थशतकं भवन्तः सम्यगनुवदन्तु । अथ इति वदन्तं तं बाढं तथाऽस्तु इति वदन्तः ते द्विजाः अतिदृढोद्यमम् आपुः । तेन वक्ष्यमाणार्थशतानुवादे सावधाना बभूवुरित्यर्थः

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वर्णयामीति ॥ अहं तत् सकलम् अर्थशतकं वः युष्मान् प्रति वर्णयामि वदामि । ‘वर्णवर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु’ लट् । भवन्तः सुष्ठु भावः सौष्ठवं तस्मात् । अनुवदन्तु मदुक्तप्रकारेणार्थशतकं सम्यग्भवन्तोऽनुवदन्त्वित्यर्थः । अथ इति वदन्तं तं श्रीमध्वाचार्यं बाढम् इति तथास्त्विति वदन्तः ते द्विजाः, अतिदृढः य उद्यमः प्रयत्नस्तम् आपुः । तेन वक्ष्यमाणार्थशतानुवादे सावधाना बभूवुरित्यर्थः ॥ ६ ॥

मन्दोपकारिणी

वर्णयामीति ॥ हे ब्राह्मणाः अहं वः युष्माकं तत् अर्थशतकं सकलं वर्णयामि कथयामि । भवन्तः सकलं तदर्थशतकं सौष्ठवात् सम्यक् मदुक्तप्रकारेण अनुवदन्तु अनुवादं कुर्वन्तु । ‘वदेः’ लोट् परस्मैपदम् । इति वदन्तं ब्रुवाणं तं मध्वाचार्यं प्रति बाढम् इति वदन्तः तथास्तु इति प्रतिज्ञां कुर्वन्तः ‘भृशप्रतिज्ञयोर्बाढं’ इत्यमरः । ते द्विजाः अथ प्रतिज्ञानन्तरं अतिदृढोद्यमं अतिदृढश्चासौ उद्यमः उद्योगश्च तं आपुः चक्रुः । ‘आप्तु व्याप्तौ’ इत्यतो लिट् परस्मैपदम् । मध्वाचार्येण वक्ष्यमाणार्थशतकानुवादकरणे सावधान-मनसः बभूवुः इति भावः ॥ ६ ॥

प्रत्ययप्रकृतिसङ्गमभङ्गीं शब्दशास्त्रविहितां प्रतिदर्श्य ।

शुद्धधीः श्रुतिशिरःशतसिद्धान्म्यधात्सपदि विश्वपदार्थान् ॥ ७ ॥

भावप्रकाशिका

‘विश् प्रवेशने’ इति धातोर्विष्टं ज्ञानरूपं च विश्वम् । टु ओश्चि गतिवृद्धयोरिति च विना पक्षिणा श्वयतीति विश्वम् । ‘तृतीयोऽतिशये’ इति विश्वम् । विशेषेण व्याप्तत्वाच्च, विशेषेण ज्ञानत्वरूपत्वाच्च, विशेषेण नित्यवृद्धत्वाच्च ‘विश्वमेव हि सर्वं’ ‘सर्वं पूर्णमिहोच्यते’ इति न्यायेन पूर्णत्वाच्च विश्वम् । एवं ‘विश्वो हिरण्यगर्भोऽग्निर्यम’ इत्यादेर्विश्वस्य वायोरन्तर्यामित्वाच्च जाग्रत्प्रवर्तकस्य विश्वनामकत्वादित्यादिना रूपेण पञ्चाशदधिकार्थान् अभ्यधात् ॥ ७ ॥

पदार्थदीपिका

प्रत्ययेति । शुद्धधीः श्रीमध्वाचार्यः सपदि तदानीमेव श्रुतिशिरःशतसिद्धान्, उपनिषच्छतेषु सिद्धान् प्रमितान् विश्वपदार्थान् ‘विश्वं विष्णुर्वषट्कारः’ इत्यत्र विश्वपदस्यार्थान् अभ्यधात् । किं कृत्वा? शब्दशास्त्रविहितां व्याकरणेऽभिहितां प्रत्ययप्रकृतिसङ्गमभङ्गीं प्रत्ययप्रकृतिसङ्गमप्रकारं प्रतिदर्श्य दर्शयित्वा । धात्वादिरूपं प्राग्विद्यमानं शब्दस्वरूपं प्रकृतिः । पश्चाद् विधीयमानः प्रत्ययः । तयोः सङ्गमः सम्बन्धः । तत्प्रकारं दर्शयित्वाऽभ्यधात् । तत् कथमिति चेदुच्यते । विश प्रवेशने इति धातोरौणादिके कन्प्रत्यये कित्वादुपधागुणाभावे सति विश्वमिति रूपम् । विशतीति विश्वम् । ‘तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत्’ इति सर्वत्र प्रविष्टत्वाद् विश्वमित्यर्थः । सर्वत्र प्रविष्टत्वाद् ज्ञानरूपत्वाद् विश्वम् । तत्रायं विभागः - ‘विश प्रवेशने’ इति धातोः क्तिप्, ‘वा गतिद् गन्धनयोः’ इत्यस्माद् डप्रत्ययष्टिलोपश्च । गत्यर्थस्य ज्ञानार्थत्वात् । विद् चासौ वं चेति विश्वमिति विग्रहः । विः पक्षी गरुडः । विना श्वयति गच्छतीति वा विश्वम् । अस्मिन् पक्षे पक्षिवाचकाद् वीत्यतः परतः ‘टु ओश्चि गतिवृद्धयोः’ इत्यस्मादच् प्रत्ययः । विशेषेण इवयतीति व्याप्नोतीति वा विश्वम् । अस्मिन् पक्षे वीत्युपसर्गः । विशेषेण वर्धत इति वा विश्वम् । परिपूर्णमिति यावत् । विश्वं वायुमन्तर्यामितया वर्तयतीति वा विश्वम् । अत्र च विश्वशब्दो वायुवाचकः । ‘विश्वो हिरण्यगर्भोऽग्निर्यमो वरुणरुद्रेन्द्राः’ इति प्रयोगात् । अत्र च विश्वशब्दादुत्तरतः वृतु वर्तन इति धातोः डप्रत्ययष्टिलोपश्च । विश्वं जगद्वर्तयतीति वा विश्वम् । उक्त एव धातुप्रत्ययविभागः । विश्वशब्दो जगद्वाचकः, इत्यादिरूपेण पञ्चाशदधिकानर्थानभ्यधात् ॥ ७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

प्रत्ययेति ।। शुद्धधीः श्रीमध्वाचार्यः सपदि तदानीमेव श्रुतिशिरःशतसिद्धान् श्रुतीनां शिरांसीव श्रुतिशिरांस्युपनिषदस्तेषां यानि शतानि तेषु सिद्धान् प्रमितान्, विश्वपदार्थान् विश्वमिति यत्पदं तस्यार्थान् । 'विश्वं विष्णु'रित्यत्रस्थविश्वशब्दस्यार्थानित्यर्थः । शब्दशास्त्रविहितां शब्दशास्त्रं व्याकरण-शास्त्रं तस्मिन् विहितां प्रोक्तां प्रत्ययः पश्चाद्विधीयमानः 'क' इत्यादिः प्रकृतिः प्राग्विद्यमान 'विश्' इत्यादिशब्दस्वरूपम् तयोः सङ्गमस्य सम्बन्धस्य भङ्गीं प्रकारं प्रतिदर्श्य दर्शयित्वा अभ्यधात् उवाच । तत्कथमिति चेदुच्यते । 'विश प्रवेशन' इति धातोरौणादिके कप्रत्यये कित्वादुपधागुणाभावे च सति विश्वमिति रूपम् । विशतीति विश्वम् । 'तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत्' इति श्रुतेस्सर्वत्र प्रविष्टत्वाद्विश्वमित्यर्थः । सर्वत्र प्रविष्टत्वाज्ज्ञानरूपत्वाद्वा विश्वम् । तत्रायं विभागः । विश धातोः क्विप्, वा गतिगन्धनयोरित्यस्माडुप्रत्ययष्टिलोपश्च । गत्यर्थस्य ज्ञानार्थय कत्वात् वं ज्ञानरूपमिति भावः । विट् चासौ वञ्चेति विश्वमिति विग्रहः । विः पक्षी गरुडः, विना श्वयति गच्छतीति विश्वम् । अस्मिन् पक्षे पक्षिवाचकाद्वीत्यतः परतः 'टु ओश्चि गतिवृद्धयो'रित्यस्मादचप्रत्ययः । विशेषेण श्वयति प्राप्नोतीति वा विश्वम् । अस्मिन् पक्षे वीत्युपसर्गः । विशेषेण वर्धत इति वा विश्वम् । परिपूर्ण इति यावत् । विश्वं वायुमन्तर्यामितया वर्तयतीति वा विश्वम् । अत्र च विश्वशब्दो वायुपरः । 'विश्वो हिरण्यगर्भोऽग्निर्यमो वरुणरुद्रेन्द्रा' इति विश्वशब्दस्य वायौ प्रयोगात् । अत्र च विश्वशब्दा-दुत्तरतो वृतु वर्तन इति धातोर्दप्रत्ययष्टिलोपश्च । विश्वं जगद्वर्तयतीति वा विश्वम् । उक्त एव धातुप्रत्ययविभागः । अत्र विश्वशब्दो जगद्वाचकः । इत्यादिरूपेण विश्वशब्दस्य पञ्चाशदधिकानर्थानभ्यधात् ।। ७ ।।

मन्दोपकारिणी

प्रत्ययेति ।। शुद्धधीः शुद्धा निःशङ्का धीः यस्य स तथोक्तः श्रीमध्वाचार्यः । सपदि सद्यः । श्रुतिशिरःशतसिद्धान् श्रुतीनां वेदानां शिरांसि शीर्षस्थानीयाः उपनिषदः इत्यर्थः । तेषां शतेषु सिद्धान् प्रमितान् विश्वपदार्थान् विश्वपदस्य अभिधेयान् अभ्यधात् प्रावोचत् । 'डु धाञ् धारणपोषणयोः' इत्यतो लुङ् परस्मैपदं अधात् अधातां अधुः । किं कृत्वा । शब्दशास्त्रविहितां शब्दशास्त्रे व्याकरणे विहितां उदिताम् । प्रत्ययप्रकृतिसङ्गमभङ्गीं प्रत्ययश्च प्रकृतिश्च तयोः सङ्गमः सम्बन्धः तस्य भङ्गीं प्रकारं प्रतिदर्श्य प्रकाश्य प्राक् विद्यमानं धात्वादिशब्दस्वरूपं प्रकृतिः तत्परः पश्चात् विधीयमानः प्रत्ययः तयोः सम्बन्धप्रकारं व्युत्पाद्य इति भावः ।। ७ ।।

यावदर्थशतकं न विशङ्कः सन्ततोक्तिकृदपूरयदेषः ।
वर्णितावधृतिदुर्बलचित्तास्तावदाकुलहृदो ह्यभवंस्ते ॥ ८ ॥

पदार्थदीपिका

यावत् । विशङ्कः शङ्कारहितः, अत एव सन्ततोक्तिकृत् निरन्तरमर्थकथनं कुर्वन् एषः
यावत् अर्थशतकं विश्वपदार्थशतकं नापूरयत् न पूरयामास । यावदर्थशतकं सम्पूर्णं नावददिति
भावः । तावत् वर्णितावधृतिदुर्बलचित्ताः वर्णितस्यावधारणे दुर्बलचित्ताः ते द्विजाः आकुलहृदः
सम्भ्रान्तमानसाः अभवन् हि ॥ ८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यावदिति ॥ विगता शङ्का यथा भवति तथाविशङ्कः अत एव सन्ततोक्तिकृत् सन्ततं निरन्तरं
या उक्तिरर्थकथनं तां करोतीति तथोक्तः । एषः श्रीमध्वाचार्यो यावत् अर्थशतकं अर्थानां शतकं न
अपूरयत् अपूरयामास । 'पृ पालनपूरणयोः' लङ् तावत् वर्णितानां

प्रोक्तार्थानाम् अवधृतौ अवधारणे दुर्बलं असमर्थं चित्तं येषां ते द्विजा आकुलं सम्भ्रान्तं हृत् म
नो येषां तादृशा अभवन् ॥ ८ ॥

मन्दोपकारिणी

यावदिति ॥ विशङ्कः सभाभयरहितः अत एव सन्ततोक्तिकृत् सन्ततं अविच्छेदेन उक्तिं अर्थ-
कथनं करोतीति सन्ततोक्तिकृत् । एषः मध्वाचार्यः । यावत् यावति काले । अर्थशतकं अर्थानां
विश्वपदाभिधेयानां शतकं न अपूरयत् न समापयत् । 'पृ पालनपूरणयोः' इत्यतो लङ् परस्मै-
पदं अपूरयत् अपूरयतां अपूरयन् विश्वपदस्य अर्थशतकं यावत् नावदत् इति भावः तावत् ताव-
न्मध्य एव वर्णितावधृतिदुर्बलचित्ताः वर्णितानां मध्वाचार्येण कथितानां कतिपयानां विश्वपदस्य
अर्थानां अवधृतौ ग्रहणविषये दुर्बलं अक्षमं चित्तं अन्तःकरणं येषां ते तथोक्ताः ते द्विजाः आकुल-
हृदः आकुलं सम्भ्रान्तं हृत् चित्तं येषां ते तथाभूताः अभवन् । मध्वाचार्येण कतिपयार्थेषु कथितेषु
सत्सु तावन्मात्रग्रहणेऽपि असमर्थाः ब्राह्मणाः संभ्रान्ताः बभूवुरिति भावः ॥ ८ ॥

साङ्गवेदचतुरा इतिहासे शिक्षिताः सुबहवोऽप्यतिधृष्टाः ।
नैतदीरितमहो जगृहुस्ते विश्वसंक्षयपयोऽन्धुगणा वा ॥ ९ ॥

पदार्थदीपिका

साङ्गेति । साङ्गवेदचतुराः शीक्षाद्यङ्गोपेतवेदे तदर्थकथने च चतुराः । न केवलमेतावत् । अपि तु इतिहासे भारते शिक्षिताः । उपलक्षणमेतत् । सकलविद्याविदग्धा इति भावः । सुबहवो मिलिता अपि अतिधृष्टा अपि ते द्विजाः एतदीरितम् एतदुक्तं न जगृहुः । अहो आश्चर्यम् । के किमिव? अन्धुगणाः गर्तसमूहाः विश्वसङ्घयपयो वा प्रलयजलमिव । 'वा विकल्पोपमानयोः' इत्यमरः ॥ ९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

साङ्गेति ॥ औः शिक्षादिषडङ्गैः सहिताः साङ्गाः ये वेदास्तेषु चतुराः कुशलाः । इतिहासे भारते शिक्षिताः । उपलक्षणमेतत्, सकलविद्याविदग्धा इति भावः । सुबहवः मिलिता अपि, अतिधृष्टाः अतिधैर्यवन्तोऽपि ते द्विजा एतदीरितं एतदुक्तं विश्वशब्दार्थजातं अन्धुगणाः गर्त-समूहा विश्वस्य संक्षयो यस्मिन् काले स विश्वसंक्षयः प्रलयकालः तस्य पयः वा जलमिव 'वा विकल्पोपमानयोः' इत्यमरः न जगृहुः न धृतवन्तः । अहो अत्रोपमालङ्कारः ॥ ९ ॥

मन्दोपकारिणी

साङ्गेति ॥ साङ्गवेदचतुराः साङ्गैः शिक्षादिषडङ्गैः सहिताः साङ्गाः साङ्गाश्च ते वेदाश्च साङ्गवेदाः तेषु चतुराः निपुणाः । इतिहासे अपि भारतादावपि शिक्षिताः प्रवीणाः । 'प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः' इत्यमरः । उपलक्षणमेतत् सकलविद्याविदग्धाः इति भावः । तादृशा अपि सुबहवः अपि मिलिता अपि, अतिधृष्टाः अपि अति अत्यन्तं धृष्टाः सभाभयरहिता अपि इत्यर्थः । ते द्विजाः । एतदीरितं एतेन मध्वाचार्येण ईरितं कथितं अर्थं न जगृहुः ज्ञातुं नाशक्नुवन् । अहो आश्चर्यं मध्वपाण्डित्यं यतः महापाण्डितानामपि अवाङ्मनोगोचरम् । ते किमिव, अन्धुगणाः अन्धूनां कूपानां गणाः समूहाः । 'पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा' इत्यमरः । विश्वसंक्षयपयो वा विश्वस्य जगतः संक्षयः नाशः यस्मिन् सः विश्वसंक्षयः प्रलयकालः तस्मिन् विद्यमानपयो वा उदकमिव । 'वा विकल्पोपमानयोः' इति विश्वः । यथा

बहवोऽपि कृपाः अतिगर्तसमूहाः प्रलयजलं गृहीतुं न समर्थाः गर्तानां स्वल्पावकाशत्वात् प्रलयजलानां बहुत्वात् तथा ब्राह्मणानां बहूनामपि अल्पबुद्धित्वात् मध्वाचार्योक्तानां अर्थानां बहुत्वात् ब्राह्मणाः अर्थग्रहणे न शक्ताः बभूवुः । बहूनां अल्पावकाशे स्थित्ययोगादिति भावः । 'ग्रह उपादाने' इत्यतो लोट् परस्मैपदं जग्राह जगृहतुः जगृहुः ॥ ९ ॥
 देवतास्वसुलभा प्रतिभा ते मानुषेषु चपलेषु कथा का ।
 क्षाम्य सौम्य सकलज्ञ नमस्ते ते ब्रुवन्त इति तं किल नेमुः ॥ १० ॥

(प. दी.) देवतासु । ते द्विजाः इति ब्रुवन्तः वदन्तः तं नेमुः किल । कथम्? हे सकलज्ञ, ते प्रतिभा देवतासु असुलभा दुर्लभा । चपलेषु चञ्चलचित्तेषु मानुषेषु का कथा? असुलभेति किं कथ्यते? हे सौम्य, क्षाम्य अस्मच्चापलं क्षमस्व । ते नमः इति ब्रुवन्तः ॥ १० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

देवतेति ॥ ते द्विजाः । हे सकलज्ञसर्वज्ञते प्रतिभास्वरूपप्रज्ञादेवतासु असुलभादुर्लभा , चपलेषु चञ्चलचित्तेषु मानुषेषु असुलभेतिका कथा ? किं कथ्यते ? हे सौम्यमनोज्ञक्षाम्य, अस्मच्चापलं क्षमस्व । 'क्षमूष् सहने' लोट् । ते नमः इति ब्रुवन्तः सन्तः तं श्रीमध्वाचार्यं नेमुः । नमश्चक्रुः किल । अत्र कैमुत्यालङ्कारः ॥ १० ॥

मन्दोपकारिणी

देवतास्विति ॥ ते द्विजाः । इति इत्थम् । ब्रुवन्तः वदन्तः सन्तः । तं मध्वाचार्यम् । नेमुः किल अनमन् हि । ननाम नेमतुः नेमुः । कथं हे सकलज्ञ सकलं जानतीति सकलज्ञः । तस्य संबुद्धिः हे सकलज्ञ ते प्रतिभा प्रज्ञा । देवतासु देवेषु । 'वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवता स्त्रियां' इत्यमरः । असुलभा दुर्लभा । चपलेषु चञ्चलवृत्तिषु मानुषेषु मनुष्येषु असुलभा इति का कथा किं कथनीयं इति भावः । हे सौम्य सुन्दर 'सौम्यं तु सुन्दरे सोमदैवते' इत्यमरः । क्षाम्य अस्मच्चापल्यं क्षमस्व सहस्व 'क्षमूष् सहने' इत्यतो लोट् परस्मैपदं क्षाम्य क्षाम्यतम् क्षाम्यत । ते तुभ्यं नमः प्रणामोऽस्तु इति ब्रुवन्तः इत्यन्वयः ॥ १० ॥
 वेदशास्त्रचतुरैरिह विद्यावित्तलिप्सुभिरवाप्तमशेषैः ।

प्राप केरलसुमण्डलजातैरन्यदायतनमायतचेताः ॥ ११ ॥

पदार्थदीपिका

वेदेति । आयतचेताः विस्तृतचित्तः इह पयस्विनीतटे अन्यद् आयतनं प्राप । कथम्भूतम्? वेदशास्त्रचतुरैः विद्यावित्तलिप्सुभिः, विद्याधिक्यानुसारेण लभ्यं वित्तं धनं लिप्सुभिः लब्धुमिच्छुच्छुभिः, अशेषैः सर्वैः केरळसुमण्डलजातैः केरळराख्यप्रशस्तमण्डले प्रशस्तग्रामे जातैरिति भावः । अवासम् ॥ ११ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वेदेति ॥ आयतचेताः आयतं विस्तृतं चेतो यस्य स पूर्णप्रज्ञाचार्यः । वेदशास्त्रचतुरैः वेदाश्च शास्त्राणि च तेषु चतुरैः विदग्धैः । विद्याया लभ्यं वित्तं विद्यावित्तम् । विद्याधिक्यानुसारेण लभ्य-वित्तमित्यर्थः । तल्लब्धुमिच्छुभिर् लिप्सुभिः अशेषैः सर्वैः, केरलसुमण्डलजातैः केरलराख्यं सुमण्डलं प्रशस्तदेशः, तस्मिन् जातैरुत्पन्नैरवासं प्राप्तम् इह पयस्विनीतटे अन्यत् आयतनं देवास्थानान्तरं प्राप ॥ ११ ॥

मन्दोपकारिणी

वेदशास्त्रेति ॥ आयतचेताः आयतं विस्तृतं चेतः मनः यस्य स तथोक्तः मध्वाचार्यः । इह पयस्विनीतटे । अन्यत् अपरं आयतनं देवालयं प्राप प्राप्तवान् । 'प्र पूर्वात् आहृ व्याप्तौ' इत्यतो लिट् परस्मैपदं आप आपतुः आपुः । कथम्भूतं वेदशास्त्रचतुरैः वेदाश्च शास्त्राणि च वेदशास्त्राणि तेषु चतुरैः निपुणैः अत एव विद्यावित्तलिप्सुभिः विद्याभ्यासानुसारेण लभ्यं वित्तं द्रव्यं 'वित्तं वस्तु वसु द्रव्यं' इति धनञ्जयः । लिप्सुभिः लब्धुमिच्छद्भिः । केरलसुमण्डलजातैः केरलसुमण्डले केरलराख्य-शोभनदेशे जातैः उत्पन्नैः । 'स्यान्मण्डलं द्वादशराजशाले देशे च बिम्बे च कदम्बके च' इति विश्वः । अशेषैः समस्तैः । अवासं प्राप्तम् । पयस्विनीतीरे एव स्थलान्तरे यस्मिन् देवालये वेदशास्त्राभिज्ञाः केरलदेशस्थाः ब्राह्मणाः विद्यापरीक्षां दत्त्वा विद्याधिक्यानुसारेण द्रव्यं प्राप्तुं समवेताः बभूवुः तं देवालयं मध्वाचार्यः ययौ इति भावः ॥ ११ ॥ तर्कतन्त्रकुशलानपि पुंसश्चर्करीति बत सोऽयममानान् । मानमानमयतीह कथं नो नैष मण्डलभुवां समितानाम् ॥ १२ ॥

पदार्थदीपिका

तर्केति । 'इति मन्त्रयन्तः ते द्विजवर्याः तमुपेत्य अपृच्छन्' इत्युत्तरश्लोकेनान्वयः । कथं मन्त्र-
यन्तः? सोऽयं तर्कतन्त्रकुशलान् तर्कशास्त्रे तन्त्रे च कुशलान् चतुरान् अपि, वैशेषिकादयस्तर्काः,
तन्त्रं भाट्टम्, पुंसः पुरुषान् अमानान् खण्डिताहङ्कारान् चर्करीति करोति । बत खेदे । एषः
समितानां मिळितानां मण्डलभुवाम् अशेषकेरळमण्डलजातानां नः मानम् अभिमानम् इह कथं
नानमयति, कथं न निराकुर्यात् ॥ ॥ इति मन्त्रयन्तः । कथम्भूता अपृच्छन्? अन्यदेशजमुखाः
देशान्तरजातद्विजमुखाः । अस्माभिरेव प्रश्नादिके कृते सति यद्यस्माकं पराजयः स्यात् तर्हि
केरळमण्डलस्यैव पराजयः स्यात् । केरळमण्डलत्रिषष्टिग्रामजनानामत्र मिळितत्वादिति मत्वा
देशान्तरादागतं कञ्चन द्विजं पुरस्कृत्य तन्मुखेनापृच्छन्निति भावः । किमपृच्छन्? सहदाददसुशं-
सननिन्दाकारिसूक्तगतम् अर्थम् अपृच्छन् । सद्भ्यो ददत इति सहदः । दद दान इति धातोः
। न ददत इत्यददः । तयोः सहदाददयोः सुशंसनं च निन्दां च करोतीति सहदाददसुशंसन-
निन्दाकारि । तच्च तत् सूक्तं चेति तथोक्तम् । तद्गतमर्थम् । तत् सूक्तं किम्? 'न वा उ देवा
क्षुधमिद् वधं ददुरुताऽशितमुप गच्छन्ति मृत्यवः' इत्यादि । तत्र 'उतापृणन् मर्डितारं न विन्दते'
इत्यददनिन्दनम् । अपृणन् अदाता मर्डितारं पालकं भगवन्तं न विन्दते न लभते । 'स इद्
भोजो यो गृहवे ददात्यन्नकामाय चरते कृशाय' इति ददस्य सुशंसनम् । अस्यार्थः - यः गृहवे
गृहमागताय अन्नकामाय चरते तत्रतत्र पर्यटते कृशाय दरिद्राय ददाति, अन्नादिकमिति शेषः, स
इत् स एव भोजः भोक्ता इहामुत्र चेति शेषः, एवमेतत्सूक्तप्रतिपाद्यमर्थमपृच्छन् ॥ १२ ॥ १३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

तर्केति ॥ सोऽयं श्रीमध्वाचार्यः तर्कः तर्कशास्त्रं, तन्त्रं भाट्टशास्त्रं तयोः कुशलान् चतुरा-
नपि पुंसः पुरुषान् । न विद्यते मानोऽहङ्कारो येषां तान् । खण्डितपाण्डित्याभिमानानित्य-
र्थः । चर्करीति अतिशयेन करोति । 'कृञो' यङ्लुङन्ताल्लट् । बत खेदे । एष श्रीमध्वाचा-
र्य इह समितानां मिलितानां मण्डलभुवः मण्डले केरलदेशे भवन्ति इति तेषां नः अस्माकं मानं
अभिमानं कथं न आनमयति? कथं न निराकुर्यात्? इति मन्त्रयन्तस्ते द्विजवर्यास्तं श्रीमध्वाचार्यद्व-
मुपेत्यापृच्छन्नित्युत्तरश्लोकेनान्वयः ॥ १२ ॥

मन्दोपकारिणी

तर्केति ।। सः जगति प्रसिद्धः अयं मध्वाचार्यः । तर्कतन्त्रकुशलान् तर्कः तर्कशास्त्रं च तन्त्रं ब्रह्ममीमांसाशास्त्रं च तर्कतन्त्रयोः कुशलान् शिक्षितान् वैशेषिकादीन् भाट्टांश्च पुंसः पुरुषान् । अमानान् न विद्यते मानः अहङ्कारः येषां ते अमानाः तानहङ्काररहितान् खण्डिताहङ्कारानिति यावत् । ‘गर्वोऽभिमानोऽहङ्कारो मानश्चित्तसमुन्नतिः’ इत्यमरः । चर्करीति भृशं करोति । बत खेदे विस्मये वा । ‘खेदानुकम्पा सन्तोष-विस्मयामन्त्रणे बत’ इत्यमरः । ‘डु कृञ् करणे’ इत्यतो यङ्लुङंतात् लट् परस्मैपदम् । एषः मध्वाचार्यः इह अस्मिन् देवालये समितानां मिलितानां मण्डलभुवां मण्डले केरलदेशे भुवां उत्पन्नानाम् नः अस्माकं मानं अभिमानं कथं न आनमयति न खण्डयेत् । ‘णमु प्रह्वत्वे शब्दे च’ इत्यतो लट् परस्मैपदम् ।। १२ ।। मन्त्रयन्त इति ते द्विजवर्या अन्यदेशजमुखास्तमपृच्छन् । सहदाददसुशंसननिन्दाकारिसूक्तगतमर्थमुपेत्य ।। १३ ।।

भावप्रकाशिका

‘न वा उ देवा’ इति सूक्तम् । ‘दद दान’ इति ददो दाता । ‘उतापृणन्मर्दितारं न विन्दत’ इति अददनिन्दा । अपृणत् अददत् पुमान् पालकं न विन्दते । ‘स इद्भोजो यो गृहवे ददात्यन्न-कामाय चरते कृशाय’ इति दातृप्रशंसनम् । भुंक्त इति भोजः । स एव भोज इह परत्र च यो गृहवे ग्रहणयोग्याय ददाति ।। १३ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

मन्त्रयन्त इति ।। इति पूर्वोक्तरीत्या मन्त्रयन्तो विचार-यन्तः ते द्विजवर्याः । अन्यस्मिन्देशे जातः अन्यदेशजः सो मुखं प्रधानो येषां ते तथोक्ताः सन्तः । अस्माभिरेव प्रश्नादिके कृते सति यद्यस्माकं पराजयः स्यात्तदा केरलमण्डलस्थ-त्रिषष्टिग्रामजनानामस्मिन् देवस्थाने मिलितत्वात् केरलमण्डलस्यैव पराजयः स्यादिति मत्वा देशान्तरादागतब्राह्मणपुरस्सराः सन्त इति भावः । तं श्रीमध्वाचार्यम् उपेत्य । सद्भ्यो ददातीति सहदः । ‘दद दान’ इति धातोः । स च, न ददातीत्यददः, स च सहदाददौ, सुष्ठु शंसनं स्तुतिः, तच्च निन्दा च सुशंसननिन्दे, सहदाददयोः सुशंसननिन्दे सहदाददसुशंसननिन्दे, ते करोतीति तादृशं यत् सूक्तं तत्र गतं प्रतिपाद्यः

तं अर्थम् अपृच्छन् विचारितवन्तः । तत्सूक्तञ्च 'न वा उ देवाः क्षुधमिद्वधन्दुरुताशितमुपगच्छन्ति मृत्यवे' इत्यादिकम् । तत्र 'उतापृणन्मर्डितारं न विन्दते' इत्यदातुर्निन्दनं प्रतिपाद्यते । तथा हि अपृणत् अदाता पुरुषः मर्डितारं पालकं भगवन्तं न विन्दते न लभते, इति । 'स इत् भोजो यो गृहवे ददात्यन्नकामाय चरते कृशाय' इति प्रदातुः प्रशंसनं प्रतिपाद्यते । अस्यार्थः — गृहवे गृहमागताय अन्नकामाय चरते तत्र तत्र पर्यटते, कृशाय दरिद्राय यो ददात्यन्नादिकमिति शेषः । स इत् स एव, भोजः शुभभोक्ता । इहामुत्र चेति शेषः । एतत्सूक्तप्रतिपाद्यमर्थमपृच्छन्निति भावः ॥ १३ ॥

मन्दोपकारिणी

मन्त्रयन्त इति ॥ इति पूर्वोक्तप्रकारेण मन्त्रयन्तः ते देवालये समवेताः द्विजवर्याः ब्राह्मणोत्तमाः तं मध्वाचार्यं उपेत्य समीपं प्राप्य अर्थं अपृच्छन् पृष्टवन्तः । 'प्रच्छ ज्ञीप्सायां' इत्यतो लङ् परस्मैपदं 'अपृच्छत् अपृच्छताम् अपृच्छन्' । कथंभूतं अर्थं, सद्दाददसुशंसननिन्दाकारिसूक्तगतं, ददातीति ददः दाता पुरुषः 'डु दाञ् दाने' इति धातोः न ददातीति अददः अदात् इत्यर्थः । ददश्च अददश्च ददाददौ सज्जनेभ्यः ददाददौ सद्दाददौ सुशंसनं सम्यक् स्तुतिश्च निन्दा कुत्सा च सुशंसननिन्दे । 'कुत्सा निन्दा च गर्हणे' इत्यमरः । सद्दाददयोः सुशंसननिन्दे करोतीति सद्दाददसुशंसननिन्दाकारि तच्च तत् सूक्तं च तस्मिन् गतं विद्यमानं सत्पात्रे दातुः स्तुतिः अदातुः निन्दा च एतदर्थप्रतिपादकसूक्तार्थं इत्यर्थः । तच्च सूक्तं 'न वा उ देवाः क्षुधमिद्वधं ददुरुताशितमुपगच्छन्ति मृत्यवे' इत्यादि । कथंभूतास्सन्तः अन्यदेशजमुखाः सन्तः अन्यः केरलदेशात् अपरः अन्यश्चासौ देशश्च अन्यदेशः अन्यदेशे जायत इति अन्यदेशजः स एव मुखं प्रधानं येषां ते तथोक्तास्सन्तः । अस्माभिरेव प्रश्नादिके कृते सति यदि अस्माकं मध्ये एकस्य पराजयः स्यात् तर्हि केरलदेशस्थानां सर्वेषामपि पराजयः स्यात् । सर्वेषां तत्र मिलितत्वात् इति मत्वा देशान्तरादागतं कञ्चन पण्डितं पुरस्कृत्य तन्मुखेन अपृच्छन् इति भावः । इति श्लोकद्वयस्य एकान्वयः ॥ १३ ॥

तं स्फुटं प्रकटयन् स पृणीयाच्छब्दमूलमवदत् पृणधातुम् ।

तं जिगीषुमथ विप्रमदः प्रीड्धातुमेष निगदन्तमुवाच ॥ १४ ॥

भावप्रकाशिका

‘पृणीयादिन्नाधमानाये’ति पृणीयाच्छब्दस्य ‘पृण दान’ इति परिपठितं पृणधातुमवदत् ।
नाधमानाय याचमानाय । ‘प्रीङ् प्रीणन’ इति धातुं परोऽवदत् ॥ १४ ॥

पदार्थदीपिका

तमिति । तं प्रस्तुतसूक्तार्थं स्फुटं प्रकथयन् सः पृणीयाच्छब्दमूलम् ‘पृणीयादिन्नाधमानाय
तव्यान्’ इत्यत्र पृणीयादितिशब्दस्य मूलं पृणधातुं पृण दान इति धातुम् अवदत् । पृणीयादितिशब्दः
पृण दान इति धातुमूलक इत्यवददिति भावः । अथ एवं कथनानन्तरम् एषः श्रीमध्वः अदः
पृणीयाच्छब्दमूलं प्रीधातुं प्रीङ् प्रीणन इति धातुं निगदन्तम्, पृणीयादित्यत्र प्रीङ् प्रीणन इति
धातुरिति वदन्तम्, जिगीषुम् आत्मानं जेतुमिच्छन्तं तं स्वप्रत्यर्थिभूतं विप्रम् उवाच ॥ १४ ॥

प्रादिभेदमविदन् गुणय त्वं मूढ पांसुषु लिखन् लिपिसङ्घम् ।
भत्सयन्निति जहास सुहासो मत्सराकुलधियो जडयन् सः ॥ १५ ॥

(भा. प्र.) जडयन् -

प्रहसति पश्यति तिर्यक् समधिकरक्तेन लोचनेन रुषा ।
करकिसलयेन चोरुं प्रहरति च तदा सभा चकम्पे च ॥

पदार्थदीपिका

प्रेति । प्रादिभेदमविदन् अजानन् । पृणीयादित्यत्र प्रीङ् प्रीणन इति धातुं वदन् अत एव
प्रादिभेदं प्र पृ इत्यादि वर्णभेदमित्यर्थः । प्र पृ इति वर्णभेदम् अविदन् अजानन् मूढ त्वं पांसुषु
लिपिसङ्घं लिखन् गुणय इति एवमुक्त्वा भत्सयन् धिक्कुर्वन् सुहासः सः जहास । किं कुर्वन्?
मत्सराकुलधियः मत्सरग्रस्तबुद्धीन् केरळमण्डलजातान् जळयन् जळीकुर्वन् ॥ १५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

तमिति ॥ तं प्रस्तुतसूक्तार्थं स्फुटं व्यक्तं यथा भवति तथा प्रकटयन् प्रकथयन् स श्रीमध्वा-
चार्यः । पृणीयात् इति शब्दस्य मूलं प्रकृतिं, पृण इति धातुः पृणधातुम् तं ‘पृण दान’ इति धातु-

मित्यर्थः । अवदत् पृणीयादिति शब्दः पृण दान इति धातुमूलक इत्यवददिति भावः । अथ, एवं कथनानन्तरमेव श्रीमध्वाचार्यो जिगीषुम् आत्मानं जेतुमिच्छन्तं, अदः पृणीयाच्छब्दमूलं प्रीड्धातुं, 'प्रीड् प्रीणन' इति धातुं निगदन्तं वदन्तं तं स्वप्रत्यर्थिभूतं विप्रम् उवाच ॥ १४ ॥

मन्दोपकारिणी

तमिति ॥ तं प्रस्तुतसूक्तार्थं स्फुटं स्पष्टं प्रकटयन् कथयन् सः मध्वाचार्यः पृणीयाच्छब्द-मूलं प्रस्तुतसूक्तगतं 'पृणीयादिन्नाधमानाय' इत्यत्र विद्यमानस्य पृणीयाच्छब्दस्य मूलं प्रकृतिं पूर्वं विद्यमानं शब्दस्वरूपं इत्यर्थः । पृणधातुं 'पृण दान' इति व्याख्यातं पृणनामकधातुं अवदत् "पृणीयादित्ययं शब्दः पृण दाने इति दानार्थकपृणधातोरुत्पन्नः" इत्यब्रवीत् इति भावः । अथ एवं कथनानन्तरम् । अदः तत् पृणीयाच्छब्दमूलं प्रीड् धातुं 'प्रीड् प्रीणन' इति धातुं निगदन्तं वदन्तं जिगीषुं आत्मानं जेतुमिच्छन्तं स्वप्रतिपक्षभूतं इत्यर्थः । विप्रं ब्राह्मणं प्रति । एषः मध्वाचार्यः । उवाच "न वा उ देवा" इति सूक्तार्थकथनसमये तत्सूक्तगतपृणीयादित्येतत् 'पृण दाने' इत्येतद्दानार्थक-पृणधातोः रूपमित्युक्ते पृणीयादित्येतत् 'प्रीड् प्रीणन' इति प्रीधातोः रूपं इत्युक्तवन्तं प्रतिवादिनं विप्रं प्रति उवाच मध्वः इति भावः ॥ १४ ॥
प्रादिभेदमविदन् गुणय त्वं मूढ पांसुषु लिखन् लिपिसङ्घम् ।
भर्त्सयन्निति जहास सुहासो मत्सराकुलधियो जडयन् सः ॥ १५ ॥

भावप्रकाशिका

जडयन् । 'प्रहसति पश्यति तिर्यक् समधिकरक्तेन लोचनेन रुषा । करकिसलयेन चोरं प्रहरति च तदा सभा चकम्पे च ॥ १५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

प्रादीति ॥ प्रादिभेदं प्र आदिर्येषां तेषां भेदं 'प्र, प्रि, पु, पृ' इत्यादिवर्णभेदमित्यदर्थः अविदन् अजानन् अत एव मूढ पृणीत्यादित्यत्र 'प्रीड् प्रीणन' इति धातुरिति वदत-स्तवाक्षरगुणभेदज्ञानमपि नास्तीत्यभिप्रायेण मूढेत्युक्तम् । त्वं पांसुषु लिपिसङ्घं लिपिसमू-

हं लिखन् सन् गुणय इत्येवमुक्त्वा भर्त्सयन् धिक्कुर्वन् शोभनो हासो यस्य सुहासः सः श्रीमध्वा-
चार्यः । मत्सरेण आकुला ग्रस्ता धीः येषां तान् केरलमण्डलजातान् विदुषो जडयन् जडीकुर्व-
न् जहास । अपहासं चक्रे ॥ १५ ॥

मन्दोपकारिणी

प्रादीति ॥ हे मूढ अज्ञ ‘ अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशाः’ इत्यमरः । पृणीयादि-
त्यत्र ‘प्रीड् प्रीणन’ इति वदन् अत एव प्रादिभेदं पृ इति वर्णः आदिः ययोः पृप्रीवर्णयोः तौ
प्रादी पृप्रीवर्णौ इत्यर्थः तयोः पृप्रीवर्णयोः भेदं “अयं पृ वर्णः अयं प्री वर्णः” इति वैलक्ष-
ण्यं अविदन् अजानन् त्वं पांसुषु धूलिषु ‘रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धूलिः पांशुर्ना न द्वयोरजः’ इत्यम-
रः लिपिसङ्घं लिपीनां अक्षराणां सङ्घं समूहं लिखन् गुणय आवर्तय “भूम्यां धूलिं प्रसार्य अङ्गुलिना
रेखाविशेषौ कृत्वा अयं रेखाविशेषः पृ वर्णः अयं रेखाविशेषः प्री वर्णः इति सङ्केतं कृत्वा पुनः
पुनः अभ्यासं कुरु” इति भावः । इति इत्थं उक्त्वा । भर्त्सयन् धिक्कुर्वन् सन् । सुहासः सु
शोभनः हासः मन्दहासः यस्य स तथोक्तः सः मध्वाचार्यः जहास हासं कृतवान् । ‘हसे हसन’
इति धातोर्लिट् परस्मैपदं जहास जहसतुः जहसुः । किं कुर्वन् मत्सराकुलधियः मत्सरेण आकुला
ग्रस्ता धीः बुद्धिः येषां ते तथोक्ताः तान् केरलदेशजान् विप्रान् जडयन् जडीकुर्वन् प्रत्युत्तरस्फूर्ति-
रहितान् कुर्वन्निति यावत् ॥ १५ ॥

तत्प्रसङ्गबलतोऽखिलविद्यापाटवं पृथुहृदः प्रतिबुध्य ।

आनमन्सबहुमानममी तं यं नमन्ति किल नाकिनिकायाः ॥ १६ ॥

पदार्थदीपिका

तदिति । अमी द्विजाः तत्प्रसङ्गबलतः तत्सूक्तार्थकथनप्रसङ्गबलात् पृथुहृदः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्य
अखिलविद्यापाटवं सकलविद्यासु चातुर्यं प्रतिबुद्ध्य ज्ञात्वा सबहुमानं सादरं तं आनमन्, नाकि-
निकायाः देवसमूहाः यं नमन्ति किल ॥ १६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

तदिति ॥ अमी द्विजास् तत्प्रसङ्गस्य तत्सूक्तप्रसक्तेर् बलतः सामर्थ्यात् तत्सूक्तार्थकथनप्रस-

ङ्गबलादित्यर्थः । पृथु पूर्णं हृत् यस्य तस्य श्रीपूर्णप्रज्ञस्य अखिलासु विद्यासु पाटवं चातुर्यं प्रतिबु-
ध्य ज्ञात्वा । नाकः स्वर्गो येषामस्तीति नाकिनो देवाः, तेषां निकायाः समूहा यं नमन्ति तं श्रीम-
ध्वाचार्यं बहुमानेनादरेण सहितं यथा भवति तथा सबहुमानम् आनमन् किल ॥ १६ ॥

मन्दोपकारिणी

तदिति ॥ अमी द्विजाः । तत्प्रसङ्गबलतः तस्य सूक्तार्थकथनस्य प्रसङ्गः प्रसक्तिः सैव बलं
तस्मात् सूक्तार्थकथनव्याजेनेत्यर्थः । पृथुहृदः पृथु पूर्णं हृत् मनः यस्य स तथोक्तः तस्य श्रीम-
ध्वाचार्यस्य । अखिलविद्यापाटवं अखिलाश्च ताः विद्याश्च अखिलविद्याः तासु पाटवं पटोर्भावः
पाटवं दक्षत्वं प्रतिबुद्धय ज्ञात्वा सबहुमानं बहुमानेन आदरेण सहितं यथा भवति तथा आदरेणे-
ति यावत् तं मध्वाचार्यं आनमन् नमश्चक्रुः । इदमाश्चर्यं न भवतीत्याह यम् इति । नाकिनि-
कायाः नाकः स्वर्गः एषां अस्तीति नाकिनः देवाः । ‘स्वरव्ययं स्वर्गनाकः’ इत्यमरः । तेषां
निकायाः राशयः । ‘स्यान्निकायः पुञ्जराशी’ इत्यमरः । यं मध्वाचार्यं नमन्ति किल नमस्कृवन्ति
। किल इति प्रसिद्धौ । सर्वज्ञकल्परुद्रादि- वन्दितस्य मध्वाचार्यस्य पाण्डित्यं अन्यमनुष्यवन्द्यं
किं अपूर्वमिति भावः ॥ १६ ॥

कन्यकादृतसुरेन्द्रवपुःश्रीदानवाचिवरसूक्तहृदुक्तौ ।

कुत्रचित्सदसि तावदपाला कीर्तिताऽतितरुणीत्ययमूचे ॥ १७ ॥

भावप्रकाशिका

‘कान्याऽवारवायती सोममपि सुताविदत् । अस्तं भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय
सुनवै त्वा’ (ऋ. ८.९१.१) इत्यादिसूक्तम् । पुरातनी कन्येति कम्पार्थः । सोमं अवारयती
जनयन्ती सुताऽपि प्राप्ता चालभत । गृहं प्रत्यावहन्तीत्यब्रवीत् इन्द्रायेत्यादि । असौ ‘असौ
य एषि वीरको गृहं गृहं विचाकशत् (ऋ. ८.९१.२) इत्यादि चादरेण । अपाला ‘अपालामिन्द्र
त्रिष्पूत्व्यकृणोः सूर्यत्वचमि’ति (ऋ. ८.९१.७) वपुः श्रीदानम् । स्वपाणिभ्यां त्रिरभिमृज्य
संशोध्येति अपाला नवयौवनेति चोचे ॥ १७ ॥

पदार्थदीपिका

कन्यकेति । अयं श्रीमध्वः कुत्रचित् सदसि कन्यकादृतसुरेन्द्रवपुःश्रीदानवाचिवरसूक्तहृदुक्तौ कन्यकया आदृतेन सुरेन्द्रेण कन्यकायाः वपुषः श्रीदानवाचिनः कान्तिदानवाचिनः उत्तमस्य सूक्तस्य अभिप्रायकथने प्रस्तुते सति, तत्र सूक्ते अपाला कीर्तिता अपालेत्युक्ता अतितरुणी इति ऊचे तावत् । किं तत् सूक्तम्? 'कन्या ३ वारवायती सोममपि सुताऽविदत् । अस्तं भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय सुनवै त्वा' इत्यादि । पुरातनी कन्येति कम्पार्थः । सोममवायती जनयन्ती कन्या सुताऽपि प्राप्ताऽपि सोमलतामाहर्तुं गता अविदत् अलभत । अस्तं गृहं प्रति भरन्ती वहन्ती, अब्रवीत् इत्यवदत् - हे सोम, त्वामिन्द्राय सुनवै शक्राय सुनवै अवहन्याम् । तात्पर्ययोक्तिका द्विरुक्तिः । 'असौ य एषि वीरकः' इत्यादि चाऽदरेण । 'अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्यकृणोः सूर्यत्वचम्' । असौ य एषीत्यादिना आदरेण प्रीतः इन्द्रः त्रिः त्रिवारं पूत्वी पूत्वा पूतां कृत्वा पाणिभ्यां परिमृज्य संशोध्य अपालां नवयौवनां सूर्यत्वचं सूर्यवत् प्रकाशमानत्वचमकृणोत् चकार । अत्रापालाशब्देनातितरुणी कथ्यत इत्ययमूचे ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

कन्यकेति ॥ - अयं श्रीमध्वाचार्यः कुत्रचित् सदसि कस्याञ्चित्सभायां, कन्यकया आदृतः सत्कृतः कन्यकादृतः, स चासौ सुरेन्द्रश्च कन्यकादृतसुरेन्द्रः । वपुषः कन्यावपुषः, श्रीदानं कान्तिदानं वपुःश्रीदानं, कन्यकादृतसुरेन्द्रेण वपुःश्रीदानं, तद्वक्तीति तादृशं, यद् वरसूक्तम् उत्तमसूक्तं तस्य हृत् अभिप्रायस्तस्य उक्तिः कथनं, तस्यां प्रस्तुतायां सत्यां, तत्र सूक्ते, अपाला इति कीर्तिता उक्ता अपालाशब्दवाच्येत्यर्थः अतितरुणी नवयौवनेति ऊचे । तत्सूक्तञ्च 'कन्या ३ वारवायती सोममपि सुताविदत् । अस्तम्भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय सुनवै त्वा' इत्यादिकं, तदर्थश्च पुरातनी कन्येति कम्पार्थः । सोममावरयती जनयन्ती कन्या, सुतापि प्राप्तापि सोमलतामाहर्तुं गताविद-दलभत । अस्तं गृहं प्रति भरन्ती वहन्त्यब्रवीत्, अवदत् । हे सोम त्वामिन्द्राय सुनवै, शक्राय सुनवै, अवहन्यामिति । तात्पर्ययोक्तिका द्विरुक्तिः । 'असौ य एषि वीरक' 'अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्यकृणोत्सूर्यत्वचं' इत्यादिनाऽदरेण प्रीत इन्द्रस्त्रिवारं पूत्वी पूतां कृत्वा स्वपाणिभ्यां परिमृज्य संशोध्यापालां नवयौवनां सूर्यत्वचं सूर्यवत्प्रकाशमानत्वचमकृणोच्च-कारेति । अत्रापालाशब्देनातितरुणी कथ्यत इत्ययमूच इत्यर्थः ॥ १७ ॥

मन्दोपकारिणी

कन्यकेति ।। अयं श्रीमध्वाचार्यः । कुत्रचित् कस्मिंश्चित् सदसि सभायां कन्यकादृतसुरेन्द्र-
वपुःश्रीदानवाचिवरसूक्तहृदुक्तौ कन्यकया कयाचित् कन्यकया आदृतः आदरेण प्रीतः कन्य-
कादृतश्चासौ सुरेन्द्रः देवेन्द्रश्च कन्यकादृतसुरेन्द्रः । वपुषः कन्याशरीरस्य श्रियः कान्तेः दानं
श्रीदानं कन्यकादृतसुरेन्द्रेण वपुःश्रीदानं कन्यकादृत-सुरेन्द्रवपुःश्रीदानं तत् वक्तीति श्रीदाना-
वाचि । वरं उत्तमं च तत् सूक्तं च वरसूक्तम् । श्रीदानवाचि तत् च वरसूक्तं च श्रीदानं-
वाचिवरसूक्तं तस्य सूक्तस्य हृदः अभिप्रायस्य उक्तौ कथने प्रस्तुतायां सत्याम् । तावत् तदा
तत्र सूक्ते कीर्तिता उदिता अपाला अपालाशब्दवाच्या स्त्री अतितरुणी नूतनयौवना इति
यावत् इति एवं ऊचे व्याचख्यौ । ‘वच परिभाषण’ इत्यतो लिट् आत्मनेपदं ऊचे ऊचाते ऊचिरे
। तच्च सूक्तं ‘कन्यावार-वायतीत्यादि’ । अत्र देवेन्द्रः कस्याश्चित् कन्यकायाः प्रीतस्सन् कन्य-
काशरीरस्य सूर्यसदृश-कान्तिं दत्तवान् इति उच्यते । एतत्सूक्तार्थकथनसमये अस्मिन्नेव सूक्ते
‘अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्व्यकृणोः सूर्यत्वचं’ इत्यर्धर्चि विद्यमानापालाशब्दस्य अतितरुणीति अर्थं
उक्तवानिति भावः ।। १७ ।।

श्वित्रिणी भवति तत्पदवाच्येत्याग्रहेण वदतो विदुषोऽत्र । कपदार्थदीपिका

श्वित्रिणीति । अथ अयं श्रीमध्वः तत्पदवाच्या अपालापदवाच्या श्वित्रिणी कुष्ठवती
भवतीति आग्रहेण प्रमाणं विना दुराग्रहेण वदतः ब्रुवाणान् अत्र इह अविदुषः अबुधान्
इत्युक्त्वा अगच्छत् ततो ययौ । कथम्? इह कश्चिद् विपश्चित् विद्वान् एष्यति आगमिष्यति एनं
पृच्छत इति उक्त्वा ।। १८ ।। श्विदेष्यति विपश्चिदिहैनं पृच्छतेत्ययमगच्छदथोक्त्वा ।। १८ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

श्वित्रिणीति ।। अथ अयं श्रीमध्वाचार्यः । तत् च तत् पदं च अपालापदं, तेन वाच्या श्वि-
त्रिणी कुष्ठवती भवति इति आग्रहेण प्रमाणं विना दुराग्रहेण वदतः ब्रुवाणान् अविदुषः अबुधान्
प्रति, इह कश्चित् विपश्चित् विद्वान् एष्यति आगमिष्यति । ‘इण् गतौ’ लृट् । एनं विपश्चितं

प्रति अत्र अपालापदार्थविषये यूयं पृच्छत । 'पृच्छ ज्ञीप्सायां' लोट् । इति उक्त्वा अगच्छत् । ततो ययौ ॥ १८ ॥

मन्दोपकारिणी

श्वित्रिणीति ॥ अथ मध्वोक्त्यनन्तरम् । तत्पदवाच्या तच्च तत् पदं च तत्पदं तेन अपाला-
शब्देन वाच्या स्त्री श्वित्रिणी श्वित्रं कुष्ठं अस्याः अस्तीति श्वित्रिणी कुष्ठवती भवति । 'कोठो
मण्डलकं कुष्ठश्वित्रे' इत्यमरः । इति इत्थं आग्रहेण अयमेवार्थ इति हठेन प्रमाणं विनेति
यावत् वदतः ब्रुवाणान् । अत्र अपालाशब्दार्थविषये अविदुषः अबुधान् ब्राह्मणान् । इह भवतां
समीपे । कश्चित् विपश्चित् विद्वान् पुरुषः 'विद्वान्विपश्चिदोषज्ञः' इत्यमरः, एष्यति आगमिष्यति
। 'आङ्पूर्वात् इण् गतौ' इत्यस्मात् लृट् परस्मैपदम् । एनं विपश्चितं यूयं पृच्छत अपालाशब्दार्थ-
विषये प्रश्नं कुरुत इत्यर्थः । 'पृच्छ ज्ञीप्सायाम्' इत्यतो लोट् परस्मैपदम् । इत्युक्त्वा इत्याभिधाय
। अयं श्रीमध्वाचार्यः देशान्तरं प्रति अगच्छत् अगमत् । 'गमृ गतौ' इत्यतो लङ् परस्मैपदम्
॥ १८ ॥

देशमेनमचिरादुपयातस्तादृशाकृतिरहो कृतबुद्धिः ।

तांस्तथाऽभ्यधित तत्पदभावं सूरिमौलिमणिनाऽत्र यथोचे ॥ १९ ॥

पदार्थदीपिका

देशम् । एनं देशम् अचिराद् उपयातः आगतः तादृशाकृतिः श्रीमध्वाचार्योक्तलक्षणयुक्ताकाश-
रः कृतबुद्धिः विद्वान् तान् अपालापदार्थं विप्रतिपन्नान् द्विजान् तत्पदभावम् अपालापदार्थं तथा
अभ्यधित उवाच । कथम्? सूरिमौलिमणिना विद्वच्चूडामणिना अत्र यथा ऊचे उक्तम् । अहो
आश्चर्यम् ॥ १९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

देशमिति ॥ एनं विद्वद्विरवस्थितं देशम् अचिरात् शीघ्रम् उपयातः आगतः, तादृशा श्रीम-
ध्वोक्तलक्षणा आकृतिः आकारो यस्य सः । कृतबुद्धिः कृता शिक्षिता बुद्धिर्यस्य स विद्वानि-
त्यर्थः । तान् अपालापदार्थं विप्रतिपन्नान् द्विजान् प्रति तत्पदभावम् अपालापदार्थं 'भावो लीला

क्रिया चेष्टा भूत्यभिप्रायजन्तुषु । पदार्थमात्रे सत्तायां' इति वैजयन्ती । सूरीणां विदुषां मौलिम-
णिना चूडामणिना अत्र यथा ऊचे प्रोक्तं, तथा अभ्यधित उवाच । अहो चित्रमेतत् । 'धाजो' लुङ्
॥ १९ ॥

मन्दोपकारिणी

देशमिति ॥ एनं देशं मध्वाचार्यत्यक्तदेशं प्रति । अचिरात् अल्पकालेनैव उपयातः आगतः
। तादृशाकृतिः तादृशा मध्वाचार्योक्तलक्षणयुक्ता आकृतिः देहः यस्य स तथोक्तः । कृतबु-
द्धिः कृता पर्याप्ता बुद्धिः यस्य स तथोक्तः 'युगपर्याप्तयोः कृतं' इत्यमरः विद्वानिति यावत् ब्राह्म-
णः । तान् अपालापदार्थं विप्रतिपन्नान् द्विजान् प्रति तत्पदभावं तच्च तत् पदं च तत्पदं तत्पदस्य
अपालापदस्य भावं अभिप्रेतार्थम् तथा तद्वत् अभ्यधित अवोचत अहो आश्चर्यम् । कथं, सूरिमौ-
लिमणिना सूरीणां विदुषां 'धीमान् सूरिः कृती कृष्टिः' इत्यमरः मौलिमणिना शिरोरत्नस्थानीयेन
पण्डितश्रेष्ठेन मध्वाचार्येण इत्यर्थः अपालापदविषये यथा येन प्रकारेण ऊचे उक्तं तथेत्यर्थः 'वच
परिभाषणे' इत्यतो भावे लिङात्मनेपदं अत्र प्रथमपुरुषैकवचनमेव, भावस्य एकत्वादिति ज्ञेयम्
॥ १९ ॥

केवलं न सकलाः श्रुतिविद्या मानपूर्वकसमस्तगिरोऽस्य ।
अप्यनागतगतप्रतिपत्तिं श्रद्धुः पृथुलचेतस एते ॥ २० ॥

पदार्थदीपिका

केवलम् । एते द्विजाः मानपूर्वकसमस्तगिरः प्रमाणमूलसमस्तवचनस्य अस्य पृथुलचेतसः
श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्य केवलं सकलाः श्रुतिविद्याः न श्रद्धुः । अयं केवलं सकलवेदविद्याचतुर
इत्येव न श्रद्धुः । अपि तु अनागतगतप्रतिपत्तिमपि एष्यदतीतज्ञानमपि श्रद्धुः विश्वसुः ॥
२० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

केवलमिति ॥ एते द्विजा मानं प्रमाणं पूर्वं यासां ता मानपूर्वकास्तादृशाः समस्तगि-
रः समस्तवचांसि यस्य तस्य । अस्य पृथुलं महच्चेतो यस्य तस्य श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्येत्यर्थः

। केवलं सकलाः श्रुतिविद्या वेदविद्या न श्रद्धुः । अयं केवलं सकलवेदविद्याचतुर इत्येव न श्रद्धुः अपि तु आगतं प्राप्तं न भवतीत्य् अनागतं एष्यत्, गतं अतीतं, तयोः प्रतिपत्तिं ज्ञानमपि श्रद्धुः विश्वसुः ॥ २० ॥

मन्दोपकारिणी

केवलमिति ॥ एते द्विजाः । मानपूर्वकसमस्तगिरः मानं प्रमाणं पूर्वकं मूलं यासां ताः मानपूर्वकाः समस्ताः गिरः वाचः यस्य स तथोक्तः तस्य । प्रमाणोदाहरणपूर्वकं सर्ववक्तुरिति भावः । पृथुलचेतसः पृथुलं विशालं चेतः हृदयं यस्य सः पृथुलचेताः तस्य । 'विशालं पृथुलं महत्' इत्यमरः । अस्य मध्वाचार्यस्य सकलाः कलाभिः विद्याभिः सहिताः श्रुतिविद्याः वेदविद्याः केवलं वेदविद्या एव इत्यर्थः । न श्रद्धुः न विश्वासं प्रापुः । अयं मध्वः सकलवेदविद्याप्रवीणः इत्येवं न निश्चयं चक्रुः किन्तु अनागतगतप्रतिपत्तिम् अपि अनागतं भविष्यं गतं अतीतं तयोः प्रतिपत्तिं ज्ञानमपि श्रद्धुः । न केवलं सर्वविद्याप्रवीणः अपि तु अतीतानागतज्ञानी अपि इति निश्चितवन्त इति भावः 'श्रत् पूर्वकात् डुधाञ् धारणपोषणयोः' इत्यतो लिट् परस्मैपदम् ॥ २० ॥

यद्यदेव सपदि प्रकृतं स्यात् तत्तदेष यदवेदखिलञ्च ।

सर्वदा सदसि सर्वबुधानां सर्वविद्यतिरिति प्रथितोऽभूत् ॥ २१ ॥

पदार्थदीपिका

यदिति । सर्वबुधानां सदसि सर्वदा सपदि तत्तत्काले यद्यदेव प्रकृतं स्यात्, यत्रयत्र सदसि यद्यत् श्रुतिपुराणादिकं प्रकृतं भवेत्, एषः श्रीमध्वाचार्यः तत्तदखिलं च अवेत् ज्ञातवान् । यत् तत् तस्मात् सर्वविद्यतिः सर्वज्ञो यतिः इति प्रथितः प्रसिद्धः अभूत् ॥ २१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यदिति ॥ यत् यस्मात् सपदि तत्तत्काले सर्वे ये बुधा ज्ञानिनस्तेषां सदसि सर्वदा यद्यत् प्रकृतं प्रस्तुतं स्यात् यत्र यत्र सदसि यच्छ्रुतिपुराणादिकं प्रस्तुतं भवेत् तत्तत् अखिलं च एष श्रीमध्वाचार्यो अवेत् ज्ञातवान् । 'वा गतिगन्धनयोः' लङ् । तस्मात्

सर्वं वेत्तीति सर्ववित्, स चासौ यतिश्च सर्वविद्यतिः इति प्रथितः प्रसिद्धो अभूत् ॥ २१ ॥

मन्दोपकारिणी

यद्यदिति ॥ सर्वदा सर्वकाले । सदसि सर्वसभायामिति यावत् । सपदि तत्क्षणे 'सद्यः सपदि तत्क्षणः' इत्यमरः । यद्यदेव यद्यत् श्रुतिपुराणादिकं प्रकृतं प्रसक्तं स्यात् तत्तदखिल-
ञ्च समस्तमपि एषः मध्वाचार्यः यत् यस्मात् अवेत् ज्ञातवान् 'विद् ज्ञान' इत्यस्मात् लङ् परस्मैपदं
अवेत् अवित्ताम् अविदुः' तस्मात् अयं मध्वः सर्वबुधानां सर्वेषां पण्डितानां सदसि सभायां सर्ववि-
त् सर्वं वेत्तीति सर्ववित् सर्वज्ञः यतिः सन्यासी इति प्रथितः प्रख्यातः अभूत् ॥ २१ ॥
अप्रयातमपि देशमशेषं व्यानशे सुजनकैरवबन्धुः ।
पूर्णदृक् प्रततया निजकीर्त्या पूर्णचन्द्र इव चन्द्रिकयालम् ॥ २२ ॥

पदार्थदीपिका

अप्रयातम् । सुजनकैरवबन्धुः सज्जनारख्यकैरवबन्धुः पूर्णदृक् श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः प्रततया
व्याप्तया निजकीर्त्या अप्रयातम् अपि अशेषं देशम् अलं व्यानशे व्याप्नोति स्म । क इव ?
कैरवबन्धुः पूर्णचन्द्रः चन्द्रिकया इव ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अप्रयातमिति ॥ सुजना एव कैरवाणि कुमुदानि तेषां बन्धुः । पूर्णा दृक् ज्ञानं यस्य स
श्रीमध्वाचार्यः । प्रततया व्याप्तया निजकीर्त्या आत्मीय-कीर्त्या, अप्रयातमपि स्वेनाप्रविष्टम-
प्यु अशेषं देशं कैरवबन्धुः पूर्णचन्द्रश्चन्द्रिकयेव अलं सम्यग् व्यानशे व्याप्नोति स्म ॥ २२ ॥

मन्दोपकारिणी

अप्रयातमिति ॥ सुजनकैरवबन्धुः सुजना एव कैरवाणि कुमुदानि सुजनकैरवाणि 'सिते कु-
मुदकैरवे' इत्यमरः तेषां बन्धुः हर्षकः । पूर्णदृक् पूर्णा दृक् ज्ञानं यस्य स तथोक्तः श्रीमध्वाचार्यः
। 'दृग्ज्ञाने ज्ञातरि' इत्यमरः । प्रततया प्रकर्षेण व्याप्तया निजकीर्त्या निजा च सा कीर्तिश्च नि-
जकीर्तिः तया । अप्रयातमपि स्वेन अगतमपि अशेषं समस्तं देशं अलं अतिशयेन व्यानशे व्याप्त-
वान् । 'विपूर्वात् अश व्याप्तौ सङ्घाते च' इत्यतो लिडात्मनेपदं आनशे आनशाते आनशिरे । कः

कया इव य पूर्णचन्द्रः पूर्णः षोडशकलापरिपूर्णः चन्द्रः चन्द्रिकयेव ज्योत्स्नयेव मध्वाचार्यकीर्तिः
सर्वदिक्षु प्रससार इति भावः ॥ २२ ॥
सुन्दरेषु सुरमन्दिरवृन्देष्विन्दिरारमणवन्दनकृत्यम् ।
आचरन्न सुचिरात्सुविचारो रौप्यपीठपतिमाप मुकुन्दम् ॥ २३ ॥

पदार्थदीपिका

सुन्दरेष्विति । सुन्दरेषु शोभनेषु सुरमन्दिरवृन्देषु देवालयसमूहेषु इन्दिरारमणवन्दनकृत्य-
म्, शैवादिनानामरालयेषु केवलमिन्दिरारमणवन्दनार्ख्यं कृत्यं स्वकर्तव्यम्, आचरन् सुविचारः
शोभनविचारयुक्तः श्रीमध्वः नसुचिरात् नातिचिरात् रूप्यपीठपतिं मुकुन्दम् आप ॥ २३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सुन्दरेष्विति ॥ - सुन्दरेषु शोभनेषु सुराणां यानि मन्दिराणि तेषां वृन्देषु समूहेषु इन्दि-
रारमणस्य श्रीहरेर्यद्वन्दनं तदेव कृत्यं कार्यम् आचरन्, शैवादिनानामरालयेष्वपि
केवलमिन्दिरापतिवन्दनार्ख्यं स्वकर्तव्यमाचरन्नित्यर्थः । शोभनो विचारस्तत्त्वविमर्शो यस्य
स सुविचारः श्रीमध्वाचार्यः । न सुचिरात् नातिचिरेण । न समासोऽयम् । रूप्यपीठपतिं मुकु-
न्दम् आप ॥ २३ ॥

मन्दोपकारिणी

सुन्दरेष्विति ॥ सुविचारः शोभनविचारः आश्रमोचितसदाचारः यस्य स तथोक्तः श्रीमध्वा-
चार्यः । सुन्दरेषु मनोहरेषु । सुरमन्दिरवृन्देषु सुराणां मन्दिराणां आलयानां देवालयानां इत्यर्थः
वृन्देषु समूहेषु । इन्दिरारमणवन्दनकृत्यं इन्दिरायाः लक्ष्म्याः रमणस्य पत्युः वन्दनार्ख्यं कृत्यं
कर्तव्यं आचरन् कुर्वन् सन् शैवादिनानादेवालयेषु विद्यमानशिवादिप्रतिमासु केवलं अन्तर्यामि-
श्रीनारायणवन्दनमेव कुर्वन्निति भावः । असुचिरात् अतिशीघ्रं रौप्यपीठपतिं रजतपीठपुरवासि-
नं मुकुन्दं अनन्तेश्वरं आप प्राप्तवान् । पूर्वोक्तप्रकारेण दक्षिणदिशस्थसर्वतीर्थक्षेत्रयात्रां कृत्वा पुनः
रजतपीठपुरं प्राप इति भावः ॥ २३ ॥
भूसुरप्रवरबुद्धिसमृद्धिव्यक्तयुक्तवपुषं रुचिराङ्गीम् ।
सूत्रदीप्तमणिमालिकयाऽलं भूषितां भुवनभूषणभूताम् ॥ २४ ॥

भावप्रकाशिका

भूसुरप्रवराः श्रुतिद्रष्टारो मुनयो याजोपयाजकौ च । अङ्गानि शिक्षादिनि करचरणादिनि च ।
सूत्राण्येव दीप्तमणयः सूत्रे गुणे दीप्तमणयः ॥ २४ ॥

पदार्थदीपिका

भूसुरेति । अन्त्यकुळकमेतत् । करुणाब्धिः पुष्टबुद्धिः श्रीमध्वाचार्यः दुष्टपक्षदमनस्थिर-
सन्धाम्, दुष्टानां मायिप्रभृतीनां पक्षाणां सिद्धान्तानां दमने निराकरणे स्थिरसन्धां स्थिरां प्रति-
ज्ञाम्, अकरोत् खलु । सः श्रीमध्वाचार्यः स्वयं पुरा भरताग्र्यः भरतकुलाग्र्य इव भीमरूपः
सन् यथा । किं कृत्वा? श्रुतिततिं वेदसमूहं दृष्ट्वा । कामिव? वेदिजामिव द्रौपदीमिव ॥ * ॥
कथम्भूतां श्रुतिततिम्? भूसुरप्रवरबुद्धिसमृद्धिव्यक्तयुक्तवपुषम्, भूसुरप्रवराः श्रुतिद्रष्टारो महर्षयः,
तेषां बुद्धिसमृद्धयभिव्यक्तयुक्तस्वरूपाम् । भूसुरप्रवरयोः याजोपयाजयोः बुद्धिसमृद्ध्या, बुद्ध्याधिब-
क्येन पत्न्या प्राश्यहविषो वह्नौ होमेनेति यावत्, अभिव्यक्तयुक्तस्वरूपां वेदिजां दृष्ट्वेव । पुनः कथ-
म्भूताम्? रुचिरार्ङ्गीं शोभनशीक्षाद्यङ्गयुक्ताम् । अन्यत्र रुचिरहस्तपादाद्यङ्गीम् । सूत्रदीप्तमणिमालि-
कया ब्रह्मसूत्राख्यशोभनमणिमालिकया अलं भूषिताम् । सूत्रेषु तन्तुषु दीप्तानां मणीनां मालयाऽलं
भूषिताम् । भुवनभूषणभूतां भुवनालङ्कारभूताम् ॥ * ॥ पादसुन्दरपदक्रमभावैः, पादैः ऋचां
चतुर्थांशैः, सुन्दरपदैः, क्रमैः, भावैः तत्तदभिप्रायैश्च, भासिताम् । इतरत्र पादाभ्यां सुन्दरपदक्रमेण,
पदक्रमः पदविन्यासः गमनं तेन, पादाभ्यां सुन्दरं यथा भवति तथा गमनेन, भावैः विलासै-
श्च भासिताम् । प्रकटवर्णगुणाढ्याम्, प्रकटैः वर्णगुणैः स्पृष्टतादिभिः आढ्याम् । स्पृष्टत्वादयो
वर्णगुणाः 'स्पृष्टत्वमीषत्स्पृष्टत्वं संवृतत्वं तथैव च । विवृतत्वं च वर्णानामन्तः कारणमुच्यते' इति
वचनात् । तत्र कादिवर्गपञ्चकस्य स्पृष्टत्वम् । यरलवानामीषत्स्पृष्टत्वम् । शषसहानां पञ्चदशस्व-
राणां च विवृतत्वम् । ह्रस्वाकारस्य संवृतत्वमिति । प्रकटेन वर्णेन कृष्णवर्णेन गुणैः श्रीविष्णु-
भक्त्यादिसद्गुणैरप्याढ्याम् । भारतोत्तमभृताम्, भारतं च तदुत्तमम् उत्तमशास्त्रं चेति भारतोत्तमम्,
भारताख्यमुत्तमशास्त्रमिति यावत्, तेन भृतां बृंहितां वर्धितार्थामिति भावः । उपलक्षणमेतत् । वेदत्र-
व्याख्यारूपैर्भारतपुराणैर्महार्थतया व्याख्यातामिति भावः । 'इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत्

। विभेत्यल्पश्रुताद् वेदो मामयं प्रचलिष्यति' इति वचनात् । इतरत्र भारतोत्तमैः पाण्डवैः भृताम् ऊढाम् । अनुरूपाच्छादनाम्, अनुरूपम् आच्छादनं वृषळादिषु गूहनं यस्याः सा तथोक्ता ताम् । अनुरूपवसनामित्यपरत्र । समधिकस्वरशोभाम् । समधिका उदात्तादिस्वराणां शोभा यस्याः सा तथा ताम् । अन्यत्र स्पष्टोऽर्थः ॥ * ॥ राजसूयमुखसन्मखवृत्ताम्, राजसूयादिसद्यज्ञेषु मन्त्रत्वेन वृत्ताम् । राजसूयादियज्ञेषु यज्ञपत्नीत्वेन वृत्ताम् । वासुदेवगुणनिष्ठितभावाम्, वासुदेवस्य गुणे स्थिराभिप्रायाम् । 'अथ कस्मादुच्यते ब्रह्मेति, बृहन्तो ह्यस्मिन् गुणाः' इत्यादिना भगवतोऽनन्तगुणप्रतिपादनपरामिति भावः । अपरत्र वासुदेवस्य गुणेषु स्थिरचित्ताम् । सर्वधर्मपरिशिक्षणदक्षाम्, 'प्रातरुत्थायाथ सन्ध्यामुपासीत नमेद् देवान् जुहुयादग्निं वेदानावर्तयीत नान्यत् किञ्चिदाचरेन्न भृशं वदेत्' इत्यादिना सर्वधर्मपरिशिक्षणचतुराम् । कृष्णा च अन्तःपुरजनानां सर्वधर्मपरिशिक्षणदक्षा । जनतया जनसमूहेन जननीवत् मातृवत् वन्दिताम् । इतरत्राप्युक्त एवार्थः ॥ * ॥ सदसि सभायां दुष्टजनेन दुर्जनेन मायिना मायावादिना मौलिसङ्ग्रहविकर्षणदूनाम्, मौलिसङ्ग्रहेण उपनिषद्ग्रहणेन यद् विकर्षणं तेन दूनां दुःखिताम् । अत्र विकर्षणं नाम 'एकमेवाद्वितीयम्' इत्यादि वाक्यजनितभ्रान्त्या अशेषोपनिषदां बलादद्वैतपरतया योजनम् । तेन दूनाम् । अन्यत्र मायिना व्याजिना दुष्टजनेन दुःशासनेन सदसि सभायां मौलिसङ्ग्रहविकर्षणेन केशपाशेषु गृहीत्वाऽऽकर्षणेन दुःखिताम् । कथम्भूतेन मायिना? महान्तं न्यायमार्गं भगवत एव सर्वेश्वरत्वादिप्रतिपादकब्रह्ममीमांसाशास्त्रसिद्धान्तन्यायमार्गम् अपहाय हित्वा अलं स्वेश्वरत्वं स्वस्यैव ईश्वरत्वं ब्रह्मत्वं अपि साधयता । इतरत्र पाण्डवानामर्धराज्ययदानाख्यन्यायमार्गमपहाय स्वस्यैव ईश्वरत्वं साम्राज्यभोक्तृत्वं साधयता दुःशासनेन ॥ * ॥ कलिबलात् कलिसामर्थ्येन शुभमार्गात् चालितैः अत एव अतिदीनैः अतिदुर्बलैः कतिपयैः सज्जनैरपि उपेक्षितविकर्षणदुःखाम्, उपेक्षितेन विकर्षणेन दुःखं यस्याः सा तथा ताम् । सज्जना अपि मायिनमुपेक्षन्ते न निराकुर्वन्ति बतेति दुःखितामिति भावः । कलिबलात् शुभमार्गात् सन्मार्गात् चालितैः अतिदीनैः कतिपयैः भीष्मादिभिः उपेक्षितविकर्षणदुःखाम्, एतच्च- 'इत्युगक्ता अपि भीष्माद्याः कल्यावेशेन मोहिताः । पृच्छ धर्मजमित्युक्त्वा तूष्णीमेव बभूविरै' इति वचनात् सिद्धम् । कैश्चन सज्जनैः ऋष्यादिभिः सातिशोकम् अतिशोकयुक्तं यथा भवति तथा दृष्टाम् [अपि] । हा कष्टमयं मायी श्रुतिसिद्धमपि भगवन्माहात्म्यमपलपतीति तेषां शोकः ।

कैश्चन सज्जनैः विदुरेण कर्मसाक्षिभिरादित्यादिभिश्च ॥ * ॥ वासुदेव धरणीधर नाथेति मुहु अपि उच्चकैः अतितरां प्रवदन्तीम् । तथा हि - 'वासुदेवो वा इदमग्र आसीत्' इत्यत्र वासुदेवेति, 'दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः' इत्यत्र धरणीधरेति, 'आत्मेत्येवापासीत्' इत्यत्र नाथेति च वदति हि श्रुतिः । अन्यत्र - 'श्रीवासुदेव धरणीधर चक्रपाणे वाराह सिंह' इति भगवन्नामानि मुहुरुच्चकैरभिदमु धानाम् । हृदि स्वाभिप्राये पूर्णसद्गुणं गतदोषं अशेषाद् विविक्तं विलक्षणम् अजं जन्मादिरहितं भगवन्तं बिभ्रतीम् । एवम्भूतभगवत्स्वरूपप्रतिपादनपरामिति भावः । अन्यत्र पूर्णसद्गुणादिरूपं भगवन्तं मनसा ध्यायन्तीमिति भावः ॥ * ॥ बुधजनैः विद्वज्जनैः वार्यताम्, वेदादेरैक्यपरतां प्रतिपादयन्मायिमतं निराक्रियताम् इत्यभिदधानां वदन्तीम् । तथा हि - 'अन्धंतमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रताः' इत्यत्र अविद्यां निराकृत्य केवलव विद्यायामेव निरतानां भूयस्तमः प्राप्त्युक्त्या अविद्यानिराकरणं कर्तव्यमित्युच्यते । 'अथ हैनमुपा- क्रोशत् सत्यं भिदा सत्यं भिदा सत्यं भिदा मैवाऽरुवण्यो मैवाऽरुवण्यो मैवाऽरुवण्यः' इत्यादिना चाभेदो निराक्रियते । एषः ऐक्यवादिवादः धर्मो न ननु धर्मो न खलु इति चाभिदधानाम् । इतरत्र बुधजनैर्वार्यतामेष दुर्योधनेन क्रियमाणो धर्मो नेति चाभिदधानाम् । कृष्णलाळिततमाम् । श्रीवेदव्यासेन अत्यर्थं लाळिताम्, यादवेश्वरलाळितां च । अनवद्याम्, अपौरुषेयत्वाद्प्रामाण्यकारण दोषरहिताम् । अज्ञानादिदोषरहितां कृष्णां च । अनन्यशरणाम्, स्वव्यतिरिक्तपालकरहिताम्, श्रीमध्वाचार्यमृते पालकरहितामित्यर्थः । अत एव शरणोत्काम्, शरणमिच्छन्तीमिति भावः । अपरत्रापि अनन्यशरणाम् भीमादन्यपालकरहिताम्, शरणोत्काम् दुःशासनेनाऽकर्षणसमये शरणह मभिवाञ्छन्तीम् । 'शरणं गृहरक्षित्रोः' इत्यमरः । एवम्भूतां श्रुतिततिं दृष्ट्वेत्यन्वयः ॥ २४-३१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

भूसुरेति ॥ - करुणयाऽब्धिरिव करुणाब्धिः । पुष्टा पूर्णा बुद्धिर्यस्य स पूर्णप्रज्ञ इत्यर्थः । स स्वयं श्रुतिततिं वेदसमूहम् । वेदेर्जाता वेदिजा द्रौपदी तामिव दृष्ट्वा दुष्टानां मायिप्रभृति- वादिनां पक्षाणां सिद्धान्तानां दमने निराकरणे स्थिरां सन्धां प्रतिज्ञां 'सन्धा सन्धौ प्रतिज्ञायां' इति वैजयन्ती पुरा भरताग्रय इव भीम इवाकरोत् । यथा भीमः सर्ववेदाभिमानिनीं द्रौपदीं, केशाकर्षणादिना दुःशासनादिभिः क्लिष्टां दृष्ट्वा तद्वधे प्रतिज्ञामकरोत् तथा श्रीमध्वाचार्योऽप्यन्य-

वादिभिरन्यथाव्याख्यानादिना क्लिष्टां वेदततिं दृष्ट्वा परसिद्धान्तनिराकरणे प्रतिज्ञामकरोदिति भावः । अन्त्यकुलकमेतत् । तल्लक्षणं— ‘द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम् । कलापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं स्मृतं’ इति कथंभूतां श्रुतिततिमित्यत आह- भूसुरेति । । भूसुरेषु विप्रेषु प्रवराः श्रेष्ठा वसिष्ठवामदेवादि-श्रुतिद्रष्टारो मुनयस्तेषां या बुद्धिसमृद्धिः तस्यां व्यक्तम् अभिव्यक्तं युक्तवपुः उचितस्वरूपं यस्यास्ताम् । द्रौपदीपक्षे तु भूसुरप्रवरौ याजोपयाजाख्यौ द्रुपदपुत्रो रोहितौ तयोर्या बुद्धिसमृद्धिः बुद्ध्याधिक्यम् । द्रुपदपत्न्या प्राश्यहविषस्तदनागमननिमित्तेन वह्नौ होमसमये भगवदनु-सन्धानविशेषपूर्वकहोम इति यावत् तथा व्यक्तं अभिव्यक्तं युक्तवपुः युक्तस्वरूपं यस्यास्तां, रुचिराणि मनोहरण्यङ्गानि शिक्षाद्यङ्गानि, हस्तपादादीनि च यस्यास्ताम्, सूत्राणि एव ब्रह्मसूत्राण्येव दीप्तमणयः । अर्थान्तरे, सूत्रेषु तन्तुषु दीप्तमणयः शोभमानमणयस्तेषां मालिकया अलं सम्यग् भूषितां, भुवनभूषणभूतां भुवनालङ्कारभूतां श्रुतिततिं वेदिजां दृष्ट्वा भीमसेन इव श्रीमध्वाचार्यो दुष्टपक्षदमनस्थिरसन्धामकरोदित्यन्वयः । । २४ । ।

मन्दोपकारिणी

भूसुरेति । । अन्त्यक्रियाकुलकमेतत् । एतदादिश्लोकानां वेदिजामित्यनेन श्लोकेन अन्वयः बोद्धव्यः । सोऽन्वयस्तु इत्थं करुणाब्धिः करुणया कारुण्येन अब्धिः समुद्रः । पुष्टबुद्धिः पुष्टा पूर्णा बुद्धिः अन्तःकरणं यस्य स तथोक्तः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः । दुष्टपक्षदमनस्थिरसन्धां दुष्टानां मायिनां पक्षाः सिद्धान्ताः तेषां दमने निराकरणे स्थिरा दृढा च सन्धा प्रतिज्ञा च तां अकरोत् । ‘सन्धा प्रतिज्ञा मर्यादा’ इत्यमरः । किं कृत्वा श्रुतिततिं श्रुतीनां वेदानां ततिं समूहं दृष्ट्वा, क इव, पुरा पूर्वजन्मनि वेदिजां वेद्यां जाता वेदिजा द्रौपदी तां दृष्ट्वा भरताग्रयः भरतानां भरतकुलोत्पन्नानां राज्ञां अग्रयः श्रेष्ठः स्वयं स्वस्वरूपः स इव भीमसेन इव । पूर्वं भीमः दुर्योधनादिभिः आकुलीकृतां द्रौपदीं दृष्ट्वा दुष्टपक्षदमनस्थिरसन्धां दुष्टानां दुर्योधनादीनां पक्षाणां सहायभूतानां राज्ञां दमने दहने स्थिरां दृढां सन्धां प्रतिज्ञां ‘अहं दुर्योधनादीन् हनिष्ये’ इति प्रतिज्ञां यथा चकार तथा अयं मध्वाचार्यः मायिभिः आकुलीकृतां श्रुतिततिं दृष्ट्वा ‘मायिसिद्धान्तं निराकरिष्ये’ इति दृढप्रतिज्ञां चकार इति भावः । इतः परं भूसुरेत्यादिविशेषणानि उभयत्र योज्यानि । कथंभूतां श्रुतिततिं, भूसुरप्रवरबुद्धिसमृद्धिव्यक्तयुक्तवपुषं भूसुराणां प्रवराः भूसुरप्रवराः तेषां वेदद्रष्टृणां ऋषीणां बुद्धिसमृद्धौ बुद्धीनां अन्तःकरणानां समृद्धौ आधिक्ये सति पक्षेषु अन्तःकरणेषु इति यावत् ।

व्यक्तं अभिव्यक्तं युक्तं उचितं वपुः स्वरूपं यस्याः सा तां इत्यर्थः । पुनः कथंभूतां, रुचिराङ्गीं रुचिराणि मनोहराणि श्रुतिव्याख्यानोप-युक्तानीति यावत् अङ्गानि शिक्षाकल्पादिषडङ्गानि यस्याः सा रुचिराङ्गी ताम् । पुनः किंभूतां, सूत्रदीप्तमणिमालिकया अलं भूषितां दीप्ताः प्रकाशमानाश्च ते मणयः रत्नानि च दीप्तमणयः सूत्राण्येव ब्रह्मसूत्राण्येव दीप्तमणयः तेषां मालिकया मालया समूहेन इत्यर्थः । अलं सम्यक् भूषितां व्याख्यायमानां भुवनभूषणभूतां भुवनानां वेदाधिकारिणां भूषणभूतां भूषणस्थानीयाम् । 'विप्राणां भूषणं विद्या' इत्युक्तेः । द्रोपदीपक्षे तु कथंभूतां वेदिजां भूसुरप्रवरबुद्धिसमृद्धिव्यक्तयुक्तवपुषं भूसुरप्रवरयोः ब्राह्मणश्रेष्ठयोः याजोपयाजनामकयोः बुद्धेः समृद्ध्या आधिक्येन पत्न्या प्राशनयोग्यहविषः अग्नौ होमेनेति भावः । व्यक्तं प्रादुर्भूतं युक्तं मनुष्ययोग्यं वपुः शरीरं यस्याः सा तथोक्ता ताम् । रुचिराङ्गीं रुचिराणि सुन्दराणि अङ्गानि हस्ताद्यवयवानि यस्याः सा तथोक्ता ताम् । 'सुन्दरं रुचिरं' इत्यमरः । 'अङ्गं प्रतीकोऽवयवः' इति च । सूत्रदीप्तमणिमालिकया सूत्रेषु तन्तुषु दीप्तानां प्रकाशमानानां नवरत्नानां मालिकया अलं सम्यक् भूषितां अलङ्कृतां भुवनभूषणभूतां भुवनस्य त्रिभुवनस्य भूषणभूतां अलङ्कारस्थानीयाम् ॥ २४ ॥

पादसुन्दरपदक्रमभावैर्भासितां प्रकटवर्णगुणाढ्याम् ।

भारतोत्तमभूतामनुरूपाच्छादनां समधिकस्वरशोभाम् ॥ २५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

पादेति - ॥ पादाः ऋचाञ्चतुर्थांशाः, सुन्दरपदानि शोभनपदानि, क्रमाः च, भावाः तदभिप्रायास्तैः भासिताम् । अर्थान्तरे, पादाभ्यां सुन्दरं यथा भवति तथा पदक्रमो गमनं, भावा विलासाः तैर्भासितां शोभिताम् । प्रकटाः प्रसिद्धा ये वर्णगुणाः स्पृष्टतादयस्तैर् आढ्यां पूर्णाम् । अत्र वर्णगुणाश्च 'स्पृष्टत्वादयः । स्पृष्टत्वमीषस्पृष्टत्वं संवृतत्वं तथैव च विवृतत्वं च । वर्णानामन्तःकारणमुच्यते' इति वचनात् । इतरत्र, प्रकटाः प्रसिद्धाः, वर्णः कृष्णवर्णः गुणाः श्रीञ्च हरिभक्त्यादयस्तैराढ्यां, भारतं च तदुत्तमञ्च, उत्तम-शास्त्रञ्चेति भारतोत्तमं भारताख्योत्तमशास्त्रमिति यावत् । तेन भूतां बृंहितां वर्णितार्थामिति यावत् । उपलक्षणमेतत् वेदव्याख्यानरूपैर्भारतपुराणैर्हार्थतया व्याख्यातामिति भावः । तदुक्तं- 'इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । विभेत्यल्पश्रुताद्देवो मामयं प्रचलिष्यति' इति । इतरत्र, भारतोत्तमैर्भारतकुलोत्पन्नश्रेष्ठैः पाण्डवैर्भूताम्,

दां, अनुरूपं आच्छादनं शूद्रादिषु गूहनं यस्यास्तामनुरूपवसनाच्च । समधिका स्वरशोभा उदात्ता-
दिस्वराणां शोभा, ध्वनिशोभा च यस्यास्तां दृष्ट्वेत्यादिपूर्ववत् ॥ २५ ॥

मन्दोपकारिणी

पादेति ॥ पुनः कथंभूतां श्रुतिततिम् । पादसुन्दरपदक्रमभावैः सुन्दराणि श्राव्याणि च
तानि पदानि । पादाश्च सुन्दरपदानि च क्रमाश्च भावाः अभिप्रायाश्च पादसुन्दरपदक्रमभावाः
तैः भासितां शोभमानाम् । प्रकटवर्णगुणाढ्यां वर्णानां अक्षराणां गुणाः स्पृष्टत्वादयः प्रकटाः स्पृ-
ष्टाश्च ते वर्णगुणाश्च तैः आदूयां सम्पन्नां 'स्पृष्टत्वमीषस्पृष्टत्वं संवृतत्वं तथैव च । विवृतत्वं च
वर्णानामंतःकारणमुच्यते' इति वचनात् । भारतोत्तमभृतां भारतं च उत्तमं सात्विकं पुराणं च
ताभ्यां भृतां पोषितां व्याख्यातामिति यावत् । 'इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभे-
त्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रचलिष्यति' इत्युक्तेः । अनुरूपाच्छादनां अनुरूपं उचितं आच्छादनं
वेदानधिकारिशूद्रादिषु गूहनं यस्याः सा तथोक्ता ताम् । समधिकस्वरशोभां समधिका अतिशयेन
उत्तमा स्वराणां उदात्तादिस्वराणां शोभा विकासो यस्याः सा तथोक्ता ताम् । द्रौपदीपक्षे तु पाद-
सुन्दरपदक्रमभावैः पदयोः क्रमः न्यासः सुन्दरश्चासौ पदक्रमश्च सुन्दरपदक्रमः पादाभ्यां अङ्घ्रिभ्यां
सुन्दरपदक्रमः पाद-सुन्दरपदक्रमः भावाः मनोहरगमनविलासाः पादसुन्दरपदक्रमाश्च भावाश्च
पादसुन्दरपद-क्रमभावाः तैः भासितां शोभिताम् । प्रकटवर्णगुणादूयां प्रकटेन वर्णेन कृष्णवर्णेन
गुणैः विष्णुभक्त्यादिगुणैः आदूयां संपन्नां 'वर्णां द्विजादौ शुक्लादौ यशोगुणकथासु च । अक्षरे
गणभेदे च स्वर्णं यज्ञे विलेपते' इति विश्वः । भारतोत्तमभृतां भारतानां भरतकुलोत्पन्नानां राज्ञां
उत्तमैः श्रेष्ठैः पाण्डवैः धर्मादिभिः भृतां ऊढां पाणिगृहीतीम् । अनुरूपाच्छादनां अनुरूपं योग्यं
आच्छादनं वस्त्रं यस्याः सा तथोक्ता ताम् । 'वस्त्रमाच्छादनं वासः' इत्यमरः । समधिकस्वर-
शोभां समधिकेन अत्युत्तमेन श्राव्येण स्वरेण ध्वनिना शोभा यस्या सा तथोक्ता ताम् ॥ २५ ॥
राजसूयमुखसन्मखवृत्तां वासुदेवगुणनिष्ठितभावाम् ।
सर्वधर्मपरिशिक्षणदक्षां वन्दितां जनतया जननीवत् ॥ २६ ॥

भावप्रकाशिका

राजसूयादिषु वृत्तां मन्त्रत्वेन यज्ञपत्नीत्वेन च ॥ २६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

राजसूयेति ॥ राजसूयःतदाख्ययज्ञोमुखं प्रधानो येषां तादृशा ये सन्मखाःसद्यज्ञास्तेषु वृत्तां मन्त्रत्वेन प्रवृत्ताम् । वासुदेवस्यये गुणाःशुभधर्मास्तेषु निष्ठितःस्थिरोभावोअभिप्रायो यस्यास्ताम् । ‘अथ कस्मादुच्यते ब्रह्मेति ‘बृहन्तो ह्यस्मिन् गुणा’ इत्यादिना भगवतोऽनन्तगुणप्रतिपादनपरामिति भावः । इतरत्र, वासुदेवगुणेषु निष्ठितभावः स्थिरचित्तं यस्यास्ताम् । सर्वेषां धर्माणां परिशिक्षणे शिक्षायां दक्षां चतुराम् । ‘प्रातरुत्थायाथ सन्ध्यामुपासीत नमेदेवाञ्जुहुयादग्निं वेदानावर्तयेत नान्यत्किञ्चिदाचरेत् भृशं वदेत्’ इत्यादिना सर्वधर्मपरिशिक्षणचतुरामित्यर्थः । जनानां समूहोजनतातया । जननीवत् मातृवत् वन्दितां दृष्ट्वेत्यादि पूर्ववत् ॥ २६ ॥

मन्दोपकारिणी

राजसूयेति । पुनः कीदृशाम् । राजसूयमुखसन्मखवृत्तां राजसूयः राजसूययज्ञः स एव मुखं आदिः येषां ते राजसूयमुखाः । सतां सज्जनानां मखाः यज्ञाः सन्मखाः ‘यज्ञः सवोऽध्वरो यागः सप्ततन्तुर्मखः ऋतुः’ इत्यमरः । राजसूयमुखाश्च ते सन्मखाश्च तेषु वृत्तां प्रवृत्तां वेदैः करणैः यज्ञस्य क्रियमाणत्वादिति भावः । वासुदेवगुणनिष्ठितभावां वासुदेवस्य नारायणस्य गुणे सर्वोत्कर्षे निष्ठितः नितरां स्थितः भावः अभिप्रायः यस्याः सा तां विष्णोरुत्कर्षप्रतिपादिकां इति यावत् ‘सर्वोत्कर्षे देवदेवस्य विष्णोः महातात्पर्येणैव च अन्यत्र सत्यं अवान्तरं तत्परत्वं तदन्यत् सर्वागमानां पुरुषार्थः ततोऽतः’ इत्यादिश्रुतेः । सर्वधर्मपरिशिक्षणदक्षां सर्वे च ते धर्माश्च सर्वधर्माः सर्वधर्माणां सन्ध्यामुपासनादिधर्माणां परिशिक्षणे ज्ञापनविषये दक्षां चतुराम् । ‘प्रातरुत्थाय सन्ध्यामुपासीत नमेत् देवान् जुहुयादग्निं वेदानावर्तयेत् नान्यत्किञ्चिदाचरेत् न भृशं वदेत्’ इत्यादिना प्रतिपादनादिति भावः । जनतया जनानां समूहः जनता तया जनतया जनसमूहेन जननीवत् वन्दिताम् । अन्यत्र उक्त एव अर्थः ॥ २६ ॥

मौलिसंग्रहविकर्षणदूनां मायिना सदसि दुष्टजनेन ।

न्यायमार्गमपहाय महान्तं स्वैश्वरत्वमपि साधयताऽलम् ॥ २७ ॥

भावप्रकाशिका

मौलिसङ्ग्रहणम् उपनिषद्ग्रहणं केशग्रहणं च । मायी मायावादी व्याजी दुःशासनादिश्च ।
स्वेश्वरत्वं ब्रह्मत्वं साम्राज्यभोक्तृत्वं च ॥ २७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

मौलीति ॥ महान्तं, न्यायानां भगवत एव

सर्वेश्वरत्वादिप्रतिपादकब्रह्ममीमांसाशास्त्रसिद्धयुक्ती

नां मार्गं पन्थानं अपहायहित्वाअलं सम्यक् स्वेश्वरत्वं स्वस्य ब्रह्मत्वमपिसाधयता ।
पक्षान्तरे, पाण्डवानामर्धराज्यदानरूपन्याय-मार्गमपहाय स्वस्यैव साम्राज्यभोक्तृत्वलक्षणमीश्व-
वरत्वं साधयतादुष्टजनेनदुर्जनेनमायिनामायावादिनासदसिविद्वत्सभायाम् । मौलेःवेदशिरः
उपनिषदःसङ्ग्रहेणप्रमाणत्वेन परिग्रहेण यत् विकर्षणं 'एकमेवाद्वितीयमि'त्यादिवाक्यजनितभ्रान्त्या
ऽशेषोपनिषदां बलादद्वैत-परतया योजनं तेनदूनां दुःखिताम् । अन्यत्र, मायाकैतवमस्यास्तीति
तेन । 'व्रीह्यादित्वादिनिः' । दुष्टजनेन दुःशासनेन सदसि कुरुसभायां मौलेः केशपाशस्य
सङ्ग्रहेण सम्यग्रहणेन विकर्षणेनाकर्षणेन दूनां दुःखितां दृष्ट्वेति पूर्ववत् ॥ २७ ॥

मन्दोपकारिणी

मौलीति ॥ - पुनः कथंभूतां, सदसि सभायां दुष्टजनेन दुष्टश्चासौ जनश्च दुष्टजनः तेन
दुष्टजनेन मायिना मायावादिना । मौलिसङ्ग्रहविकर्षणदूनां मौलीनां वेदशिरोभूतानां उपनि-
षदां सङ्ग्रहेण ग्रहणेन विकर्षणं ऐक्यादिपरतया योजनं तेन दूनां सन्तापिताम् । कथंभूतेन
मायिना, महान्तं सर्वसंमतं न्यायमार्गं भगवत एव सर्वेश्वरत्व-प्रतिपादकब्रह्ममीमांसाशास्त्रसिद्धयु-
क्तीनां मार्गं विचारम् । 'मृग अन्वेषणे' इति धातोः । अपहाय परित्यज्य । अलं स्वेश्वरत्वं स्व-
स्यैव ईश्वरत्वं ब्रह्मत्वं साधयता प्रतिपादयता । द्रौपदीपक्षे तु न्यायमार्गं पाण्डवानां अर्धराज्यदा-
नाख्यधर्ममार्गं अपहाय स्वेश्वरत्वं स्वस्यैव ईश्वरत्वं साम्राज्यत्वं साधयता वदता मायिना कपटवता

दुष्टजनेन दुःशासनेन सदसि कुरुसभायां मौलिसङ्ग्रहविकर्षणदूनां मौलौ केशपाशे सङ्ग्रहेण आकर्षणेन दूनां दुःखिताम् । 'मौलिः संयतकेशेषु चूडायां मुकुटे द्वयोः' इति नानार्थरत्नमाला ॥

२७ ॥

सज्जनैः कतिपयैरतिदीनैश्चालितैः कलिबलाच्छुभमार्गात् ।

अप्युपेक्षितविकर्षणदुःखां सातिशोकमपि कैश्चन दृष्टाम् ॥ २८ ॥

भावप्रकाशिका

सज्जनैः भीष्मादिभिश्च । सातिशोकमपि कैश्चन विदुरेण धर्मसाक्षि-भिर्देवैश्च ॥ २८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सज्जनैरिति ॥ कलिबलात् कलिसामर्थ्यात् शुभमार्गात् शुद्धमार्गात् चालितैः अत एव अतिदीनैः अतिदुर्बलैः कतिपयैः कैश्चित् सज्जनैः अपि उपेक्षितं यत् विकर्षणदुःखं यस्यास्तां सज्जना अपि मायिनमुपेक्षन्ते, न निराकुर्वन्त्यतोऽतिदुःखितामिति भावः । अन्यत्र, कतिपयैः सज्जनैर्भीष्मादिभिरुपेक्षितं विकर्षणदुःखं यस्यास्ताम् । एतच्च 'इत्युक्ता अपि भीष्माद्याः कल्यावेशेन मोहिताः । पृच्छ धर्मजमित्युक्त्वा तूष्णीमेव बभूवुः' इति वचनात्सिद्धम् । कैश्चनसज्जनैः ऋष्यादिभिः विदुरादिभिश्च । सातिशोकं अतिशोकेन सहितं यथा भवति तथा शोकपूर्वकं दृष्टाम् इत्यर्थः । इतरत्र, धर्मसाक्षिभिरादित्यादिभिश्च दृष्टां श्रुतिततिं वेदिजामिव दृष्ट्वेत्यादि पूर्ववत् ॥ २८ ॥

मन्दोपकारिणी

सज्जनैरिति ॥ - पुनः कथंभूतां श्रुतिततिं, कलिबलात् कलिनामकदैत्यस्य बलात् सामर्थ्यात् कल्यावेशादित्यर्थः । शुभमार्गात् चालितैः भ्रंशितैः धर्ममार्गं त्यक्तवद्विरित्यर्थः । अतिदीनैः अतिदुर्बलैः कतिपयैः कैश्चन सज्जनैरपि भीष्म-द्रोणादिभिः । उपेक्षितविकर्षणदुःखां उपेक्षितेन विकर्षणेन दुःखं यस्याः सा तथोक्ता तां कल्यावेशेन केषुचित् सज्जनेषु मायि-सिद्धान्तनिराकरणे उदासीनेषु सत्सु सज्जना अपि मायावादिनः उपेक्षन्ते न केऽपि तत्सिद्धान्तं

निराकुर्वन्तीति दुःखितामिति भावः । कैश्चन सज्जनैः ऋष्यादिभिः । सातिशोकं अतिशोकेन सहितं यथा भवति तथा दृष्टाम् । अयं मायी श्रुतिसिद्धमपि भगवन्महिमानं अपलापयतीति तेषां शोकः । द्रौपदीपक्षे तु कलिबलात् शुभमार्गात् चालितैः अतिदीनैः । कतिपयैः सज्जनैः भीष्मद्रोणादिभिः । उपेक्षितविकर्षणदुःखां भीष्माद्या अपि मदाकर्षणकारिणं दुःशासनं उपेक्षन्त इति दुःखितां एतच्च 'इत्युक्ता अपि भीष्माद्याः कल्यावेशेन मोहिताः । पृच्छ धर्मजमित्युक्त्वा तूष्णीमेव बभूवुः' इति सिद्धम् । कैश्चन सज्जनैः विदुरादिभिः विदुराख्यैर्वा कल्यावेशरहितत्वादेव बहुवचनं अथवा विदुरेण । कर्मसाक्षिभिः सूर्यादिभिश्च सातिशोकं दृष्टाम् ॥ २८ ॥
वासुदेव धरणीधर नाथेत्युच्चकैरपि मुहुः प्रवदन्तीम् ।
पूर्णषड्गुणमजं गतदोषं बिभ्रतीं हृदि विविक्तमशेषात् ॥ २९ ॥

भावप्रकाशिका

'वासुदेवो वा इदमग्र आसीत् दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः' । 'आत्मेत्येवोपासीत' इत्यादि । 'वासुदेव धरणीधर चक्रपाणे' इत्यादि च । हृदि स्वाभिप्राये मनसि च । 'ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रताः' । 'अथ हैनमुपाक्रोशत् सत्यं भिदा सत्यं भिदा सत्यं भिदा । मैवारुवण्यो मैवारुवण्यो मैवारुवण्यः' इत्यादिना ॥ २९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वासुदेव इति ॥ वासुदेव धरणीधर नाथ इति मुहुः पुनः पुनरुच्चकैरतितरां प्रवदन्तीम् । तथा हि 'वासुदेवो वा इदमग्र आसीदित्यत्र वासुदेवेति । 'दाधर्थपृथिवीमभितो मयूखैः' इत्यत्र धरणीधरेति । 'आत्मेत्येवोपासीत' इत्यत्र नाथेति च वदति हि श्रुतिः । पक्षान्तरे, वासुदेवेत्यादिभगवन्नामानि मुहुरुच्चकैरभिधानाम् । हृदि स्वाभिप्राये, पूर्णाः सद्गुणा यस्य तम् । गता दोषा यस्मात्तम् । अशेषात् समस्तजगतो विविक्तं विलक्षणम् अजं जन्मादिरहितं भगवन्तं श्रीहरिं बिभ्रतीम् । एवंभूतभगवत्स्वरूपप्रति-पादनपरामिति भावः । इतरत्र, हृदि मनसि पूर्णसद्गुणं गतदोषरमशेषाद्विविक्तमजं भगवन्तं बिभ्रतीं ध्यायन्तीं दृष्टेत्यादि पूर्ववत् ॥ २९ ॥

मन्दोपकारिणी

वासुदेवेति ।। वासुदेव धरणीधर नाथ इत्यादिकं नाम । मुहुः भृशम् । उच्चकैः स्पष्टं यथा भवति तथा प्रवदन्तीम् अपि । सा च श्रुतिः 'वासुदेवो वा इदमग्र आसीत्' इत्यादिका । पूर्णषड्भुजं षट् च ते गुणाः ऐश्वर्यादयश्च पूर्णाः व्याप्ताः षड्गुणाः यस्य स तथोक्तः तम् । गतदोषं गताः उज्ज्विताः दोषाः यस्मात् स तथोक्तः तम् । अशेषात् चेतनाचेतनात्मकसमस्तजगतः विविक्तं विलक्षणं अत्यन्तभिन्नं अजं उत्पत्तिशून्यं भगवन्तं हृदि स्वाभिप्राये बिभ्रतीं एवंभूतभगवत्स्वरूपप्रतिपादने तात्पर्यवतीं इति भावः । द्रौपदीपक्षे तु, वासुदेव धरणीधर, नाथ, चक्रपाणे, नरसिंहेत्यादीं भगवन्नामानि । मुहुः पुनः पुनः उच्चकैः उच्चध्वनिना प्रवदन्तीं उच्चारयन्तीम् । अशेषात् विविक्तं पूर्णषड्भुजं गतदोषम् । अजं उत्पत्तिशून्यं नारायणम् । हृदि मनसि निधाय । बिभ्रतीं ध्यायन्तीम् ।। २९ ।।

वार्यतां बुधजनैर्ननु हा हा नैष धर्म इति चाभिदधानाम् ।

कृष्णलालिततमामनवद्यामप्यनन्यशरणां शरणोत्काम् ।। ३० ।।

भावप्रकाशिका

नैष धर्म इति च । एष ऐक्यवादः सदसि केशापकर्षणादिश्च ।

।। ३० ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वार्यतामिति ।। बुधजनैः विद्वज्जनैः वार्यतां वेदादेरैक्यपरतां प्रतिपादयन्मायिमतं निराक्रियतां 'अन्धन्तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रताः' इत्यत्राविद्यामनिराकृत्य केवलविद्यायामेव निरतानां भूयस्तमः प्राप्त्युक्त्याऽविद्यानिराकरणं कर्तव्यमित्युच्यते, 'अथ हैनमुपाक्रोशत्सत्यं भिदा सत्यं भिदा सत्यं भिदा, मैवारुवण्यो मैवारुवण्यो मैवारुवण्यः' इत्यादिना च भेदो निराक्रियते । अत एष ऐक्यवादो न धर्म इति च अभिदधानां वदन्तीम् । अन्यत्र, बुधजनैर्ज्ञानिजनैर्वार्यतां दुर्योधनाज्ञया दुःशासनेन क्रियमाणं मद्विकर्षणं निवार्यतां एष द्यूतव्यापारो धर्मो न, हा हा कष्टं ननु, इति चाभिदधानाम् । कृष्णेन श्रीवेदव्यासेन अतिलालिततमाम् अत्यन्तं मानिताम् । इतरत्र, यादवकृष्णेन च लालिततमाम् । न

विद्यते अवद्यं दोषो यस्यास्तां अपौरुषेयत्वेना-प्रामाण्यकारणदोषरहितामित्यर्थः अज्ञानादिदोषरहिताश्च । न विद्यते अन्यः शरणं रक्षको यस्यास्तां, श्रीमध्वाचार्यमृते पालकरहितामित्यर्थः । पक्षान्तरे, भीमान्यपालकरहिताश्च । अत एव शरणे रक्षणे, उत्कां उत्कण्ठोपेतां शरणं इच्छन्तीश्च । 'शरणं गृहरक्षित्रोः' इत्यमरः । श्रुतिततिं वेदिजामिव दृष्ट्वा दुष्टपक्षदमनस्थिरसन्धां अकरोत् ॥ ३० ॥

मन्दोपकारिणी

वार्यतामिति ॥ पुनः कथंभूतां, बुधजनैः बुधाश्च ते जनाश्च बुधजनाः तैः प्राज्ञजनैः । वार्यतां वेदादेः ऐक्यपरतां प्रतिपादयत् मायिमतं निराक्रियतामिति । अभिदधानां प्रतिपादयन्तीं तथा हि 'अन्धंतमः प्रविशन्ति ये अविद्यामुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रताः' इत्यत्र दुर्मतमनिराकृत्य केवलं सन्मते एव रतानां अत्युत्कृष्टतमः प्रास्युत्त्या दुर्मतनिराकरणं कार्यमित्युच्यते । एषः ऐक्यवादः धर्मः न ननु नैव । 'प्रश्नावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु' इत्यमरः । 'वृञ् वरणे' इत्यस्मात् धातोः कर्मणि लोट् आत्मनेपदम् । हा हा खेद इति च अभिदधानां ब्रुवन्ती 'सत्यं भिदा सत्यं भिदा मैवारुवण्यो मैवारुवण्यः' इत्यादिना ऐक्यस्य निराकरणात् । कृष्णलालिततमां कृष्णेन श्रीवेदव्यासेन पालिततमां अतिशयेन आदृताम् । 'व्यासार्जुनाग्निहरिकोकिलकाकशूद्रतामि-स्रपक्षकलिनीलगुणेषु कृष्णः' इति भास्करः । अनवद्यां न विद्यन्ते अवद्यानि दोषाः यस्यां सा तथोक्ता तां अपौरुषेयत्वेन पुरुषनिबन्धनाप्रामाण्यकारणदोषरहितामिति यावत् । अनन्यशरणां न विद्यते अन्यः स्वव्यतिरिक्तः शरणं रक्षको यस्याः सा तथोक्ता ताम् । 'शरणं गृहरक्षित्रोः' इत्यमरः । मध्वाचार्यं ऋते पालकरहितां इति भावः । अत एव । शरणोत्कां शरणे रक्षके उत्कां उत्कण्ठावतीं रक्षकमिच्छन्तीं इति भावः । द्रौपदीपक्षे तु बुधजनैः भीष्मादिभिः दुःशासनेन क्रियमाणकर्षणं निवार्यतां इति । एषः दुर्योधनेन क्रियमाणः व्यापारः धर्मः न्यायः न ननु नैव । हा हा कष्टम् । 'धर्माः पुण्ययमन्याया' इत्यमरः । इति च अभिदधानां ब्रुवन्तीम् । कृष्णपालिततमां कृष्णेन आदृताम् । अनवद्यां अज्ञानादि-दोषरहिताम् । अनन्यशरणां भीमादन्यपालकरहिताम् । शरणोत्कां आकर्षणसमये रक्षकं वाञ्छन्तीम् ॥ ३० ॥
वेदिजामिव पुरा भरताग्रयः स स्वयं श्रुतिततिं खलु दृष्ट्वा ।
पुष्टबुद्धिरकरोत् करुणाब्धिर्दुष्टपक्षदमनस्थिरसन्धाम् ॥ ३१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अयं पूर्वमेव व्याख्यातः ॥ ३१ ॥

मन्दोपकारिणी

वेदिजामिति ॥ प्रागेव व्याख्यातेऽयं श्लोकः ॥ ३१ ॥
अव्ययं सततमप्युपभुक्त्या वित्तमग्रयमिव दूरयियासुः ।
ज्यायसे सगुरवे हरिगीताभाष्यमेष विरचय्य तदाऽदात् ॥ ३२ ॥

पदार्थदीपिका

अव्ययम् । एष श्रीमध्वाचार्यः तदा सगुरवे ज्यायसे ज्येष्ठयतये, 'गुरुर्गीष्पतिपित्राद्योः पौरोहित्यकरे च ना' इति यादवः । हरिगीताभाष्यं श्रीभगवद्गीताभाष्यं विरचय्य अदात् । कः किमिव? दूरयियासुः दूरं जिगमिषुः स्वजनाय सततम् उपभुक्त्याऽपि अव्ययम् अग्र्यं वित्तम् इव ॥ ३२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अव्ययमिति ॥ एष श्रीमध्वाचार्यः । सगुरवे गुरुसहिताय ज्यायसे आश्रमज्येष्ठाय लिकुचान्वयोद्भवाय यतये । 'गुरुर्गीष्पतिपित्राद्योः पौरोहित्यकरे च ना' इति यादवः । हरिगीताभाष्यं श्रीभगवद्गीताया भाष्यं तदा विरचय्य कृत्वा, दूरं यातुमिच्छुः दूरयियासुः कश्चित्पुरुषः स्वजनाय स्वकीयजनाय सततं सर्वदोपभुक्त्याप्युपभोगेनापि व्ययेनापीत्यर्थः अव्ययं नाशरहितं अत एव अग्र्यं उत्तमं वित्तम् इव अदात् । अत्रोपमालङ्कारः ॥ ३२ ॥

मन्दोपकारिणी

अव्ययमिति ॥ एषः मध्वाचार्यः । दूरयियासुः दूरं दूरदेशं बदरिकाश्रमं प्रति यियासुः यातुमिच्छन् सन् । तदा रजतपीठपुरवासकाले । हरिगीताभाष्यं हरिगीतायाः भगवद्गीतायाः भाष्यं व्याख्यानं विरचय्य निर्माय सगुरवे अच्युतप्रेक्षेण सहिताय ज्यायसे ज्येष्ठयतये अदात् दत्तवान् । 'डु दाञ् दाने' इत्यतो लुङ् परस्मैपदं अदात् अदाताम् अदुः । कः किमिव दूरयियासुः दूरदेशं प्रति गन्तुमिच्छन् कश्चित् पुरुषः स्वजनस्य, सततं नित्यं उपभुक्त्यापि भोगेनापि अव्ययं हासर-

हितं अग्रयं उत्तमं वित्तं धनमिव 'वित्तं वस्तु वसु द्रव्यं रा द्रविणं धनं' इति धनञ्जयः । कीदृशं
गीताभाष्यं उपभुक्त्यापि श्रवणादिना भोगेनापि अव्ययम् ॥ ३२ ॥
हेतुवादिनि विशङ्कटबुद्धौ तीर्थमर्थयति गन्तुमनुज्ञाम् ।
तां दिदेश पुरुषोत्तमतीर्थं चिन्तयन् स पुरुषोत्तमरक्षाम् ॥ ३३ ॥

भावप्रकाशिका

'देहोपसङ्ग्रहस्यास्य यत्फलं देवचोदितम् ।

तत्सिषाधयिषुर्यामि देवगुह्योपपादितम् ।' इति हेतुवादिनि ॥ ३३ ॥

पदार्थदीपिका

हेत्विति । हेतुवादिनि - 'देहोपसङ्ग्रहस्यास्य यत् फलं देवचोदितम् । तत् सिषाधयिषुर्यामि
देवगुह्योपपादितम्' इति गुह्यं देवकार्यं साधयितुं यामीति हेतुवादिनि, विशङ्कटबुद्धौ श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यं,
'विशङ्कटं विशालं स्यात्' इति हलः, तीर्थं गन्तुम् अनुज्ञां अर्थयति याचयति सति, स पुरुषोत्त-
मतीर्थः ताम् अनुज्ञां दिदेश । कथम्भूतः? पुरुषोत्तमरक्षां चिन्तयन्, श्रीमध्वस्य इति शेषः ॥
३३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

हेत्विति ॥ हेतुं गमनकारणं वक्तुं शीलमस्यास्तीति तस्मिन् । 'देवोपसङ्ग्रहस्यास्य यत्फलं
देवचोदितम् । तत्सिषाधयिषुर्यामि देवगुह्योपपादितम्' इति गुह्यं देवकार्यं साधयितुं यामीति देव-
कार्यसाधनलक्षणगमनकारणवादिनीत्यर्थः । विशङ्कटा विशाला बुद्धिर्यस्य स श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः ।
'विशङ्कटं विशालं स्यादि'ति हलः । तस्मिन् तीर्थं पुण्यक्षेत्रं प्रतिगन्तुम् अनुज्ञाम् अर्थयति याचति
सति स पुरुषोत्तमस्य भगवतस्तीर्थं शास्त्रं गीताभाष्यादिशास्त्रज्ञानमिति यावत् यस्य स पुरुषोत्तम-
तीर्थः । 'तीर्थं शास्त्रे गुरौ यज्ञे पुण्यक्षेत्रावतारयोः' इति हेमचन्द्रः । अच्युतप्रेक्ष इत्यर्थः । पुरु-
षोत्तमरक्षां श्रीमध्वाचार्य-स्येति शेषः चिन्तयन् सन् तां अनुज्ञां दिदेश प्रददौ ॥ ३३ ॥

मन्दोपकारिणी

हेत्विति ।। हेतुवादिनि हेतुं देवकार्यार्थं यामीति गमनकारणं वादिनि ब्रुवति विशङ्कटबु-
द्धौ विशङ्कटा विशाला बुद्धिः यस्य स तथोक्तः । ‘विशङ्कटं पृथु बृहद्विशालं पृथुलं महत्’ इत्यम-
रः । तस्मिन् पूर्णप्रज्ञाचार्ये । तीर्थं भागीरथ्यादितीर्थं प्रतिगन्तुं अनुज्ञां अनुमतिं अर्थयति प्रार्थयति
सति पुरुषोत्तमतीर्थं सन्यासिषु पुरुषेषु उत्तमश्वासौ तीर्थः गुरुश्च पुरुषोत्तमतीर्थः । ‘निपानागम-
योस्तीर्थमृषिजुष्टजले गुरौ’ इत्यमरः । अथवा पुरुषोत्तमस्य नारायणस्य तत्सन्निधानस्येति यावत्
तीर्थः पात्रभूतः तं । पुरुषोत्तमतीर्थः इति पाठे अच्युतप्रेक्षः इत्यर्थः सुगमः । सः अच्युतप्रेक्षः
तां अनुज्ञां दिदेश दत्तवान् । ‘दिश अतिसर्जने’ इत्यस्मात् लिट् परस्मैपदम् । मध्वाचार्यस्य ती-
र्थयात्रागमनं अङ्गीचकारेति भावः कथंभूतः, पुरुषोत्तमरक्षां पुरुषोत्तमस्य पुरुषाभ्यां क्षराक्षराभ्यां
उत्तमस्य रक्षां नारायणकर्तृकां रक्षां इत्यर्थः चिन्तयन् मध्वस्येति शेषः । श्रीनारायणः इमं मध्वं
मार्गं पालयतु इति नारायणं प्रार्थयन्निति भावः ।। ३३ ।।
नीरजा मलयमण्डलवृत्त्या श्लाघितो भुवि सदाव्यनुयातः ।
साधुपान्थपरितापमपास्यन्नुत्तरां दिशमयान्मरुदंशः ।। ३४ ।।

पदार्थदीपिका

नीरजाः । मरुदंशः श्रीमध्वाचार्यः उत्तरां दिशम् अयात् ययौ । कथम्भूतः? नीरजाः
रजोगुणरहितः । मलयमण्डलवृत्त्या मलयपर्वतसन्निकृष्टेषु मण्डलेषु विषयेषु वृत्त्या वर्तनेन,
तद्गताखिलदुर्वादिनिराकरणेनेति भावः, भुवि श्लाघितः आदृतः । सदाव्यनुयातः सतामाख्या
समूहेन अनुयातः । ‘वीथ्याळिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी रेखास्तु राजयः इत्यमरः । साधुपान्थपरि-
तापं सज्जनानां पथिकानां परितापम् अपास्यन् निराकुर्वन् । मरुदंशो वातो यथा उत्तरां दिशं
ब्रजेत् तद्वदिति श्लेषार्थः । सोऽपि नीरजाः पांसुरहितः । मलयमण्डलवृत्त्या मलयपर्वतवलयेषु
वृत्त्या भुवि श्लाघितः मलयपर्वतगतचन्दनवृक्षसम्पर्केण सुरभितया आदृतः । सदा अव्यनुयातः,
अळिभिः भ्रमरैः अनुयातः । ‘-पुष्पलिङ्गुषड्पदभ्रमराळयः’ इत्यमरः । साधु सम्यक् पान्थपु-
रितापं पथिकानां परितापं अपास्यन् ॥ ३४ ॥

भावप्रकाशिका

रजो गुणविशेषो धूलिश्च । मलयमण्डलं मलयसन्निकृष्टविषयो मलयगिरिवलयं च ।
सतामालिभिरनुयातः सदाऽलिभिश्च ॥ ३४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

नीरजा इति ॥ निर्गतं रजोगुणो यस्मात्स नीरजाः । मलयस्य मलयपर्वत-
स्य मण्डले प्रदेशे वृत्तिः वर्तनं तथा, मलयसमीपवृत्तिदक्षिणदेशगत अखिलदुर्वादिनिराकरणा-
दिनेति भावः । भुवि श्लाघित आदृतस्सताम् सज्जनानाम् आल्या समूहेन अनुयातः अनुगतः ।
'वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणीरेखास्तु राजयः' इत्यमरः । साधवः सज्जना एव पान्थाः पथि-
कजनास्तेषां परितापं सन्तापम् अपास्यन् निराकुर्वन्मरुतोऽशो मरुदंशः श्रीमध्वाचा-
र्यः । उत्तरां दिशम् अयात् ययौ । 'यातेर' लङ् । श्लेषार्थस्तु, नीरजाः पांसुरहितो मलयश्च
पर्वतवलयवर्तनेन भुवि श्लाघितः, मलयपर्वतगतचन्दनसम्पर्केण सुरभि-तयाऽदृतः । अत
एव सदा सर्वदा आलिभिः भ्रमरैरनुयातः । 'षट्पद्भ्रमरालयः' इत्यमरः । साधु सम्यक् यथा
भवति तथा पान्थपरितापमपास्यन्मरुदंशो वातैकदेशो यथा कालविशेष उत्तरां दिशं व्रजेत्तद्वत्
श्रीमध्वोऽप्युत्तरां दिशं जगामेति भावः ॥ ३४ ॥

मन्दोपकारिणी

नीरजा इति ॥ मरुदंशः मरुतः प्रधानवायोः अंशः अवतारः श्रीमध्वाचार्यः । उत्तरां उदीचीं
दिशं प्रति अयात् ययौ । 'या प्रापण' इत्यतो लङ् परस्मैपदं अयात् अयाताम् अयुः ।
कथंभूतः, नीरजाः नीरजाः निर्गतं रजः रजोगुणः यस्मात् सः नीरजाः 'रजो गुणे च स्त्रीपुष्पे'
इत्यमरः शुद्धसत्वस्वभावः इति यावत् । मलयमण्डलवृत्त्या मलयेषु मलयनामकेषु मण्डलेषु देशेषु
'मण्डलं भूमिभागे स्यात्' इति रत्नमाला, वृत्त्या परिवर्तनेन सञ्चारेणेति यावत् । तद्देशगताखिर
लदुर्वादिनिराकरणेनेति भावः । भुवि भूमौ श्लाघितः प्रशंसितः । सदात्यनुयातः सतां आल्या
समूहेन 'वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः' इत्यमरः, अनुयातः अनुगतः । साधुपान्थपरितापं साधवः
सज्जनाश्च ते पान्थाः पथिकाश्च 'पान्थः पथिकः' इत्यमरः, तेषां तत्र मार्गे विद्यमानानां जनानाप
मिति यावत् परितापं संसारतापं अपास्यन् स्वदर्शनादिना निराकुर्वन् । नीरजाः निर्गतानि रजांसि
पांसवः यस्मात् स तथोक्तः 'पांशुर्ना न द्वयो रजः' इत्यमरः । मलयमण्डलवृत्त्या मलयस्य

मलयपर्वतस्य मण्डलेषु वृत्त्या सञ्चारेण भुवि श्लाघितः मलयपर्वतगतचन्दनगतसंपर्केण सुगन्धतया जनैः आदृत इति भावः । सदा सर्वदा । अल्यनुयातः अलिभिः भ्रमरैः अनुयातः । 'षट्पद्म-मरालयः' इत्यमरः । साधु सम्यक् । पान्थपरितापे मार्गस्थानां सूर्यजनितसन्तापं अपास्यन् सन् यथा मरुदंशः वायुः उत्तरां दिशं गच्छेत् तद्वदिति श्लेषाभिप्रायः ॥ ३४ ॥

बुद्धिशुद्धिकरगोनिकराढ्यं तीर्थजातमुभयं च धरण्याम् ।
आत्ममज्जनत एव निकामं पर्यशोधयदमन्दमनीषः ॥ ३५ ॥

भावप्रकाशिका

श्रीभागवतादिशास्त्रस्यात्ममज्जनतः परिशोधनं प्रक्षेपोद्गारा-दिकम् ॥ ३५ ॥

पदार्थदीपिका

बुद्धीति । अमन्दमनीषः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः धरण्याम् उभयं तीर्थजातं च आत्ममज्जनत एव निकामं नितरां पर्यशोधयत् । तीर्थशब्देन शास्त्रं नद्यादिकं चाभिधीयते । तत्र शास्त्रे मज्जनं नाम पूर्वोत्तरपरामर्शः । अन्यत्रावगाहनम् । शास्त्रेषु पूर्वोत्तरपरामर्शेन पूर्वोत्तरविरुद्धव्याख्याननिराकरणपूर्वकं यथावद् व्याख्यानं भागवतादिषु प्रक्षेपोद्गारश्च परिशोधनम् । अन्यत्र आत्ममज्जनेन तत्रतत्र महिमातिशयाधानम् । कथम्भूतं तीर्थजातम्? बुद्धिशुद्धिकरगोनिकराढ्यं श्रवणादिना चित्तशुद्धिप्रदवचनसमूहाढ्यम् । चित्तशुद्धिप्रदजलनिकराढ्यमन्यत् ॥ ३५ ॥

पदार्थदीपिकोद्बोधिका

बुद्धीति ॥ अमन्दमनीषः अमन्दा पूर्णा मनीषा बुद्धिर्यस्य स पूर्ण-प्रज्ञाचार्यः । बुद्धेरन्तःकरणस्य शुद्धिं करोतीति तादृशो यो गोनिकरः वचनसमूहस्तेन आढ्यं सम्पूर्णम् । तीर्थपक्षे तु, बुद्धिशुद्धिकरेण गोनिकरेण जलसमूहेनाढ्यम् । उभयञ्च तीर्थजातं तीर्थसमूहम् आत्मनः स्वस्य मज्जनतः एव अवगाहनत एव निकामं नितरां यथा भवति तथा पर्यशोधयत् । 'शुध शौचे' लङ् । अत्र तीर्थशब्देन शास्त्रं नद्यादिकं च उच्यते । शास्त्रे मज्जनं नाम पूर्वोत्तरपरामर्शः, अन्यत्रावगाह-हनम् ॥ ३५ ॥

मन्दोपकारिणी

बुद्धीति ।। अमन्दमनीषः अमन्दा अनल्पा पूर्णा मनीषा बुद्धिः यस्य स तथोक्तः पूर्ण-
 प्रज्ञाचार्यः 'बुद्धिर्मनीषा धिषणा' इत्यमरः । धरण्यां धरायां 'धरा धरित्री धरणी' इत्यमरः
 । उभयं द्विविधं तीर्थजातं तीर्थानां भारतभागवतादिशास्त्राणां नद्यादिजलानां च 'तीर्थं शास्त्राध्व-
 रोपायक्षेत्रोपाध्यायमन्त्रिषु । अवतारर्षिजुष्टाभ्यः स्त्रीरजस्सु च विश्रुतं' इति विश्वः । जातं समूहं
 'जातं जात्योघजन्मसु' इति च । आत्ममज्जनत एव आत्मनः स्वस्य मज्जनतः मज्जनेन अवगा-
 हेन पूर्वोत्तरपरामर्शनं च । निकामं यथेप्सितम् । 'निकामेष्टं यथेप्सितं' इत्यमरः । पर्यशोधय-
 त् सम्यक् शुद्धं चकार । भागवतादिशास्त्रं पूर्वोत्तरपरामर्शं कृत्वा अपव्याख्याननिराकरणपूर्वकं
 प्रक्षिप्तग्रन्थोद्धारेण वेदव्यासकृतपाठ-स्थापनेन शुद्धीचकार । नद्यादीनां जलं आत्मनः अवगाहनेन
 तत्र महिमातिशयस्थापनेन पवित्रं चकार इति भावः । 'परिपूर्वकात् शुध शौच' इत्यतो लङ्
 परस्मैपदम् । कथंभूतं तीर्थजातं, बुद्धिशुद्धिकरणगोनिकराढ्यं कुर्वन्तीति कराः शुद्धेः निर्मलत्व-
 स्य कराः शुद्धिकराः बुद्धेः अन्तःकरणस्य शुद्धिकराः ताश्च ताः गावः वाचश्च तासां निकरेण
 समूहेन आढ्यं युक्तम् । 'स्तोमौघनिकरव्रातः' इत्यमरः । शास्त्रश्रवणादिना अज्ञानादिपरिहार-
 कवचनोपेत-मित्यर्थः । जले तु बुद्धेः शुद्धिकराः पावित्र्यकराः ताश्च ताः गावश्च जलानि च
 तासां निकरेण आढ्यं तीर्थजातं स्नानपानादिना चित्तगतरागादिदोषपरिहारकजलोपेतं इत्यर्थः ।
 'भूवाग्वारिषु गौर्मता' इति विश्वः ।। ३५ ।।

भिक्षाप्रदात्राऽत्र परीक्षितुं मुहुर्दत्ते प्रभुक्ते कदलीफलोच्चये ।

अनेन निर्यत्नमार्यविस्मयस्तमार्यवर्यं विजनेऽवदद् गुरुः ।। ३१ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

भिक्षेति ।। अत्र विष्णुमङ्गले भिक्षाप्रदात्रा भिक्षाया अन्नस्य 'अन्धः कूरं भक्तं दीदिविरन्नं
 तथोदन्नं भिक्षा' इति हलः । प्रदात्रा केनचित् गृहस्थेन परीक्षितुं लोकप्रसिद्धमस्य स्वेच्छामोक्तृ-
 त्वलक्षणमाहात्म्यं वास्तवं न वेति परीक्षणाय भिक्षावसाने मुहुः पुनः पुनः कदलीफलोच्चये कद-
 लीपक्कफलसमूहे दत्ते अनेन श्रीमध्वाचार्येण निर्यत्नं निर्गतो यत्नः आयासो यथा भवति तथा प्रभु-
 क्ते सति अवार्यविस्मयः अवार्योऽत्यर्थो विस्मयो यस्य स गुरुः अच्युतप्रेक्षाचार्य आर्यवर्यं महतामु-
 त्तमं तं श्रीमध्वाचार्यं विजने विगतो जनो यस्मिन्, तस्मिन् प्रदेशे रहसीत्यर्थः । अवदत् ।। ३१

मन्दोपकारिणी

भिक्षेति ।। अत्र विष्णुमङ्गले । भिक्षाप्रदात्रा भिक्षां ददता गृहस्थेन परीक्षितुं मध्वाचार्य-
स्य लोकप्रसिद्धं बहुभोक्तृत्वादिमाहात्म्यं वास्तवं वा न वेति विचारणाय भोजनसमाप्त्यनन्त-
रं मुहुः पुनः पुनः दत्ते प्रदत्ते कदलीफलोच्चये कदलीफलानां रंभाफलानां उच्चये समूहे अनेन श्री-
मध्वाचार्येण निर्यत्नं आयासरहितं यथा भवति तथा प्रभुक्ते अभ्यवहते सति अवार्यविस्मयः अवार्यः
अनिवार्यः विस्मयः आश्चर्यं यस्य स तथोक्तः गुरुः अच्युतप्रेक्षः । आर्यवर्यं आर्याणां ज्ञानिनां
वर्यं तं श्रीमध्वं विजने रहसि 'विविक्तविजन-च्छन्ननिःशलाकास्तथा रहः' इत्यमरः अवदत् उवाच
। 'वद व्यक्तायां वाचि' इत्यतो लङ् परस्मैपदं अवदत् अवदतां अवदन् ।। ३१ ।।
भिक्षावसाने द्विशताधिकैः फलैर्व्यूढैः प्रभुक्तैः परिपूरितेऽपि ते ।
तनूदरे नास्ति गरिष्ठता कथं सुचित्त सत्यं वदताद्भवानिति ।। ३२ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

भिक्षेति ।। सुचित्त सु शोभनं चित्तं यस्य तत्सम्बुद्धिः । श्रीमध्वाचा-
र्यं भिक्षावसाने भोजनावसाने प्रभुक्तैः व्यूढैः महद्भिः द्विशताधिकैः द्वे च ते शते
च ताभ्यामधिकैः फलैः कदलीपक्कफलैः ते तव तनूदरे सूक्ष्मोदरे परिपूरितेऽ-
पि गरिष्ठता गुरुता कथं नास्ति? भवान् सत्यं वचो वदतात् वदतु इति अवदिति पूर्वेणान्वयः ।।
३२ ।।

मन्दोपकारिणी

भिक्षावसान इति ।। हे सुचित्त शोभनं चित्तं यस्य सः सुचित्तः तस्य संबुद्धिः हे सुचित्त
शुद्धान्तःकरण मध्व भिक्षावसाने भिक्षायाः भोजनस्य अवसाने समाप्तौ सत्यां प्रभुक्तैः भक्षितैः द्वि-
शताधिकैः द्वे च ते शते च द्विशते द्विशताभ्यां अधिकैः व्यूढैः स्थूलैः फलैः कदलीफलैः परिपूरि-
तेऽपि अन्नभक्षपायसादिना निरवकाशं पूर्णेऽपि तत एव । तनूदरे तनुः अल्पपरिमाणश्चासौ उदरः
जठरश्च तनूदरः तस्मिन् 'तनुः काये कृशे चाल्पे' इति विश्वः । गरिष्ठता अतिशयेन गुरुः गरिष्ठः
तस्य भावो गरिष्ठता गुरुत्वं उदरशूलादिहेतुः कथं नास्ति ? 'अस भुवि' इत्यतो लट् परस्मैपदं
अस्ति स्तः सन्ति' । भवान् सत्यं वदतात् इत्यन्वयः । आकण्ठं मृष्टाच्चेन उदरपूर्तावपि सत्यां

बहूनि स्थूलानि कदलीफलानि भक्षितानि तेन तव कुक्षौ मनःखेदजनकं गुरुत्वं कथं नाभूत् ।
स्वस्थान्तःकरणोऽसि । अत्र किं निमित्तं तद्द्वैत्यब्रवीदिति भावः ॥ ३२ ॥
अङ्गुष्ठमात्रं जठरे प्रतिष्ठितं जाज्वल्यमानं मम जातवेदसम् ।
नित्यं हितं विश्वदहं च वित्तं तं विश्वेशचेता इति सोऽब्रवीत्तदा ॥ ३३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अङ्गुष्ठेति ॥ तदाविश्वेशचेताविश्वेशे जगदीशे हरौ चेतो मनो यस्यसःश्रीमध्वाचार्यः । 'हे
गुरवः यूयं ममजठरे प्रतिष्ठितं स्थितं जातवेदसम् अग्निम् अङ्गुष्ठमात्रम् अङ्गुष्ठपरिमितं जाज्वल्
यमानं भृशं ज्वलन्तं वित्तजानीत । गुरुत्वाद्बहुवचनम् । एवमपि ममनित्यं सदाहितं वित्तं ।
एतादृशेनाप्यनेन मम न किञ्चिदनिष्टमस्तीति भावः । तं मम जठरस्थितं जातवेदसं विश्वदहञ्चविश्वं
जगदहतीति तादृशञ्चवित्तं । 'प्रलये जगद्बहनदक्षञ्चेत्यर्थः' । इतिअब्रवीत् ॥ ३३ ॥

मन्दोपकारिणी

अङ्गुष्ठेति ॥ तदा गुरुणा उदिते सति विश्वेशचेताः विश्वस्य समस्तजगतः ईशः स्वामी
विष्णुः तस्मिन् चेतः मनः यस्य सः तथोक्तः । एतादृशशक्तिदं श्रीनारायणं ध्यायन्निति भावः
। सः श्रीमध्वाचार्यः तं गुरुं इति अब्रवीत् । कथं, हे गुरवः यूयं मम जठरे कुक्षौ 'पिचण्डकुक्षी
जठरः' इत्यमरः प्रतिष्ठितं विद्यमानं अङ्गुष्ठमात्रं अङ्गुष्ठः हस्तज्येष्ठाङ्गुलिः तस्य मात्रं परिमाणं यस्य
सः अङ्गुष्ठमात्रः अङ्गुष्ठपरिमाणः तं 'क्षुद्रं मात्र- परिच्छदे अल्पे च परिमाणे' इत्यमरः जातवेद-
सं अग्निं 'कृपीटयोनिर्ज्वलनो जातवेदा-स्तनूनपात्' इत्यमरः जाज्वल्यमानं भृशं ज्वलितं वित्तं जा-
नीध्वम् । गुरुत्वात् बहुवचनम् । 'विद ज्ञान' इत्यतो लोट् परस्मैपदं विद्धि वित्तात्, वित्तं वित्तं
। नित्यं सर्वदा मम हितं हितकरं वित्तं । ज्वलितेनाग्निना मम न किञ्चिदनिष्टमिति भावः । विश्व-
दहं च प्रलयकाले विश्वं समस्तं जगत् दहति भस्मीकरोति इति विश्वदहः तं च विश्वदहने समर्थं
च वित्तं इत्यब्रवीत् । एतादृशसामर्थ्यं हर्यनुग्रहलब्धमिति भावेन विश्वेशचेताः इत्युक्तम् ॥ ३३
॥

पर्याकुलानेकसरस्वतीततीन् न्यायोपपन्नान् विविधार्थसंयुतान् ।
अतीत्य देशान् समयांश्च चारुधीरसौ जगामाभिमतेन वर्त्मना ॥ ३४ ॥

भावप्रकाशिका

न्याया युक्तयो धर्मप्रवृत्तयश्च । वर्त्मना मार्गेण सिद्धान्तेन च ॥ ३४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

पर्याकुलेति ॥ चारुधीः चारुर्मनोहरा धीर्यस्य सोऽ असौ मध्वाचार्यः । अभिमतेन महाजनसम्मतेन श्लाघ्येनेति यावत् । वर्त्मना मार्गेण पर्याकुलानेकसरस्वतीततीन् पर्याकुलाः सम्पूर्णा या अनेकसरस्वत्योऽनेकनद्यस्तासां ततिः समूहो येषु देशेषु तान् । शास्त्रपक्षे परिपूर्णानेकवाचां ततिः समूहो येषु तान् 'सरस्वती वाचि नद्यां स्त्रीरत्ने' इति हेमचन्द्रः । न्यायोपपन्नान् तत्तज्जनपदधर्मोपेतान्, तत्तच्छास्त्रन्याययुक्तांश्च । विविधार्थसंयुतान् विविधा नानाविधा येऽर्थाः पदार्थास्तैः संयुतान् युक्तान् नानाविध-प्रमेयशेषयुक्तांश्च देशान्, प्राप्तान् देशान् समयांश्च तत्तद्वादिभिः प्रस्तुत-शास्त्राणि च अतीत्य अतिक्रम्य निराकृत्य च जगाम । विष्णुमङ्गलादपि दक्षिणतो ययौ ॥ ३४ ॥

मन्दोपकारिणी

पर्याकुलेति ॥ असौ चारुधीः चारुः मनोहरा धीः बुद्धिः यस्य सः तथोक्तः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः । अभिमतेन सर्वाभिमतेन वर्त्मना मार्गेण 'अयनं वर्त्म मार्गाध्वा' इत्यमरः । जगाम विष्णुमङ्गलदेशादपि दक्षिणां दिशं प्रति ययौ । किं कृत्वा, देशान् प्राप्तान् जनपदान् अतीत्य अतिक्रम्य । कथंभूतान्, पर्याकुलानेकसरस्वतीततीन् पर्याकुलानां परितः सर्वत्र आकुलानां सङ्कुलानां पूर्णानामिति यावत् । अनेकासां बह्वीनां सरस्वतीनां नदीनां ततिः समूहः येषु देशेषु ते पर्याकुलानेकसरस्वतीततयः तान् । पुनः कथंभूतान्, न्यायोपपन्नान् न्यायेन तत्तज्जनपदधर्मण उपपन्नान् युक्तान् । पुनः कथंभूतान्, विविधार्थसंयुतान् विविधाः नानाविधाश्च ते अर्थाश्च वस्तूनि च विविधार्थाः 'अर्थोऽभिधेयैवस्तु' इत्यमरः । तैः संयुतान् । पुनः किं कृत्वा, समयांश्च तत्तच्छास्त्रसिद्धान्ताश्च अतीत्य निराकृत्य 'समयाः शपथाचारकालसिद्धान्तसंविदः' इत्यमरः । कथंभूतान् समयान् पर्याकुलानेकसरस्वतीततीन् पर्याकुलानां सर्वत्र मिलितानां अनेकेषां पण्डितानां

सरस्वतीनां वाचां 'गीर्वाग्वानी सरस्वती' इत्यमरः ततिः समूहो येषां ते तथोक्ताः तान् । तत्र तत्र वादप्रसङ्गतः प्राप्तान् इत्यर्थः । पुनः कथंभूतान्, न्यायोपपन्नान् न्यायैः तत्तच्छास्त्रयुक्तिभिः उपपन्नान् विविधार्थसंयुतान् विविधाश्च ते अर्थाः अभिधेयाश्च प्रमेयविषयाः तैः संयुतान् । तत्तद्देशं गत्वा तत्तद्देशवादिनः पराभूय गतवान् इति भावः ॥ ३४ ॥
स्वहेलया पातितपार्थिवव्रजां धीशुद्धिदां केरलभूषणायिताम् ।
पयस्विनीं प्रेक्ष्य पथि द्विजार्चितां स भाविनीमस्मरदत्र चण्डिकाम् ॥ ३५ ॥

भावप्रकाशिका

अस्मरत् अत्र पयस्विनीतटे ॥ ३५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

स्वहेलयेति ॥ स श्रीमध्वाचार्यः पथि मार्गे स्वहेलया स्वलीलया 'हेलाविलासबिम्बोकली-लाललितविभ्रमाः' इति हलः । स्वप्रवाहलीलयेत्यर्थः । पातितपार्थिवव्रजां पातितः पार्थिवव्रजो वृक्षसमूहो यया ताम् । धीशुद्धिदां धियोऽन्तःकरणस्य शुद्धिं स्नानपानादिना ददातीति ताम् । केरलभूषणायितां भूषणवदाचरतीति भूषणायिता केरलस्य केरलदेशस्य भूषणायिता ताम् । द्विजार्चितां विप्रैः पक्षिभिश्च पूजितां 'दन्तविप्राण्डजा द्विजाः' इत्यमरः । पयस्विनीं नाम नदीं प्रेक्ष्य, अत्र केरलदेशस्थपयस्विनीतटे भाविनीम् अवतारं करिष्यन्तीं स्वहेलया स्वगमनलीलया पातितपार्थिवव्रजां पातिततुरुष्कादि-दुष्टराजसमूहो यया ताम् । धीशुद्धिदां स्मरणकीर्तनादिना चित्तशुद्धिदां केरलभूषणायितां केरलदेशेऽवतारात्तदलङ्कारभूतां द्विजार्चितां ब्राह्मणपूजितां चण्डिकां दुर्गाम् अस्मरत् ॥ ३५ ॥

मन्दोपकारिणी

स्वहेलयेति ॥ सः मध्वाचार्यः । पथि मार्गे । स्वहेलया स्वस्य हेलया प्रवाहरूपलीलया पातितपार्थिवव्रजां पृथिव्यां जाताः पार्थिवाः वृक्षाः इत्यर्थः तेषां व्रजः समूहः । 'समूह-निवहव्यूहसन्दोहविसरव्रजाः' इत्यमरः पातितः निपातितः पार्थिवव्रजः यया सा तथोक्ता ताम्

। प्रवाहवेगेन उभयतीरस्थवृक्षाः पातिताः इति भावः । धीशुद्धिदां धियः अन्तःकरणस्य शुद्धिं स्नानपानादिना पावित्र्यं ददातीति धीशुद्धिदा ताम् । केरलभूषणायितां केरलस्य केरलदेशस्य भूषणायितां भूषणवत् आचरतीति भूषणायिता ताम् । द्विजार्चितां द्विजैः ब्राह्मणैः पक्षिभिश्च अर्चितां पूजिताम् । नद्याः उभयतीरे विप्राः पक्षिणः सन्तीति भावः । 'दन्तविप्राण्डजाद्विजा' इत्यमरः । पयस्विनीं पयस्विनीनामकनदीं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा, अत्र पयस्विनीतटे भाविनीं अवतारं करिष्यन्तीं चण्डिकां दुर्गां अस्मरत् स्मृतवान् । कथंभूतां चण्डिकां दुर्गां, पथि मार्गे स्वहेलया स्वस्य हेलया आगमनरूपलीलया पातितपार्थिवव्रजां पार्थिवानां तुरुष्कादिदुष्टराज्ञां व्रजः समूहः पार्थिवव्रजः 'राज्ञि राट् पार्थिवः क्षमाभृत्' इत्यमरः पातितः नाशितः पार्थिवव्रजः यया सा तथोक्ता तां दुर्गाम् । आगमनसमये मार्गे विद्यमानतुरुष्कादिनृपान् नाशयिष्यतीति भावः । धीशुद्धिदां स्मरण-कीर्तनादिना चित्तशुद्धिदां केरलभूषणायितां केरलदेशे अवतारात् तद्देशस्य अलङ्कारभूतां द्विजार्चितां ब्राह्मणैः पूजितां सदृशदर्शनात् सदृशान्तरस्मृतिः अभूदिति भावः ॥ ३५ ॥ ततः क्रमेण प्रचलन्नुपेयिवानवन्दतेन्दीवरसुन्दरच्छविम् । अम्भोजनाभं स भुजङ्गशायिनं श्रीवल्लभं श्रीमदनन्तसत्पुरे ॥ ३६ ॥

पदार्थदीपिकोद्भोदिका - तत इति ॥ स श्रीमध्वाचार्यः ततः पयस्विनीतटात् क्रमेण प्रचलन् गच्छन् सन् श्रीमदनन्तसत्पुरे श्रीमत्कान्तिमद्यदनन्तसत्पुरं अनन्तसत्पुराख्यक्षेत्रं तस्मिन् उपेयिवान् प्राप्तः । इन्दीवरसुन्दरच्छविं इन्दीवरवत् सुन्दरा छविः कान्तिर्यस्य तम् । अम्भोजनाभं अम्भोजं नाभौ यस्य तम् । भुजङ्गशायिनं भुजङ्गे शेषे शेत इति तं श्रीवल्लभं श्रीहरिम् अवन्दत ॥ ३६ ॥

मन्दोपकारिणी

तत इति ॥ सः मध्वाचार्यः । ततः पयस्विनीतीरात् प्रचलन् निर्गतस्सन् क्रमेण दिनक्रमेण श्रीमदनन्तसत्पुरे श्रीः कान्तिः अस्यास्तीति श्रीमत् श्रीमच्च तत् अनन्ताख्यं च तत् सत् प्रशस्तं च तत् पुरं च श्रीमदनन्तसत्पुरं 'प्रशस्तेऽभ्यर्हिते च सत्' इत्यमरः । तस्मिन् अनन्तपुराख्यक्षेत्रे । इन्दीवरसुन्दरच्छविं इन्दीवरवत् नीलोत्पलवत् 'इन्दीवरं च नीलेस्मिन्' इत्यमरः सुन्दरा रुचिरा छविः कान्तिः यस्य सः तथोक्तस्तं 'शोभा कान्तिर्द्युतिश्छविः' इत्यमरः

। अम्भोजनाभं अम्भोजं पद्मं नामौ यस्य सः तथोक्तः तम् । भुजङ्गशायिनं भुजङ्गे शेषे शयनं कृतवन्तम् । श्रीवल्लभं श्रियः लक्ष्म्याः वल्लभं दयितम् । ‘दयितं वल्लभं प्रियं’ इत्यमरः उपेयिवान् समीपं प्राप्तस्सन् अवन्दत नमस्कारं कृतवान् स्तुतिं च कृतवान् । ‘वदि अभिवादनस्तुत्योः’ इति धातोर्लडात्मनेपदं अवन्दत अवन्देतां अवन्दन्त । मध्वाचार्यः दक्षिणदेशं प्रति गत्वा तत्र तत्र दिग्विजयं कृत्वा अनन्तशयनक्षेत्रं प्राप्य तत्रत्यं अनन्तशयनं ननाम इति भावः ॥ ३६ ॥ वेदान्तसूत्राणि कृतान्तवित्तमो व्याख्यादसौ शिष्यगणाय संसदि । विलक्षणं जीवगणाद्गुणार्णवं ब्रह्माच्युताख्यं प्रतिपादयन्मुहुः ॥ ३७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वेदान्तेति ॥ कृतान्तवित्तमः कृतान्तं ब्रह्मसूत्रसिद्धान्तं ‘कृतान्तौ यमसिद्धान्तौ’ इत्यमरः अतिशयेन वेत्तीति कृतान्तवित्तमः । असौ श्रीमध्वाचार्यः । संसदि विद्वत्सभायां शिष्यगणाय शिष्यसमूहाय वेदान्तसूत्राणि, अच्युताख्यं अच्युत इति आख्या यस्य तत् ब्रह्म गुणार्णवं गुणैः अर्णव इव तम् । अत एव जीवगणात् जीवसमूहात् विलक्षणं भिन्नं मुहुः पुनः पुनः प्रतिपादयन् सन् व्याख्यात् व्याचख्यौ । ‘ख्या प्रकथने’ लङ् । ब्रह्मशब्दस्य जीवादिष्वपि रूढत्वाद् अच्युताख्यं ब्रह्मेत्युक्त्याऽत्र ब्रह्मशब्दो विष्णुवाचीत्युक्तं भवति । तस्य जीवगणाद्विलक्षणत्वे गुणार्णवत्वं हेतुः । जीवस्याल्प-गुणत्वात् । तस्माद्विरुद्धधर्माधिकरणत्वयुक्त्या जीवब्रह्मणोर्भेदं प्रतिपादयन् सन् व्याचख्यावित्यर्थः ॥ ३७ ॥

मन्दोपकारिणी

वेदान्तेति ॥ कृतान्तवित्तमः कृतान्तं सिद्धान्तं वेत्तीति कृतान्तवित् अतिशयेन । कृतान्तवित् कृतान्तवित्तमः ब्रह्मसूत्रसिद्धान्तज्ञानिनां उत्तमः इत्यर्थः । संसदि विद्वत्सभायां ‘सभासमितिसंसदः’ इत्यमरः शिष्यगणाय शिष्याणां श्रोतृणां गणाय समूहाय वेदान्तसूत्राणि वेदानां अन्तः निर्णयो येभ्यः तानि वेदान्तानि । वेदान्तानि च तानि सूत्राणि च ब्रह्मसूत्राणि व्याख्यात् व्याख्यातवान् । ‘वि आङ् पूर्वात् ख्या प्रकथने’ इति धातोर्लङ् परस्मैपदं आख्यात् आख्यातां आख्युः । किं कुर्वन् अच्युताख्यं ब्रह्म परब्रह्म गुणार्णवं गुणैः ज्ञानानन्दादिगुणैः अर्णवं सागरं पूर्णमिति यावत् । अत एव जीवगणात् जीवानां चेतनानां गणात् समूहात् विलक्षणं अत्यन्त-

भिन्नं मुहुः भृशं पौनःपुन्येन वा प्रतिपादयन् विष्णोः अनन्तगुणत्वात् जीवस्य च अल्पगुणत्वात्
विरुद्धदर्माधि-करणत्वयुक्त्या जीवपरमात्मनोः भेदं साधयन्नित्यर्थः ॥ ३७ ॥
अप्रांशुनूलोपपदाधिवासजः स सङ्करो वैरपरायणः पुनः ।
असूययोचेऽत्र महानतिक्रमः सूत्रार्थवादोऽकृतभाष्यकेष्विति ॥ ३८ ॥

भावप्रकाशिका

अप्रांशुनूलोपपदाधिवासजः इत्यस्य 'कुंदुपुस्तूरु' इत्यपभ्रष्ट-भाषा ॥ ३८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अप्रांश्विति ॥ वैरपरायणः वैरे श्रीमुख्यप्राणस्य द्वेषानु-सन्धाने परायणस्तत्परः 'तत्परस्तु
परायणः' इति हलः । स पूर्वं कारडिग्रामजातः सङ्करः पुनः जन्मान्तरे अप्रांशुनूलोपपदाधि-
वासजः अप्रांशुनूलमुपपदं यस्याधिवासशब्दस्य सोऽधिवासः अधिवासशब्दो वाचकत्वेन यस्य
तस्मिन्कुले जातः । अप्रांशुनूलोधिवासस्य 'कुंदुपुस्तूरु' इत्यपभ्रष्टभाषायां सञ्ज्ञा । तौवभाषायां
अप्रांशोः 'कुघ' इति नूलस्य 'पोसत्' इति अधिवासस्य 'ऊरु' इति च प्रसिद्धेः कुंदुपुस्तू-
राख्ये कुले जातः सन्नित्यर्थः । अत्र अनन्तपुरे असूयया मत्सरेण अकृतभाष्यकेषु अकृतं भाष्यं
यैस्तेषु वर्तमानः सूत्रार्थवादः सूत्रार्थानां वादः कथनं महान् अतिशयितः अतिक्रमः मर्यादाति-
क्रम इति ऊचे । अयं भावः । ये भाष्यकृतस्तेषां भाष्यनिरपेक्षं सूत्रार्थकथनं युक्तम् । अकृत-
भाष्याः पुरुषाः यदि भाष्यनिरपेक्षं सूत्रार्थं वदन्ति तर्हि महान् मर्यादातिक्रम इति ॥ ३८ ॥

मन्दोपकारिणी

अप्रांशुनूलोपपदेति ॥ वैरपरायणः वैरस्य मुख्यप्राणद्वेषस्य 'वैरं विरोधो विद्वेषः' इत्यमरः,
परः मुख्यः अयनः आश्रयः मुख्यप्राणद्वेषानुसम्बन्धवानिति यावत् । सः सङ्करः पुनः जन्मान्त-
रे अप्रांशुनूलोपपदाधिवासजः 'अप्रांशुनूलः' इति उपपदं नामान्तरं यस्य सः अप्रांशुनूलोपपदः
स चासौ अधिवासः तन्नामकवंशश्च तस्मिन् जायते इति अधिवासजः जातः सन् । अत्र मध्वाच्चा-
र्ये । असूयया "गुणेष्वपि दोषारोपः असूया" तथा 'अक्षान्तिरीर्ष्यासूया तु दोषारोपो गुणेष्वपि'

इत्यमरः । इत्येवं ऊचे अब्रवीत् । कथं, अकृतभाष्यकेषु अकृतं भाष्यं यैस्ते अकृतभाष्यकाः तेषु । सूत्रार्थवादः सूत्राणां ब्रह्मसूत्राणां अर्थस्य वादः प्रतिपादनमिति यावत् । महान् भूयान् अतिक्रमः मर्यादोल्लङ्घनं अन्यायः इति यावत् । ये सूत्रभाष्यकर्तारः तेषां भाष्यं विना सूत्रव्याख्यानं युक्तं, ये भाष्यकर्तारो न भवन्ति तेषां भाष्यं विना सूत्रव्याख्यानं अयुक्तं इति ऊचे इति भावः ॥ ३८ ॥

वदोत्तरं भाति यदीह कुर्महे भाष्यं कृतिर्नास्य हि दण्डवारिता ।
जगद्गुरुणामिति तां गुरोर्गिरं जनः समस्तोऽभिननन्द सस्मिताम् ॥ ३९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

वदेति ॥ इहअस्माभिरुक्ते सूत्रार्थे यदिउत्तरम् अस्मदुक्त-
सूत्रार्थनिराकरणसमर्थमुत्तरं भातिप्रतीयते तर्हि त्वं वदब्रूहि । भाष्यं अपेक्षितञ्चेत् कुर्महे करिष्यामः । अस्यभाष्यस्यकृतिःनिर्माणं दण्डवारितान हिन भवति हि । 'भाष्यकरणेऽयं दण्डो भविष्यति तस्माद्भाष्यं न कर्तव्यमिति केनचिद्राजादिना दण्डेन वारिता न हि इति भावः । जगद्गुरुणां रुद्रादीनां गुरोःश्रीमध्वाचार्यस्यइतिएवमुक्तां सस्मितां तां गिरं समस्तःजनःअभिननन्द ॥ ३९ ॥

मन्दोपकारिणी

वदेति ॥ हे सङ्कर तव यदि इह अस्माभिः उक्ते सूत्रार्थे उत्तरं अस्मदुक्तिनिराकरणसमर्थं प्रत्युत्तरं भाति प्रतीयते तर्हि वद ब्रूहि । वयं भाष्यं कुर्महे । भाष्यं अपेक्षितं चेत् तदपि करिष्यामः इत्याशयः । अस्य भाष्यस्य कृतिः निर्माणं दण्डवारिता दण्डेन राजशासनेन 'दण्डोऽस्त्री शासने राज्ञां' इति वैजयन्ती, राजाज्ञयेत्यर्थः । वारिता निवारिता न हि । 'भाष्यकरणे सति अयं दण्डो भविष्यति तस्मात् भाष्यं न कर्तव्यमिति' केनचित् राजादिना दण्डेन वारिता न हीति भावः । जगद्गुरुणां जगतां गुरुणां रुद्रादीनां देवानां गुरोः श्रीमध्वाचार्यस्य इति एवं तां सङ्करं प्रति उक्तां सस्मितां मन्दहासेन सहितां गिरं वाचं समस्तः जनः अभिननन्द साधु साधु इति अन्वमोदत । 'टु नदि समृद्धौ' इत्यतो लिट् परस्मैपदं ननन्द ननन्दतुः ननन्दुः ॥ ३९ ॥ प्राज्ञैर्महापुरुषसर्वलक्षणैः सम्पन्नदेहोऽयमितीरिते प्रभौ ।

परे परस्याप्यतिपीनतादृशः स्फिद्वात्रसंशंसनमत्र चक्रिरे ॥ ४० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

प्राज्ञैरिति ॥ प्रभौ श्रीमध्वाचार्ये प्राज्ञैः पुरुषलक्षण-शास्त्राभिज्ञैः पुरुषैः अयं महापुरुषसर्वलक्षणैः महापुरुषाणामत्युत्तमाधिकारिणां यानि सर्वाणि लक्षणानि अङ्गसम्पदस्तैः 'लक्षणं कार्षिके चिह्ने नामिन् मुद्राङ्गसम्पदोः' इति वैजयन्ती, सम्पन्नः सम्पूर्णो देहः यस्य स इति ईरिते सति, परे अपि सङ्करपक्षीया अपि अतिपीनतादृशः, अतिपीनतां स्फिद्वात्रस्यातिपुष्टत्वं पश्यन्तीति तादृशाः सन्तः परस्य सङ्करस्य, केवलं स्फिक् स्फिद्वात्रं तस्य संशंसनं सम्यक् स्तुतिं 'स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथा' वित्यमरः, तदेव चक्रिरे । सभायामयं महापुरुषसर्वलक्षणपूर्णेदेह इति श्रीमध्वाचार्ये प्रशंस्यमाने सति तदसहमानाः परे स्वकीयस्य सङ्करस्यातिस्थूलस्फिद्वात्रप्रशंसनं चक्रुस्तस्मिन् प्रशंसनीय-लक्षणान्तरमपश्यन्त इति भावः ॥ ४० ॥

मन्दोपकारिणी

प्राज्ञैरिति ॥ अत्र सभायां प्राज्ञैः पुरुषलक्षणाभिज्ञैः पुरुषैः अयं श्रीमध्वाचार्यः । महापुरुषसर्वलक्षणैः महान्तः उत्तमाश्च ते पुरुषाश्च महापुरुषाः तेषां सर्वलक्षणानि तैः । सम्पन्नदेहः सम्पन्नः सम्पूर्णः देहः कायः यस्य स तथोक्तः । लक्षणप्रतिपादकशास्त्रे उत्तमपुरुषदेहस्य यानि लक्षणानि उत्तमानि तैः सर्वलक्षणैः युक्तदेहः अयं मध्वाचार्य इति एवं लक्षणदेहवत्वेन प्रभौ श्रीमध्वे ईरिते सति श्लाघिते सति, प्राज्ञेषु मध्वाचार्यदेहं प्रशंसत्सु सत्सु परे अपि सङ्करपक्षीयाः अपि परस्य सङ्करस्य स्फिद्वात्रसंशंसनं स्फिद्वात्रस्य स्फिचोः कटिप्रोथयोरेव 'स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथौ' इत्यमरः, ऊरूपरितनौ कटिसम्बद्धौ प्रदेशौ कटिशब्देनोच्यते । तयोः माकत्रस्य केवलप्रोथभागयोरेव सम्यक् संशंसनं स्तुतिं चक्रिरे कृतवन्तः । कथम्भूताः, अतिपीनतादृशः स्फिचोः अतिपीनतां अतिस्थूलतां पश्यन्तीति अतिपीनतादृशः 'पीन पीनीतु स्थूलपीवरे' इत्यमरः । सभायां अयं मध्वाचार्यः उत्तमपुरुषलक्षणयुक्तसंपूर्णदेह इति पुरुषलक्षणाभिज्ञैः श्रीमध्वाचार्ये प्रशंस्यमाने सति तदसहमानाः परेऽपि स्वकीयस्य सङ्करस्य अतिस्थूलस्फिद्वात्रस्तुतिं चक्रुः । तत्प्रशंसनाय तद्देहे लक्षणान्तरादर्शनादेवेति भावः ॥ ४० ॥ स्फिग्दूषणानि प्रतिपादयत्यलं सम्पूर्णसङ्घेऽस्य तु लक्ष्मशास्त्रतः ।

तद्दण्डसङ्घण्डनसंश्रवं व्यधात्तदक्षमोऽसौ प्रकृतिर्हि साऽसताम् ॥ ४१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

स्फिगिति ॥ सम्पूर्णसंख्ये सम्पूर्णा संख्या ज्ञानं यस्य तस्मिन् 'बुद्धिर्मतिश्च मेधा संख्या संवित्तिरुपलब्धि'रिति हलः, श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्ये लक्ष्मशास्त्रतः लक्ष्मणः लक्षणस्य शास्त्रं तेन अस्य स्फिग्दूषणानि अलं सम्यक् प्रतिपादयति सति तदक्षमः तस्मिन् दण्डखण्डने अक्षमोऽसमर्थः असौ सङ्करः तद्दण्डसङ्घण्डनसंश्रवं तस्य श्रीमध्वाचार्यस्य दण्डस्य संखण्डने संश्रवं प्रतिज्ञां 'प्रतिश्रवः संश्रवः प्रतिज्ञेति' हलः । व्यधात् चक्रे । दण्डसंखण्डनाशक्तः किमिति प्रतिज्ञां चकारेत्यत्राह ॥ प्रकृतिरिति ॥ सा अशक्यकार्यप्रतिज्ञा असतां प्रकृतिर्हि स्वभावो हि । अतश्चकारेति भावः । अत्रार्थान्तर-न्यासालङ्कारः ॥ ४१ ॥

मन्दोपकारिणी

स्फिगिति ॥ सम्पूर्णसङ्ख्ये संपूर्णा सङ्ख्या ज्ञानं यस्य स तथोक्तः 'चर्चा संख्या विचारणा' इत्यमरः तस्मिन् श्रीमध्वाचार्ये । लक्ष्मशास्त्रतः लक्ष्मणः लक्षणस्य 'चिह्नं लक्ष्म च लक्षणं' इत्यमरः, शास्त्रतः लक्षणशास्त्रानुसारेण इत्यर्थः । अस्य सङ्करस्य स्फिग्दूषणानि स्फिचोः दूषणानि स्फिक्स्थौल्यदोषान् अलं सम्यक् प्रतिपादयति उपपादयति सति, असौ सङ्करः तद्दण्डसङ्घण्डनसंश्रवं तस्य मध्वाचार्यस्य दण्डस्य सङ्घण्डने द्वैधीभाव-करणे संश्रवं प्रतिज्ञां व्यधात् अकरोत् । 'नियमाश्रवसंश्रवाः' इत्यमरः । मध्वाचार्ये लक्षणशास्त्रानुसारेण स्फिक्स्थूलत्वस्य अवलक्षणत्वे समर्थिते सति सङ्करः 'मध्वाचार्यदण्डं खण्डयामीति' प्रतिज्ञां अकरोदिति भावः । कथंभूतः, तदक्षमः तस्मिन् दण्डखण्डने अक्षमः असमर्थः । तर्हि किमर्थं प्रतिज्ञां व्यधात् इत्याह ॥ प्रकृतिरिति ॥ सा अशक्यकार्यप्रतिज्ञा असतां प्रकृतिः हि स्वभावो हि 'प्रकृतिः पञ्चभूतेषु स्वभावे मूलकारणे' इत्यमरः ॥ ४१ ॥
स्नात्वाऽत्र तीर्थेष्वचिरेण कन्यकातीर्थे सुतीर्थे सुखतीर्थे आप्णुतः ।
समुद्रसेतौ च निमज्ज्य विष्णवे श्रीरामनाथाय नमश्चकार सः ॥ ४२ ॥

भावप्रकाशिका

कन्यातीर्थेऽत्र दुर्गा सन्निहिता सुजलावतारस्थाने ॥ ४२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

स्नात्वेति ॥ ससुखतीर्थानन्दतीर्थाचार्योऽत्र अनन्तपुरक्षेत्रे तीर्थेषु स्नात्वा अचिरेण अविलम्बात् सुतीर्थं शोभनतीर्थं कन्यकातीर्थं कन्याकुमार्यास्तीर्थं आप्नुतः स्नातः सन् समुद्रसेतौ च समुद्रस्य सेतौ श्रीरामकृते च 'धनुष्कोटा'विति यावत् । निमज्यस्नात्वा श्रीरामनाथाय श्रीरामश्वासौ नाथश्च तस्मै विष्णवे नमश्चकार नमस्कारं कृतवान् । तस्मिन् सेतौ श्रीरामेण प्रतिष्ठापिते रामनाथाख्यलिङ्गे सन्निहिताय हरये नमस्कृतवानिति भावः ॥ ४२ ॥

मन्दोपकारिणी

स्नात्वेति ॥ सः सुखतीर्थः श्रीमदानन्दतीर्थः अत्र अनन्तपुरक्षेत्रे विद्यमानेषु तीर्थेषु ऋषिजुष्टजलाशयेषु 'तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ' इत्यमरः । स्नात्वा स्नानं कृत्वा, अचिरेण अविलम्बेन कन्यकातीर्थं कन्यातीर्थाख्ये सुतीर्थे आप्नुतः स्नातः सन्, समुद्रसेतौ च श्रीरामचन्द्रकृते समुद्रस्य सेतौ च धनुष्कोटितीर्थे इत्यर्थः निमज्य स्नात्वा, श्रीरामनाथाय श्रीरामश्वासौ नाथः ईश्वरश्च श्रीरामनाथः तस्मै विष्णवे नमश्चकार । अनन्तशयनगततीर्थेषु स्नात्वा ततो निर्गत्य मार्गमध्ये विद्यमानकन्यातीर्थं स्नात्वा ततोऽपि निर्गत्य समुद्रसेतुं प्राप्य तत्र विद्यमानधनुष्कोटितीर्थं स्नातस्सन् श्रीरामचन्द्रेण सेतौ प्रतिष्ठित रामेश्वरनामकलिङ्गसन्निहितरुद्रान्तर्गतश्रीरामनामकं स्वस्वामिनं विष्णुं ननाम इति भावः ॥ ४२ ॥

तमात्रजन्तं यतिवेषधारिणं (मासुरं) दण्डं प्रकाशयैष हसन्नभाषत ।

खण्डूयेत दण्डो यदि चण्ड न त्वया त्वं षण्डकोऽपण्डित वन्ध्यवागिति ॥ ४३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

तमिति ॥ एष श्रीमध्वाचार्यः । आत्रजन्तं स्वाभिमुख-मागच्छन्तं यतिवेषधारिणं यतेर्यो वेषस्तं धर्तुं शीलमस्यास्तीतितं सङ्करं प्रतिदण्डं स्वहस्तगतदण्डं प्रकाशयतस्मै दर्शयित्वाहसन् सन्, चण्डक्रूरअपण्डितमूर्खत्वयायदिदण्डः मम दण्डोन खण्डूयेत । 'खण्डि भेदे' लिङ् ।

तर्हिवन्ध्यवाक् वन्ध्या व्यर्था वाक् यस्य सोऽनृतवचन इत्यर्थः । त्वं षण्डकोनपुंसकइतिअभ्यभाषत । 'भाष व्यक्तायां वाचि' लङ् ॥ ४३ ॥

मन्दोपकारिणी

तमिति ॥ एषः श्रीमध्वाचार्यः आव्रजन्तं समुद्रसेतोः मार्गं अभिमुखेन आयान्तं यतिवेषं यतेः वेषः आकार इव वेषो यस्य स तथोक्तः तं आसुरं असुरस्वरूपं । यतिवेषधारिणं इति क्वचित् पाठः । तत्र यतेः सन्यासिनः वेषं आकारं धरतीति तथा तं सङ्करं प्रति दण्डं स्वहस्ते धृतं दण्डं प्रकाश्य तस्मै दर्शयित्वा । हसन् हासं कुर्वन्, इति अभाषत । किमिति, चण्ड अत्यन्तकोपिष्ठ 'चण्ड-स्त्वत्यन्तकोपनः' इत्यमरः, अपण्डित मूर्ख हे यते यदि दण्डः मम दण्डः त्वया न खण्ड्येत न भज्येत । 'खडि भेदने' इति धातोः कर्मणि लिडात्मनेपदं खण्ड्येत खण्ड्येयातां खण्ड्येरन् । तर्हि त्वं वन्ध्यवाक् वन्ध्या अनृता वाक् वचनं यस्य स तथोक्तः । षण्डकः नपुंसकः इति अभाषतेति योजना । 'तृतीयाप्रकृतिः शण्डः क्लीबः षण्डो नपुंसकः' इत्यमरः ॥ ४३ ॥ लज्जानतः स्वार्थमथार्थयन्नसन्नुपैक्षतासौ द्विजनायकैस्तदा । आनन्दयन्तं वदनेन्दुना जगत्तं द्वेष्टि कः प्राज्ञमिहेति वादिभिः ॥ ४४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

लज्जेति ॥ अथलज्जानतःलज्जयाधोऽमुखःस्वार्थं स्वप्रयोजनं, तं प्रतिअर्थयन् ब्राह्मणान् प्रार्थयन्, 'भवद्भिरत्र दण्डभङ्गे साहाय्यं कर्तव्यमिति' प्रार्थयन् असन् दुष्टोअसौसङ्करस्तदा, 'वदनेन्दुनावदनमेवेन्दुस्तेनजगत् आनन्दयन्तम् इहभुविप्राज्ञं श्रीमध्वाचार्यं कःविवेकीद्वेष्टिद्वेषं कुर्यात्'? 'द्विष अप्रीतौ' लट् । इतिवादिभिःवक्तृभिःद्विजनायकैःब्राह्मणश्रेष्ठैःउपैक्षतउपेक्षितोऽभूत् । 'ईक्षदर्शनाङ्कनयोः' लङ् ॥ ४४ ॥

मन्दोपकारिणी

लज्जेति ॥ लज्जानतः लज्जया हिया 'मन्दाक्षं हीस्त्रपा व्रीडा लज्जा' इत्यमरः, आनतः अधोमुखः स्वार्थं स्वकीयप्रयोजनाय अर्थयन् ब्राह्मणान् 'भवद्भिः मम साहाय्यं कर्तव्यमिति' प्रार्थयन्, असन् दुष्टः असौ सङ्करः तदा प्रार्थनकाले द्विजनायकैः द्विजानां ब्राह्मणानां नायकैः

श्रेष्ठैः उपैक्षत उपेक्षितोऽभूत् । 'ईक्ष दर्शनाङ्कनयोः' इति धातोः कर्मणि लडात्मनेपदं ऐक्षत ऐक्षेतां ऐक्षन्त । कथंभूतैः वदनेन्दुना वदनं मुखमेव इन्दुः तेन जगत् समस्तं जनं आनन्दयन्तं सुखयन्तं इह भूमण्डले प्राज्ञं महापण्डितं तं श्रीमध्वाचार्यं कः को वा विवेकी पुरुषः द्वेष्टि द्विष्यात् इति इत्थं वादिभिः वदद्भिः मध्येन दण्डं प्रदर्शयित्वा 'यदि त्वया मम दण्डः खण्ड्यते तर्हि त्वं पुमान् अन्यथा त्वं नपुंसकः' इत्युक्तेन सङ्करेण स्वयं असमर्थेन श्रीमध्वाचार्यस्य दण्डखण्डनाद्यनिष्टकरणे सहायत्वेन प्रार्थिताः विप्राः सर्वेषां सुखकरं भूमण्डले असदृशपण्डितं श्रीमध्वाचार्यं कः विवेकी पुरुषः द्विष्यात् इति वदन्तः सन्तः दुष्टं तं अविगणय्य उपेक्षितवन्त इति भावः । 'द्विष अप्रीतौ' इत्यतः लट् परस्मैपदं द्वेष्टि द्विष्टः द्विषन्ति ॥ ४४ ॥
या याः प्रसक्ताः परिषत्सु पूरुषैर्विद्याविदग्धैर्विविधैः समागमे ।
स तासु तासु प्रतिभाति भासुरो विद्यासु विद्याधिपतिर्जिगाय तान् ॥ ४५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

या या इति ॥ परिषत्सु विद्वत्सभासु विविधैः नानाविद्या-विशेषविद्भिः विदग्धैः तत्तद्विद्यासु चतुरैः पूरुषैः समागमे सति सङ्गतौ सत्यां या याः विद्याः प्रसक्ताः प्रस्तुताः, तासु तासु विद्यासु प्रतिभातिभासुरः प्रतिभया स्वरूपप्रज्ञयाऽति-भासुरोऽत्यन्तं भासुरो विद्याधिपतिः स श्रीमध्वाचार्यसु तान् तत्तद्विद्यावतो विदुषो जिगाय । 'जी जये' लिट् ॥ ४५ ॥

मन्दोपकारिणी

या या इति ॥ परिषत्सु पण्डितसभासु 'समज्या परिषद्गोष्ठी सभासमितिसंसदः' इत्यमरः, विविधैः बहुविधैः विद्याविदग्धैः तत्तद्विद्याविशेषेषु चतुरैः पूरुषैः वादिभिः समागमे सति, या याः विद्याः तत्तदभ्यस्तविद्याः प्रसक्ताः वादार्थं प्रस्तुताः अभूवन् तासु तासु वीप्सायां द्विवचनं सर्वासु इत्यर्थः । विद्यासु प्रतिभातिभासुरः प्रतिभया स्वाभाविकप्रज्ञया अतिभासुरः अत्यन्तं निपुणतया प्रकाशमानः स्वरूपप्रज्ञयैव ताः सर्वविद्याः जानन् इति यावत् । विद्याधिपतिः विद्यानां सकलविद्यानां अधिपतिः मुख्येश्वरः सः श्रीमध्वाचार्यः तान् विद्याविदग्धान् जिगाय पराभवं प्रापयामास । 'जि जय' इत्यतो लिट् परस्मैपदं जिगाय जिग्यतुः जिग्युः ॥ ४५ ॥
अचाल्यमानः सगुरुः स चापलैरसज्जनानामबलीयसामिह ।

उवास मासांश्चतुरो महामनाः सिंहो गुहान्तोपगतः शुनामिव ॥ ४६ ॥

भावप्रकाशिका

असज्जनानां चापलैः । ‘अप्रांश्वाद्याश्च तत्रोषुश्चातुर्मास्यं ततो विभोः । दीक्षाविघ्नं चिकीर्षन्तस्ताडनं चाभवत् खलु’ ॥ ४६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

अचाल्यमान इति ॥ सगुरुः गुरुसहितः । अबलीयसां अतिदुर्बलानाम् असज्जनानां चापलैः चञ्चलचेष्टाभिः अल्पीयसां क्षोभकारणैर्दुर्वादिचेष्टा-भिरित्यर्थः । अचाल्यमानः अप्रकम्प्यमानः स महामना महन्मनोयस्यसपूर्णप्रज्ञाचार्यः इह समुद्रसेतौ चतुरः मासान् शुनां शुनकानां चापलैरचाल्यमानो गुहान्तम् मध्यमुपगतः सम्प्राप्तः सिंह इव उवास । ‘वस निवासे’ लिट् । चातुर्मास्यमुवासेति भावः ॥ ४६ ॥

मन्दोपकारिणी

अचाल्यमान इति ॥ सगुरुः गुरुणा अच्युतप्रेक्षेण सहितः अबलीयसां दुर्बलानां असज्जनानां समुद्रसेतौ विद्यमानानां दुर्जनानां चापलैः चेष्टाभिः अल्पीयसां जनानां मनः क्षोभकव्यापारैः इत्यर्थः । अचाल्यमानः अप्रकम्पमानः मनोविकार-रहित इति यावत् । महामनाः महत् मनो यस्य स तथोक्तः, सः पूर्णप्रज्ञाचार्यः इह समुद्रसेतौ चतुरः चतुःसंख्याकान् मासान् उवास अवसत् । वर्षाकाले प्राप्ते चातुर्मास्यव्रतार्थां रामेश्वरे उवास इति भावः । क इव, शुनां शुनकानां ‘शुनको भषकः श्वा स्यात्’ इत्यमरः, चापलैः चेष्टाभिः अचाल्यमानः गुहान्तोपगतः गुहायाः गिरिदर्याः अन्तः मध्ये उपगतः प्रविष्टः सिंहः मृगेन्द्र इव । यथा सिंहस्य सारमेयशङ्का नास्ति तथा मध्वस्य दुर्वादिशङ्का नास्तीति भावः ॥ ४६ ॥

शृङ्गारसिन्धुं स भुजङ्गशायिनं श्रीरङ्गवासं कृतमङ्गलं सताम् ।
अमन्दधीर्देवमवन्दतागतः कवेरकन्याहिमवायुसेवितम् ॥ ४७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

दृङ्गारेति ।। आगतः सेतौ चातुर्मास्यव्रतं समाप्य तत आगतो अमन्दधीः अमन्दा पूर्णा धीः यस्य सः श्रीमध्वाचार्यः । दृङ्गारसिन्धुं दृङ्गारेण सिन्धुरिव समुद्र इव तम् । भुजङ्गशायिनं भुजङ्गे शेषे शेतुं शीलमस्यास्तीति तम् । श्रीरङ्गवासं श्रीरङ्गक्षेत्रे वासो यस्य तम् । सतां कृतमङ्गलं कृतं मङ्गलं श्रेयो येन तम् । कवेरकन्याहिमवायुसेवितं कवेरस्य तन्नामकमुनेः कन्या कुमारी 'कावेरी' तस्या यो हिमवायुः शीतलवायुस्तेन सेवितं 'हिमं शीतं तुषारे च चन्दने च हिमे विदुः' इति विश्वः, कावेरीजलसम्पर्कात् शीतलवायुना सेवितमित्यर्थः । देवं क्रीडादिगुणयुक्तं श्रीहरिम् अवन्दत । 'वन्दतेः' लङ् ।। ४७ ।।

मन्दोपकारिणी

दृङ्गारेति ।। अमन्दधीः मन्दा न भवतीति अमन्दा पूर्णा धीः यस्यासौ अमन्दधीः सः पूर्णप्रज्ञा-चार्यः । दृङ्गारसिन्धुं दृङ्गारस्य सौन्दर्यसारस्य सिन्धुं समुद्रम् । भुजङ्गशायिनं भुजङ्गे शेषदेवे शायिनम् । श्रीरङ्गवासं श्रीरङ्गक्षेत्रे वासो यस्य स तथोक्तः । सतां सज्जनानां कृतमङ्गलं कृतं मङ्गलं श्रेयो येन तथोक्तः तम् । कवेरकन्याहिमवायुसेवितं कवेरस्य ऋषेः कन्या पुत्री कावेरी तस्याः उभयपार्श्वयोः प्रवहन्त्याः जलस्पर्शात् हिमः शीतलश्चासौ वायुश्च 'सुषिमः शिशिरो जडः तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः' इत्यमरः तेन सेवितं उभयकावेरीमध्ये शोभमानमिति भावः । देवं क्रीडादिगुणविशिष्टं श्रीरङ्गनाथम् । आगतः प्राप्तस्सन् अवन्दत प्रणम्य स्तुतिं चकार । 'वदि अभिवादनस्तुत्योः' इति धातोः लडात्मनेपदं अवन्दत अवन्देतां अवन्दन्त । चातुर्मास्य-व्रतसमाप्त्यनन्तरं श्रीरङ्गं प्राप्तः इति भावः ।। ४७ ।।
ततो निवृत्तः परमेव पूरुषं प्रणम्य नानायतनेषु सञ्चरन् ।
प्रकाशयन् स्वातिशयानमानुषानाशामुदीचीं प्रययावसौ क्रमात् ।। ४८ ।।

भावप्रकाशिका

स्वातिशयान् त्रिंशद्द्वाराहमनुवित्कश्चिद्योग्यास विस्मितः । सूचि-तेष्वेव सर्वेषु मध्येनाभ्यधिकेष्वपि ।। ४८ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

तत इति ।। असौ श्रीमध्वाचार्यः ततः श्रीरङ्गक्षेत्रात्रिवृत्तः सन् सञ्चरन् नानादेशेषु सञ्चरन् सन्, नानायतनेषु दौर्गशैवस्कान्दादिनानादेवालयेषु परं सर्वोत्तमं पूरुषम् एव पूर्णषड्गुणं श्रीहरि-मेव प्रणम्य उदीचीं उत्तरां आशां दिशं, अमानुषान् मानुषेष्वविद्यमानान् स्वातिशयान् स्वमाहा-त्म्यातिशयान् प्रकाशयन् सन् प्रययौ । 'यातेः' लिट् ।। ४८ ।।

मन्दोपकारिणी

तत इति ।। असौ श्रीमध्वः ततः श्रीरङ्गक्षेत्रात् निवृत्तः निर्गतः सञ्चरन् नानादेशेषु सञ्चरं कुर्वन् नानायतनेषु नानाविधेषु शैवस्कान्दादिषु आयतनेषु देवस्थानेषु परं सर्वोत्तमं पूरुषम् एव श्रीहरिमेव प्रणम्य शिवादिदेवालयेषु शिवाद्यन्तर्गतं भगवन्तमेव नत्वेति भावः । क्रमात् दिनक्र-मात् देशक्रमाच्च उदीचीं 'उत्तरादिगुदीची स्यात्' इत्यमरः, आशां दिशं 'दिशश्च ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्चताः' इत्यमरः, प्रययौ । किं कुर्वन् अमानुषान् मनुष्यविलक्षणान् मनुष्येषु अवि-द्यमानान् इत्यर्थः । स्वातिशयान् स्वस्य आत्मनः अतिशयान् माहात्म्यानि प्रकाशयन् प्रदर्शयन् ।। ४८ ।।

ततस्ततो विस्मितलोचनैर्नैर्निरीक्ष्यमाणोऽतिसुलक्षणाकृतिः ।

ग्रामोत्तमान् प्राप्य पयस्विनीतटे विवेश देवायतनं स किञ्चन ।। ४९ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

तत इति ।। विस्मितलोचनैः स्वसौन्दर्यदर्शनेन विस्मितानि लोचनानि येषां तैः नरैः तत-स्ततः निरीक्षमाणः । अतिसुलक्षणा शोभनलक्षणोपेता आकृतिः देहो यस्य स श्रीमध्वाचार्यः । ग्रामोत्तमान् ग्रामश्रेष्ठान् प्राप्य पयस्विनीतटे पयस्विन्याख्यनद्यास्तटे किञ्चन देवायतनं देवताम-न्दिरं विवेश ।। ४९ ।।

मन्दोपकारिणी

तत इति ।। अतिसुलक्षणाकृतिः अत्यन्तं भासमानानि लक्षणानि यस्याः सा अतिसुल-क्षणा तादृशी आकृतिः देहः यस्य स तथोक्तः सः श्रीमध्वाचार्यः । अतिसुलक्षणदेहवत्त्वा-

देव ततस्ततः सार्वविभक्तिकत्वात्तसेः तत्र तत्रेत्यर्थः । विस्मितलोचनैः विस्मितानि आश्चर्ययुक्तानि लोचनानि नयनानि येषां ते तथोक्ताः तैः नरैः मनुष्यैः निरीक्ष्यमाणः पश्यमानस्सन् अति-सुन्दरत्वात् सर्वदेशीयैः आदरेण निरीक्ष्यमाणः इति भावः । पयस्विनीतटे पयस्विन्याः नद्याः तटे तीरे 'कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु' इत्यमरः । ग्रामोत्तमं कञ्चन ग्रामश्रेष्ठं प्राप्य, तत्रापि किञ्चन यत्किञ्चन देवायतनं देवालयं विवेश प्रविष्टवान् । 'विश प्रवेशन' इत्यतः लिट् पर-स्मैपदं विवेश विविशतुः विविशुः ॥ ४९ ॥

अधीत्य धर्मेण षडङ्गमागमं तदर्थसंवर्णननिर्णयान्विताः ।
प्रापुर्द्विजेन्द्रास्तमपूर्वपूरुषं जिज्ञासवः सुप्रथितं जगत्त्रये ॥ ५० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अधीत्येति ॥ धर्मेण स्वाध्यायाध्ययनोचितधर्मेण षडङ्गं षट् 'शिक्षा व्याकरणं छन्दो निरुक्तं ज्योतिषं तथा । कल्पश्चेति षडङ्गानि' शिक्षादीन्यङ्गानि यस्य तम् आगमं वेदमधीत्य । न केवलमध्ययनमात्रेण चरितार्थाः, किन्तु तदर्थसंवर्णननिर्णयान्विताः, तस्यार्थानां संवर्णनं सम्यक्कथनं तस्मिन् यो निर्णयस्तेनान्विताः । व्याकरणनिरुक्त्यादिभिरस्यागमस्यायमर्थ इति वक्तुं समर्था इत्यर्थः । द्विजेन्द्राः पयस्विनीतटवासिनो द्विजप्रवरा जगत्त्रये जगतां त्रये सुप्रथितं सुप्रसिद्धं, अपूर्वपूरुषं अपूर्वः पूर्वमदृष्टः स चासौ पूरुषश्च तं श्रीमध्वाचार्यं जिज्ञासवो महामहिमत्वेन श्रुतोऽयं कीदृश इति ज्ञातुमिच्छवः सन्तः प्रापुः ॥ ५० ॥

मन्दोपकारिणी

अधीत्येति ॥ धर्मेण वेदाध्ययननियमेन षडङ्गं षट् सङ्ख्याकानि अङ्गानि शिक्षादिवेदाङ्गानि यस्य स तथोक्तः तं आगमं वेदं अधीत्य पठित्वा तदर्थसंवर्णननिर्णयान्विताः तेषां स्वाधीत-वेदाङ्गानां अर्थः प्रतिपाद्यः तस्य संवर्णने सम्यक् वर्णने निर्णयेन निश्चयेन अन्विताः युक्ताः व्याकरणनिरुक्तादिभिः अस्य आगमस्य अयमेवार्थः इति निष्कर्षं कर्तुं समर्थाः इति भावः । द्विजेन्द्राः पयस्विनीतीरवासिनो विप्रवराः । जगत्त्रये जगतां भुवनानां त्रये प्रथितं सुप्रसिद्धं 'प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञातविश्रुताः' इत्यमरः । अपूर्वपूरुषं अपूर्वः पूर्वं अदृष्टश्चासौ पूरुषश्च

तं जगत्प्रसिद्धमपि स्वैः प्रागदृष्टं तं मध्वाचार्यं जिज्ञासवः बहुविधावत्वेन संश्रुतोऽयं कीदृशः इति विद्वत्तादिगुणं ज्ञातुमिच्छन्तस्सन्तः प्रापुः समागमन् । ‘आप्तु व्याप्तौ’ इत्यतो लिट् परस्मैपदं आप आपतुः आपुः ॥ ५० ॥

सुस्मितेन्दुमरविन्दलोचनं स्वर्णवर्णमतिभद्रभाषणम् ।
वीतभूषणमपि विश्वभूषणं तं दिदृक्षुरलमापतज्जनः ॥ ५१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सुस्मितेन्दुमिति ॥ जनः सुस्मितेन्दुं सुस्मितमेवेन्दुर्यस्य तम् । अरविन्दलोचनं अरविन्द-
मिव लोचनं यस्य तम् । स्वर्णवर्णं स्वर्णवर्णो यस्य तम् । अतिभद्रभाषणं अतिभद्रं भाषण-
मालापो यस्य तम् । वीतभूषं वीता विगता भूषाऽलङ्कितिर्यस्य तम् । अपि तथापि विश्वभूष-
णं विश्वस्य भूषणमिवाचरति भूषणति भूषणतीति भूषणस्तं, तं श्रीमध्वाचार्यं दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः
सन् अलं सम्यक् आपतत् आजगाम । ‘पल्लु पतने’ लङ् । तत्र विद्वज्जनस्तस्य विद्वत्तादिगुणजि-
ज्ञासयाऽगमत् । तदितरो जनस्तत्स्वरूपदिदृक्षयाऽगमदित्यभिप्रायेण ‘प्रापुर्द्विजेन्द्रा, तं दिदृक्षुरल्-
मापतज्जनः’ इति च पृथगुक्तम् ॥ ५१ ॥

मन्दोपकारिणी

न केवलं तत्र विद्वज्जना एव अगमन् किन्तु इतरेऽपीत्याह । सुस्मितेन्दुमिति ॥ जनः वि-
द्वदन्वो जनोऽपि सुस्मितेन्दुं सु शोभनं स्मितं मन्दहासो यस्य तत् सुस्मितं वदनं तदेव इन्दुः
चन्द्रः यस्य स तथोक्तः तम् । अरविन्दलोचनं अरविन्दवत् लोचने नयने यस्य स तथोक्तः तम् ।
। स्वर्णवर्णं स्वर्णवत् सुवर्णवत् ‘स्वर्णं सुवर्णं’ इत्यमरः, वर्णः कान्तिः यस्य स तथोक्तः तम् ।
‘वर्णो द्विजादौ शुक्लादौ स्तुतौ वर्णं तु वाक्षरे’ इत्यमरः । अतिभद्रभाषणं अतिभद्राणि अत्यन्तं
मनोहराणि भाषणानि वचनानि यस्य स तथोक्तः तम् । वीतभूषं वीता परित्यक्ता भूषा अलङ्किया
येन स तथोक्तः तम् । ‘भूषणं स्यादलङ्किया इत्यमरः । तादृशम् अपि, विश्वभूषणं विश्वस्य सम-
स्तस्य जगतः भूषणं अलङ्कारभूतं तं श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यं अलं सम्यक् दिदृक्षुः तत्सौन्दर्यं द्रष्टुं इच्छन्
सन्, आपतत् आगमत् । ‘पत पतन’ इत्यस्माल्लङ् परस्मैपदम् । रथोद्धतावृत्तं ‘रात्परैर्नरलगैरथो-

द्वता' इत्युक्तेः ॥ ५१ ॥
 विद्योरुद्युतिधीरतारकतिरस्कारे पतङ्गायितो
 दुर्वादीभकुतर्ककुम्भदलने सिंहप्रबर्हायितः ।
 लोलालोककलोकदृक्कुमुदिनीसंहादनेऽब्जायितः
 संसन्मण्डलमण्डनायितवपुः स्वानन्दतीर्थो बभौ ॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमत्कविकुलतिलकश्रीत्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुतश्रीनारायणपण्डिताचार्य विरचिते
 श्रीमत्सुमध्वविजये महाकाव्ये आनन्दाङ्के षष्ठः सर्गः ॥

भावप्रकाशिका

अब्जपतङ्गौ चन्द्रार्कौ ॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितायां स्वकृतश्रीमध्वविजयस्य भावप्रकाशिकाख्यटीकायां
 षष्ठः सर्गः ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

विद्येति ॥ विद्योरुद्युतिः उत्कृष्टकान्तिर्येषां ते च ते धीरतारकाः धीरा विद्वांसस्त एव
 तारकाणि तेषां तिरस्कारे निराकरणं तस्मिन् 'धीरो धीमाल्लब्धवर्णः' इति हलः । पतङ्गवत्
 सूर्यवत् आचरतीति पतङ्गायितः 'पतङ्गौ पक्षिसूर्यो च' इत्यमरः । उद्यदादित्यो यथा नक्षत्रप्रभां
 नाशयेदेवं श्रीमध्वोऽपि विदुषां विद्वत्तां निराकरोतीति भावः । दुर्वादिन एव इभा गजास्तेषां ये कु-
 तर्ककुम्भा भगवतो निराकारत्वनिर्गुणत्वादि- साधककुतर्काख्यकुम्भस्थलानि तेषां दलने विदारणे
 सिंहेषु प्रबर्हः श्रेष्ठस्तद्वदाचरतीति सिंहप्रबर्हायितः 'मुख्यं पुरोगं प्रवरं प्रबर्हम्' इति हलः ।
 सिंहप्रबर्हो यथेभकुम्भमयत्नं विदारयेदेवमसौ कुतर्कविदारणसमर्थ इति भावः । लोलः चञ्चलः
 सम्भ्रान्तो वा आलोकः दर्शनं यस्य स एव लोलालोककः । स्वार्थे कः । स चासौ लोकः जन-
 स्तस्य दृक् लोचनं सैव कुमुदिनी उत्पलं तस्याः संहादनं सन्तोषीकरणं तस्मिन् अब्जवच्चन्द्रवदा-
 चरतीत्य् अब्जायितः 'अब्जौ शङ्खशशाङ्कौ च' इत्यमरः । संसन्मण्डलस्य सभामण्डलस्य मण्डन-
 वदलङ्कारवदाचरतीति मण्डनायितं वपुः देहो यस्य सः स्वानन्दतीर्थो बभौ । 'भा दीप्तौ' लिट् ।

अत्र शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् । 'अर्काश्वैर्मसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितमि'ति तल्लक्षणात् । अत्र रूपकोपमयोः संसृष्टिः ॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्वेदाङ्गमुनिविरचितश्रीसुमध्वविजयटीकाविवृतौ श्रीविश्वपतितीर्थकृतौ
पदार्थदीपिकोद्बोधिकायां षष्ठः सर्गः ॥

मन्दोपकारिणी

विद्येति ॥ उर्व्यःबह्व्यश्च ताःद्युतयःदीप्तयश्चउरुद्युतयःविद्या एव उरुद्युतयः येषां ते विद्योरु
द्युतयःधीराःपण्डिताः एव 'धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः सङ्ख्यावान् पण्डितः कविः' इत्यमरः, तार
काःनक्षत्राणिधीरतारकाः 'नक्षत्रमृक्षं भन्तारातारकाप्युडुवास्त्रियाम्' इत्यमरः, विद्योरुद्युतयश्च ते
धीरतारकाश्चविद्योरुद्युतिधीरतारकाःधीरतारकाणां तिरस्कारे निरासे पतङ्गायितःपतङ्गवत् सूर्यवत्
आचरतीति पतङ्गायित 'पतङ्गौ पक्षिसूर्यो च' इत्यमरः । उद्यदादित्यो यथा नक्षत्रकान्तिं नाशयति
एवं श्रीमध्वोऽपि विदुषां विद्वतां निराकरोतीति भावः । दुर्वादीभकुतर्ककुम्भदलने दुर्वादिन
एवइभाःकुञ्जराः 'कुञ्जरो वारणः करी इभः स्तम्बेरमः पद्मी' इत्यमरः, तेषां कुतर्काएव भगवतः
निराकारत्वनिर्गुणत्वादिसाधकाः कुत्सितयुक्तय एवकुम्भाःगण्डस्थलानि 'कुम्भे घटे हस्तिमूधरूनि'
इत्यमरः, तेषां दलने दारणे सिंहप्रबर्हायितःसिंहप्रवर्हवत् सिंहश्रेष्ठवत् आचरतीति सिंहप्रबर्हायितः
। सिंहो यथा गजकुम्भं विदारयेत् एवं मध्वः दुर्वादिनां कुतर्कनिरसने समर्थः इति भावः । लोला
लोककलोकदृक्कुमुदिनीसंहादने लोलःचञ्चलः 'लोलश्चञ्चलतृष्णयोः' इति विश्वः, आलोकःदर्शनं
यस्य सःलोलालोकः, 'आलोकौ दर्शनद्योतौ' इत्यमरः, आलोकः एव आलोककः लोलालो
ककश्चासौलोकःजनश्चलोलालोककलोकःतस्यदृक् लोचनमेवकुमुदिनीउत्पलं तस्यसंहादने तोष
णे अब्जायितःचन्द्रवत् वर्तमानः 'अब्जो जवातृकः सोमः' इत्यमरः । चन्द्रोदये नीलोत्पलस्य
यथा हर्षः तथा मध्वस्य दर्शनेन लोकस्य हर्षः इति भावः । संसन्मण्डलमण्डनायितवपुःसं
सदां तत्र मिलितजनानां मण्डलस्यसमूहस्यमण्डनायितं मण्डनवत् वर्तमानं 'परिष्करो विभूषणं
मण्डनं' इत्यमरःवपुःशरीरं यस्य स तथोक्तः तत्र मिलितजनसमूहे अलङ्कारभूत इति भावः
। स्वानन्दतीर्थःशोभनश्चासौ आनन्दतीर्थःबभौशुशुभे । 'भा दीप्तौ' इत्यस्माल्लिट् परस्मैपदं बभौ
बभतुः बभुः । शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं 'सूर्याश्वैर्यदि मः सजौ सततगाः शार्दूलविक्रीडितमि'ति
तल्लक्षणात् ॥ ५२ ॥

।। इति श्रीमध्वविजयटीकायां श्रीमच्छलारिनरसिंहाचार्याणां शिष्येण शेषेण विरचितायां
मन्दोपकारिण्यां षष्ठः सर्गः ।। ६ ।।

|| ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇ ||

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಷಷ್ಠಸರ್ಗ ಕಥಾಸಾರ

ವೇದವೇದ್ಯ ಇತಿ ಯೋ ಪ್ರಥಿತೋ ಹಿ ಕೃಪಾನಿಧಿರಯಂ ಖಲು ಭೀಮಃ

ವಿಷ್ಣುನಾಮಶತಪಂಚಕದ್ವಯೈಃ ಮುಖ್ಯತಃ ಪರಮತಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಃ || 1 ||

ತತ್ಸುಧಾಸಜನಸಚ್ಚಿರರತ್ನೋ ಮಧ್ವ ಏಷ ಖಲು ವೇದ ಹರಿಂ ತಮ್ |

ಮಹ್ಯಶೇಷಮಿತಿ ಕಿಂ ಬಹುವಾಚಾ ನೋ ರಮಾಽಪಿ ಸತತಂ ಹ್ಯವಿಯೋಗೀ || 2 ||

ಆ ಪಯಸ್ವಿನೀ ತೀರದಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಐತರೇಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿ, 'ಸಭೆಯು ತಮ್ಮಿಂದ ಸೂಕ್ತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳಲವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂದನು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ವರ್ಣಗಳ ಸ್ವಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ತ್ವರಾರಹಿತವಾದ ಸಮಾನಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತಶೋಭನ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಮೇಘದಂತೆ ಘೋಷವುಳ್ಳ, ಉಚ್ಚಾರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಆ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ಆಗ ಅಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರು, 'ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರೋಣದರಿಂದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಇವರು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಾರೆ' ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮರ್ಯಾದಾ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

'ಅರ್ಥವು ಹಾಗೂ ಆಗುತ್ತದೆ; ಹೀಗೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಿರಿ, ಭಾರತವನ್ನು ಹತ್ತು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯಿರಿ, ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಾವಿರ ನಾಮಗಳೂ ನೂರು ಅರ್ಥವುಳ್ಳವಾಗಿವೆ; ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು' ಎಂದು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಲಾಗಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, 'ವಿಷ್ಣುನಾಮಗಳ ಅರ್ಥಗಳ ನೂರು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಲಿ' ಎಂದು ಹಾಸಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. 'ನಾನು ಸಮಸ್ತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀವುಗಳು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡೋಣಗಲಿ' ಎನ್ನತಕ್ಕ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಒಳ್ಳೆಯದು' ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಆ ದ್ವಿಜರು ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ಶುದ್ಧಮನಸ್ಕರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶಬ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರಕೃತಿಗಳ

ಇವುಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿಶ್ವ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಹೇಳಿದರು. ಸಂಶಯರಹಿತರಾದ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಎಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನೂರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ್ದರ ಜ್ಞಾಪಕವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಲಹೀನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ದ್ವಿಜರು ವ್ಯಾಕುಲಚಿತ್ತರಾದರು.

ಸಾಂಗವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಕುಶಲರೂ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಲಿತವರೂ, ಅತಿಪ್ರಗಲ್ಬರೂ, ಬಹಳ ಮಂದಿಯೂ ಆದರೂ ಮಧ್ವರಾಯರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ್ದನ್ನು ಅವರುಗಳು, ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಲಯೋದಕವನ್ನು ಭಾವಿಗಳ ಸಮೋಹಗಳೋ ಎಂಬಂತೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ; ಆಶ್ಚರ್ಯವು. 'ಎಲೈ! ಸೌಮ್ಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ಜ್ಞಾನವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ ದುರ್ಲಭವಾದದ್ದು; ಚಂಚಲರಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು? ಸರ್ವಜ್ಞರೇ, ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ; (ನಮ್ಮ ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು) ಕ್ಷಮಾ ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕವರಾಗಿ ಅವರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರಷ್ಟೆ.

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅದೇ ಪಯಸ್ವಿನೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಡಿತರೂ, ವಿದ್ಯಾನುಸಾರಲಬ್ಧವಾಗತಕ್ಕ ಸಂಭಾವನಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಕೇರಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಂದು ಆಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ತರ್ಕ, ಭಾಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾದ ಜನರನ್ನೂ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಖಂಡಿತಾಹಂಕಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಇಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದ ಕೇರಳದೇಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಖಂಡಿಸದಿದ್ದಾರು? ಹೀಗೆ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ ಆ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರು ಬೇರೆಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಮುಂದುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, 'ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮತ್ತು ದಾನ ಮಾಡದಿರತಕ್ಕವರ ಪ್ರಶಂಸೆ, ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು 'ಪೃಣೀಯಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂಲವನ್ನಾಗಿ ಪೃಣಿದಾನೇ ಎಂದು ಧಾತುವನ್ನು ಹೇಳಿದರು ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು 'ಪ್ರೀಜ್ ಪ್ರೀಣನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದರು.

'ಎಲೈ! ಮೂಢನೆ, 'ಪೃ', 'ಪ್ರೀ' ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ನೀನು ಧೂಲಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾ ಆವರ್ತನ ಮಾಡು' ಹೀಗೆ ಜಭರಿಸುತ್ತಾ, ಮತ್ಸರದಿಂದ

ಪೂರ್ಣವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಆ ಜನಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಶೋಭನ ನಗೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಕ್ಕರು. ಆ ಪ್ರಸಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಆ ದ್ವಿಜರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸಕಲಾವಿದ್ಯಾದಕ್ಷತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಮರ್ಯಾದಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಯಾರನ್ನು ದೇವತಾವೃಂದಗಳು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತವೋ, ಅವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರಷ್ಟೆ.

ಬಂದಾನೊಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಯಿಂದ ಆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ ಶರೀರಕಾಂತಿಯ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೂಕ್ತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು 'ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ 'ಅಪಾಲಾ' ಎಂಬುವಳು ಅತ್ಯಂತ ತರುಣಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ' ಎಂದರು, 'ಆ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಳಾದವಳು ಕುಷ್ಠರೋಗಿ' ಎಂದು ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತನು ಬರುವನು; ಅವನನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರು.

ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಪಂಡಿತಶಿರೋರತ್ನರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ಸಮಸ್ತ ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಕೇವಲ ಸಕಲ ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಹಿಂದೆ ಕಳೆದ ಮುಂದೆ ಬರತಕ್ಕವುಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ನಂಬಿದರು.

ಯಾವ ಯಾವ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವು ಯಾವುದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಯಿತೋ ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರೋ ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಸ್ತಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಯತಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು.

ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಕನ್ನೆದಿಲೆಗೆ ಬಾಂಧವರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹರಡಿದ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ, ಕನ್ನೆದಿಲೆಗೆ ಬಂಧುವಾದ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನು ಹರಡಿದ ಬೆಳದಿಂಗಳೆಂಬಲೆಂಬಂತೆ, ತಮ್ಮಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಸಮಸ್ತದೇಶವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು.

ಮನೋಹರವಾದ ದೇವಾಲಯಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿರಾರಮಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಮನ, ಸ್ವನಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶೋಭಾಯಮಾನ ವಿಚಾರವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನದಲ್ಲೇ

ರಜತಪೀಠಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮುಕುಂದನನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ಕರುಣೆಗೆ ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಯರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಯೋಗ್ಯ
ರೂಪವುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾದ ಷಡಂಗಗಳುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ
ರತ್ನಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯವಾದ, ಪಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಪದ,
ಕ್ರಮ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಣದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ,
ಭಾರತ, ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ರಾಜಸೂಯಾದಿ ಸಮೀಚೇನಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಸುದೇವನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸಕಲಧರ್ಮಗಳನ್ನು
ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷವಾದ, ಜನಸಮೂಹದಿಂದ ತಾಯಿಯಂತೆ ವಂದಿತವಾದ,
ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಮಾಯಿಗಳಿಂದ ಶಿರಃಪ್ರಾಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯೋಣದರಿಂದ
ದುಃಖಿತವಾದ, (ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನಗೇ ದೊಡ್ಡದಾದ ಈ
ಶ್ವರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ)ಕೆಲವು ಅತಿದೀನರಾದ, ಕಲಿಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ
ಶುಭಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚಲಿತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಳೆಯೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ದುಃ
ಖವುಳ್ಳ, ಕೆಲವರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಕದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವ, ಭೂಧರ, ನಾಥ ಎಂದು ಮತ್ತೆ
ಮತ್ತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕ, ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರರಿಂದ ಭಿನ್ನನೂ, ದೋಷರಹಿತನೂ,
ಪೂರ್ಣವಾದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ,
'ಪಂಡಿತಜನಗಳಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡಲಿ; ಅಯ್ಯೋ! ಅಯ್ಯೋ! ಇದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ,
ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿತವಾದ, ದೋಷರಹಿತವಾದ, ತನ್ನ ಹೊರತು ಇತರ
ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ, ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಔತ್ಕಂಠ್ಯವುಳ್ಳ, ವೇದ ಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿ,

ಹಿಂದೆ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪ ಭೀಮಸೇನದೇವರು,
ಯಾಜೋಪಯಾಜಾಖ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ
ಯೋಗ್ಯ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಮನೋಹರ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ
ಪಾಂಡವರಿಂದ ಪಾಣಿಗೃಹೀತಳಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ, ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದ
ಸ್ವರ(ಧ್ವನಿ)ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ರಾಜಸೂಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಳಾದ,

ವಾಸುದೇವಗುಣೈಕತತ್ವರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸಕಲ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಳಾದ, ಜನ ಸಮೂಹದಿಂದ ತಾಯಿಯಂತೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಹತ್ತರವಾದ ತನಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯೇಶತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಕಪಟದುಷ್ಟ ಜನದಿಂದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಶದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯೋಣದರಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾದ, ಅತ್ಯಂತದೀನರಾದ, ಕಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚಲಿತರಾದ ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರಿಂದಲೂ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಾರದ ಎಳೆಯೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ದುಃಖವುಳ್ಳ, ಕೆಲವರಿಂದ ಅತ್ಯಂತವ್ಯಸನಯುಕ್ತವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, 'ವಾಸುದೇವ, ಧರಣೀಧರ, ಸ್ವಾಮಿ' ಎಂದು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಚರಾಚರವಿಲಕ್ಷಣನೂ, ದೋಷದೂರನೂ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣನೂ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ರಹಿತನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ, 'ಜ್ಞಾನಿಜನಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಎಳೆಯೋಣವೇ ಮೊದಲಾದದ್ದು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡಲಿ, ಅಯ್ಯೋ! ಅಯ್ಯೋ! ಇದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿತಳಾದ, ತನ್ನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ, ದೋಷರಹಿತಳಾದ, ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಕಾತರಳಾದ, ವೇದಿಕೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ, ದುಷ್ಟಪಕ್ಷದ ನಿಗ್ರಹವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಆಗ, ದೂರದೇಶ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಪುರುಷನು ಹಣವನ್ನೆಂಬಂತೆ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯ ರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳಿಗೆ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಉಪಭೋಗದಿಂದಲೂ ವ್ಯಯವಾಗದಿರತಕ್ಕಂಥ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು.

ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಭಾಗೀರಥ್ಯಾದಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಅವ್ವನೆಯನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥರಿಗೆ (ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಸಂಬಂಧಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ) ಅವ್ವನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ರಜೋಗುಣವುಳ್ಳ , ಮಲಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತರಾದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ದುಂಬಿಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿತರಾದ, ವಾಯ್ವಂಶಸಂಭೂತರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಮಾರ್ಗಸ್ಥರ ಪರಿತಾಪವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಧೂಲಿಯಿಂದ

रहितवाद मलयदೇशದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾದ ಯಾವಾಗಲೂ ಭ್ರಮರಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾರಿಹೋಕರ ಆಯಾಸವನ್ನು ವಿನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಮಲಯಮಾರುತದಂತೆ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದರು.

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕ ಜಲವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ, ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಜಲಾಶಯ - ಶಾಸ್ತ್ರಾಖ್ಯ ತೀರ್ಥಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅವಗಾಹನದಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪರಿಶೋಧಿಸಿದರು,

ವಾಸುದೇವನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಸಂಗವುಳ್ಳವರೂ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರುದ್ರದೇವರುಳ್ಳವರೂ, ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಗಂಗಾಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದಾಟಿದರು.

ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಮನುಷ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು.

ಸಮಗ್ರ ಭರತಖಂಡವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ, ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನಿರುವನೋ ಅವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಉಪಾಯನವನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಜನಸಮೂಹವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ, ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವಚನಮಾಡತಕ್ಕ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು, 'ಶಕ್ಯನುಸಾರ ಶ್ರೇಷ್ಠರೀತಿಯ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಆಗ 'ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ನೀನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೋ ಆದ್ದರಿಂದ, 'ಲೇಶತಃ' ಎಂದು ಪದವಿರಲಿ' ಎಂದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ತಂದೆಯಾದ ನಾರಾಯಣ ದೇವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮಧ್ವರಾಯರಿಂದ ಗೀತಾಪ್ರವಚನವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಲಾಗಿ ಮಲಗಿದಂಥ ಶಿಷ್ಯರೂ ಸಹ, 'ಮತ್ತೆ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ' ಎಂದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿದರು. ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಶಬ್ದಭೇದವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಎದ್ದವರಾಗಿ

ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿಸಿದರು.

ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀತದಿಂದ ಹೆದರಿಂದ ಜನರು ಯಾವುದನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಶೀತಲಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಾರುತಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವಾಯುದೇವರ ಅಂಶರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿದರು.

ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಕಾಷ್ಠಮೌನವನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದರು; ಶುದ್ಧ ಉಪವಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು.

ಈ ಅನಂತ ಮಠದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಮುಕ್ತಿದಾತರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, ಉಳಿದವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶದ ದರ್ಶನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರಲು ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ರಾತ್ರಿಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿರಲಾಗಿ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಲಾಗಿ, ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳೂ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರೂ, ಮೌನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ, ಶ್ರೇಷ್ಠಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, 'ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ; ಈ ಭಾಗೀರಥೀ ತೀರ್ಥದ ಜಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ನೀರಿಲ್ಲ; ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ದೇವತೆಯಿಲ್ಲ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು; ನಮ್ಮ ವಚನಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಹಿತರೂಪ ಉಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ನಾನು ಈಗಲೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಗೆಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಸರೂಪವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಈಗಲೇ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಷ್ಟೆ; ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತೇನೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಬಲ್ಲರು. ನಿಮಗೆ ಮಂಗಲವಾಗಲಿ ' ಎಂದು ಬರೆದರು; ಅನಂತರ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು .

'ಎಲೈ!ಸ್ವಾಮಿ, ಸ್ವಾಮಿ, ಖೇದವು; ನಾಯಕರಹಿತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ ನೀವು ಬಿಡಬೇಡಿರಿ' ಹೀಗೆ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಮತಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದದ ಭಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ.

ಸಜ್ಜನರ ಗುರುಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರತಕ್ಕಂಥ, ಯಾರು

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಮೂರುಬಾರಿ ಐತರೇಯಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ಶೋಭನ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರೋ, ಅಂಥ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಗಳು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು.

ಹೋಗಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ಓಡತಕ್ಕ ಆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು, ಸೂರ್ಯನು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ದೂರದಲ್ಲರತಕ್ಕ, ಮಧ್ಯೆ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇಗದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸತಕ್ಕ (ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೆತಿರುಗಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಗುರುಗಳಿಂದ ಹಸ್ತದಿಂದ ಸನ್ನೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಭಯಯುಕ್ತರಾಗಿ ಆ ದಿನಪೂರ್ತಿ ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮುಹೂರ್ತದಿಂದ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು.

ಅನಂತಮರಾಖ್ಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ನೋಡಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಆ ಅನುಗ್ರಹರೂಪ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ಆ ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಹಾರೋಣವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವರೊಡನೆ ಆ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ಹನುಮಂತನಂತೆ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಭೀಮಸೇನನಂತೆ ದೈತ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರರೂ, ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಹೆಸರುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮಧ್ವರಾಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ ಆ ಗಿರಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಾ ಮಾಡಿದರು.

ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಮಹತ್ತರವಾದ ವಿಷಕಾರುವಿಕೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮಹಾಸರ್ಪಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ (ಸಮರಹಿತವಾದ) ಘೋಳಿಯಂತೆ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು, ಪ್ರಯಾಣಮಾಡತಕ್ಕ, ಭಯಂಕಿತರಾದ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಕಸಿತವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನೋಡಿದರು.

ಸಮೀಚೀನವಾದ ಆನಂದಕರ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು, ವಿಕಸಿತವಾದ ಸರೋವರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಸಜ್ಜನರ ಸುಖಕೋಸ್ಕರ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಭೋಗಗಳೂ, ಮಂಚಗಳೂ ಉಳ್ಳ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ವೃಕ್ಷಗಳುಳ್ಳ ಉನ್ನತವಾದ, ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಹತ್ತರವಾದ ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ,

ಭಂಗಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವುಳ್ಳ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತ ರತ್ನ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಸುವರ್ಣಾತ್ಮಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ, ಶೋಭನ ಅರಣ್ಯಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಮನೋಹರವಾದ, ಭೂಧರನಾದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು ನೋಡಿ, ಆ ದರ್ಶನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರಿಂದ ಆಲಿಂಗಿತನೂ, ಸಜ್ಜನರ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶೇಷದೇವರ ದೇಹವನ್ನೇ ಮಂಚವಾಗುಳ್ಳವನೂ, ಸಂತೋಷಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನೂ, ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಮಯ ಸ್ಥಲದಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶೋಭೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಪಾದಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಹಾಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳವನೂ, ಭಂಗಾರದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳವನೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ರತ್ನಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳವನೂ, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಡಗಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತನೂ, ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನೂ, ಸಮೀಚೀನವಾದ ವನಮಾಲಿಕೆಯಿಂದ ಶೋಭಿತನೂ, ಮನೋಹರನೂ, ಸಮೀಚೀನ ಆನಂದವೇ ದೇಹವಾಗುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಮುರನಾಮಕದೈತ್ಯನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ತ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಶ್ರೀಮಂತಂ ಕಮಲಾನಾಥಂ ಬದರೀಕ್ಷೇತ್ರವಾಸಿನಮ್ |

ಸ್ವಯಂಪ್ರಭಾಪತಿಂ ನೌಮಿ ಸದ್ಯಜ್ಞಫಲದಂ ಹರಿಮ್ || 1 ||

ಶ್ರೀಮಂತಂ ಭಾರತೀನಾಥಂ ಬದರೀಗಮನೋನ್ಮುಖಮ್ |

ನಮಾಮಿ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯತಾನಸಂಪನ್ನಸುಂದರಮ್ || 2 ||

ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ	ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕ	ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ
ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ	ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ	ವಿರಚಿತವಾದ
ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ	ಆನಂದಾಂಕಿತವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಆರನೆಯ ಸರ್ಗದ,
ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಭಾವನಾ' ಎಂಬ ಲಘು ಸಾರಾಂಶವು ಮುಗಿದುದು 6		

ಅಥ ಷಷ್ಠಃ ಸರ್ಗಃ

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾಂಬುಧಿತರಂಗಿಣೀ

ನೌಮಿ ಹಂತ ಭಜನಂ ಚ ಕರೋಮೀಶೇರಶೇಷಚತುರಾನನವಂದ್ಯಮ್ |

ಪೂಜಯಾಮಿ ನಮನಂ ಚ ಕರೋಮ್ಯಾನಂದಮೂರ್ತಿಮತಿಮಾತ್ರರತೋಽಹಮ್ || 1 ||

ಮಧ್ವವಲ್ಲಭಸುತೀರ್ಥಕರಂ ವ್ಯಾಸಂ ಮಹಾಬಲಸುಭೀಮಸುಪೂಜ್ಯಮ್ |

ವಾನರೇಂದ್ರಮುಖವಾನರವಂದ್ಯಂ ವಾನರಂ ಹರಿಮಹಂ ಪ್ರಣತೋಽಸ್ಮಿ || 2 ||

ಐತರೇಯಮುಖವೇದಸುವೇದ್ಯಂ ಐತರೇಯಮನಿಶಂ ಹಿ ಸ್ಮರಂತಮ್ |

ತಂ ನಮಾಮಿ ಜಗತೀಶಧರೋ ಯೋ ಮಧ್ವಭೀಮಹನುಮಚ್ಚುಭರೂಪಃ || 3 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪರಿಕ್ಷಿಸಿದ ಬಗೆಯನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಆರನೆಯಸರ್ಗವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಐತರೇಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಐತರೇಯಮಥ ಕಿಂಚನ ಸೂಕ್ತಂ ಸೂಚಯನ್ ಸದಸಿ ತತ್ರ ಗರಿಷ್ಠಃ |

ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛತಿ ಸಭಾ ಭಗವದ್ಭ್ಯಃ ಸೂಕ್ತಭಾವಮಿತಿ ತಾವದುವಾಚ || 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಐತರೇಯಮ್, ಅಥ, ಕಿಂಚನ, ಸೂಕ್ತಂ, ಸೂಚಯನ್, ಸದಸಿ, ತತ್ರ, ಗರಿಷ್ಠಃ, ಶ್ರೋತುಮ್, ಇಚ್ಛತಿ, ಸಭಾ, ಭಗವದ್ಭ್ಯಃ, ಸೂಕ್ತಭಾವಮ್, ಇತಿ, ತಾವತ್, ಉವಾಚ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ತತ್ರ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಸದಸಿ = ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಗರಿಷ್ಠಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಕಶ್ಚಿತ್ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು, ಐತರೇಯಂ = ಐತರೇಯಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, ಕಿಂಚಿನ = ಸ್ವಾಭಿಪ್ರೇತವಾದ, ಸೂಕ್ತಂ = ಸೂಕ್ತವನ್ನು, ಸೂಚಯನ್ ಸನ್ = ಸೂಚನಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿ, ಅಹೋ = ಎಲೈ ! ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ, ಸಭಾ = ಇಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದಂಥ ಸಭ್ಯಜನಸಮೂಹವು, ಭಗವದ್ಭ್ಯಃ = ಪೂಜ್ಯರಾದಂಥ ನಿಮ್ಮಗಳಿಂದ, ಸೂಕ್ತಭಾವಂ - ಸೂಕ್ತ = ಸ್ವಾಭಿಪ್ರೇತ ಐತರೇಯಸೂಕ್ತದ, ಭಾವಂ = ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಶ್ರೋತುಮ್ = ಶ್ರವಣಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ, ಇಚ್ಛತಿ = ಇಚ್ಛಾ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಉವಾಚ = ಮಾತನಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಮಾತನಾಡಿದನು. ಅವನು ಋಗ್ವೇದದ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವಾದ ಐತರೇಯಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ

ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿ ಸೂಚಿಸುವವನಾಗಿದ್ದನು. ಏನೆಂದರೆ, 'ಎಲೈ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ, ಮಹಾತ್ಮರೂ, ಕೀರ್ತಿವಂತರೂ ಆದ ಪೂಜ್ಯರಾದ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಭೆಯು ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದ ಸಭ್ಯಜನರು ಈ ಸೂಕ್ತಾರ್ಥಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು.

ವೃತ್ತ - ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ಸ್ವಾಗತಾವೃತ್ತ || 1 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಾವೂ ಆಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ವರ್ಣ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಮತೂರ್ಣಂ ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಮತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ |
ವ್ಯೂಢಹೃತ್ ಜಲದಘೋಷಮಮುಷ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಂ ವಿದಧತ್ ಅಭ್ಯಧಿತ ಅರ್ಥಮ್ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಮ್, ಅತೂರ್ಣಂ, ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಮ್, ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ, ವ್ಯೂಢಹೃತ್, ಜಲದಘೋಷಮ್, ಅಮುಷ್ಯ, ಉಚ್ಚಾರಣಂ, ವಿದಧತ್, ಅಭ್ಯಧಿತ, ಅರ್ಥಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ವ್ಯೂಢಹೃತ್ - ವ್ಯೂಢ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಹೃತ್ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು, ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಮ್ - ವರ್ಣ = ಅಕ್ಷರಗಳೆ, ಸೌಷ್ಠವ = ಸ್ಪಷ್ಟತೆವಿರೋಣದರಿಂದ, ಗರಿಷ್ಠಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿ ಆಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಅತೂರ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ತ್ವರಿತವಲ್ಲದ್ದಾಗಿ ಆಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ = ಸಮಾನವಾದ ಏಕಮಾತ್ರಾದಿ ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ, ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ - ಅತಿಮಾತ್ರ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಸು = ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಲಕ್ಷ್ಮ = ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದಾಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಜಲದಘೋಷಮ್ - ಜಲದ = ಮೇಘದಂತೆ, ಘೋಷಮ್ = ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳಂಥಾದ್ದಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಉಚ್ಚಾರಣಂ = ಪ್ರಸ್ತುತ ಸೂಕ್ತೋಚ್ಚರಣವನ್ನು, ವಿದಧತ್ ಸನ್ = ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಅಮುಷ್ಯ = ಪ್ರಸ್ತುತ ಸೂಕ್ತದ, ಅರ್ಥಮ್ = ಅರ್ಥವನ್ನು, ಅಭ್ಯಧಿತ = ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯೂಢಹೃತ್ ಎನಿಸುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಕೃತ ಸೂಕ್ತದ ಉಚ್ಚಾರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಉಚ್ಚಾರಣವು ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿಂದಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿತ್ತು, ತ್ವರಾರಹಿತವಾಗಿತ್ತು, ಸಮಾನವಾದ ಮಾತೃಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಎಂದರೆ,

ಏಕಮಾತ್ರೋ ಭವೇದ್ ಹ್ರಸ್ವಃ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ದೀರ್ಘ ಉಚ್ಯತೇ | ತ್ರಿಮಾತ್ರಸ್ತು ಪ್ಲುತೋ ಜ್ಞೇಯಃ
ವ್ಯಂಜನಸ್ತ ಧ್ವಮಾತ್ರಕಮ್ ||

ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ(ಕ1), ಎರಡು ಮಾತ್ರಗಳಿಂದ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣೆ(ಕಾ2), ಮೂರು ಮಾತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ಲುತ (ಕಾ3), ಹಾಗೂ ಅರ್ಧಮಾತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಂಜನೋಚ್ಚಾರಣೆ (ಕ್) ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು. ಆಯಾಯಾ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಣವು ಸಮಾನ ಮಾತ್ರಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಮಾತ್ರೆಯೆಂಬುದು ಹ್ರಸ್ವೋಚ್ಚಾರಣಕಾಲ.

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಶೋಭನಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು ,

ಮೇಘದ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು = ಗಂಭೀರವಾಗಿತ್ತೆಂದರ್ಥ

|| 2 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಮನಸಾ ಅಂಗಿ
ಕರಿಸಿದರೂ ತಾವು ಆ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥತಿಳಿದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಲ್ಲ, ಬೇರೆಯರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಲಕ್ಷಣಾ'
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ ವಚನೇಽಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾಗುರುಮಸಾವತಿಶೇತೇ |

ಮಾನಮಿತ್ಯಪಿ ವಿಧಾಯ ಧಿಯಾ ತೇ ತತ್ ಸೂಕ್ತಮಪರಾರ್ಥಮವೋಚನ್ ||

3||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ, ವಚನೇ, ಅಸ್ಮಿನ್, ದೇವತಾಗುರುಮ್, ಅಸೌ, ಅತಿಶೇತೇ,
ಮಾನಮ್, ಇತಿ, ಅಪಿ, ವಿಧಾಯ, ಧಿಯಾ, ತೇ, ತತ್, ತು, ಸೂಕ್ತಮ್, ಅಪರಾರ್ಥಮ್, ಅವೋಚನ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ತೇ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳು, ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ-
ಲಕ್ಷಣ = ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಉಚಿತಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ, ಅನ್ವಿತತಯಾ = ಯುಕ್ತವಾಗಿರೋಣದರಿಂದ,
ಅಸ್ಮಿನ್ ವಚನೇ = ಸೂಕ್ತೋಚ್ಚಾರಣ ಪೂರ್ವಕ ಅರ್ಥ ಕಥನವಿಷಯದಲ್ಲಿ , ದೇವತಾಗುರುಮ್ =
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಅತಿಶೇತೇ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ ಧಿಯಾ
= ಇಂಥಾ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಮಾನಂ = ಬಹುಮಾನವನ್ನು, ವಿಧಾಯಾಪಿ = ಮಾಡಿದಾಗ್ಯಾದರೂ ಕೂಡ,
ತತ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದಿರುವುದಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಸೂಕ್ತಮ್ = ಸೂಕ್ತವಾದರೋ, ಅಪರಾರ್ಥಮ್
= ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅವೋಚನ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

नयिँउ³;ái@-ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು, 'ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸೂಕ್ತದ ಉಚ್ಚಾರಣ,

ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಚನವು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಸಮಸ್ತಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ) ಮರ್ಯಾದಾ ಮಾಡಿದರು. ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಅದು ಬೇರೆಯರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರು. ಎಂದರೆ 'ನೀವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಲ್ಲ, ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿ' ಎಂದರು.

|| 3 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಎರಡರ್ಥವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸ್ಯಾತ್ ತಥಾ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸ್ಯಾತ್ ತಥೇತ್ಥಮಪಿ ಸಂಭವಿತಾರ್ಥಃ ತ್ರ್ಯರ್ಥತಾಂ ಶ್ರುತಿಷು ವಿತ್ತ ದಶಾರ್ಥಮ್ |

ಭಾರತಂ ನನು ಶತಾರ್ಥಮಪಿ ಸ್ಯಾತ್ ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ ಹಿ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸ್ಯಾತ್, ತಥಾ, ಇತ್ಥಮ್, ಅಪಿ, ಸಂಭವಿತಾ, ಅರ್ಥಃ, ತ್ರ್ಯರ್ಥತಾಂ, ಶ್ರುತಿಷು, ವಿತ್ತ, ದಶಾರ್ಥಂ, ಭಾರತಂ, ನನು, ಶತಾರ್ಥಮ್, ಅಪಿ ಸ್ಯಾತ್, ವೈಷ್ಣವಂ, ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ, ಹಿ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅರ್ಥಃ = ಏತತ್ಸೂಕ್ತಾರ್ಥವು, ತಥಾ = ನಾವು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುತ್ತದೆ, ಇತ್ಥಮಪಿ = ನಿಮ್ಮಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಥಃ = ಅರ್ಥವು, ಸಂಭವಿತಾ = ಆಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಷು = ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ತ್ರ್ಯರ್ಥತಾಂ = ಮೂರು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದರ ಭಾವವನ್ನು, ವಿತ್ತ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿರಿ, ಭಾರತಂ = ಮಹಾಭಾರತವು, ದಶಾರ್ಥಂ = ಹತ್ತು ಅರ್ಥವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದನ್ನಾಗಿ, ವಿತ್ತ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿರಿ, ವೈಷ್ಣವಂ = ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧವಾದ, ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ- ಪದಗಳ, ಸಹಸ್ರತಯಂ = ಸಹಸ್ರವಾದರೋ (ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮವಾದರೋ) ಶತಾರ್ಥಮಪಿ = ನೂರಾರ್ಥವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುತ್ತದೆ, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- 'ಎಲೈ !ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರಾ, ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವು ನಾವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ನೀವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಎರಡರ್ಥವೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದೀತೆಂದರೆ, ನೀವು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅರ್ಥವಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಿರಿ; ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಹತ್ತು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಿರಿ; ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕಂಥ ಸಹಸ್ರಪದಗಳೂ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುನಾಮಸಹಸ್ರವು ನೂರಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. 'ನನು' ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ-

‘ತ್ರಯೋಽರ್ಥಾಃ ಸರ್ವವೇದೇಷು ದಶಾರ್ಥಾಃ ಸರ್ವಭಾರತೇ |

ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಹಸ್ರನಾಮಾಽಪಿ ನಿರಂತರಶತಾರ್ಥಕಮ್ || ’

ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರರ್ಥವು, ಸಮಸ್ತ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರ್ಥವು, ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮವೂ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದವು) ನೂರರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬುದಾಗಿ.

|| 4 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಹೀಗೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರರು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ, ‘ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಲು ಎಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದಾರು’ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಸುಸಮಯವಿದೆಂದುಕೊಳ್ಳುವವರಾಗಿ, ‘ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ನೂರರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರಿ’ ಎಂದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- ‘ಇತ್ಯುದೀರಯತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಇತ್ಯುದೀರಯತಿ ವಿಸ್ವತಚಿತ್ತೇ ಭೂಸುರಾ ಇಹ ಜಿಗೀಷವ ಏನಮ್ |

ಊಚುರರ್ಥಶತಕಂ ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ ವರ್ಣ್ಯತಾಮಿತಿ ಸಹಾಸಮುಖಾಸ್ತೇ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಇತಿ, ಉದೀರಯತಿ, ವಿಸ್ವತಚಿತ್ತೇ, ಭೂಸುರಾಃ, ಇಹ, ಜಿಗೀಷವಃ, ಏನಮ್, ಊಚುಃ, ಅರ್ಥಶತಕಂ, ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ, ವರ್ಣ್ಯತಾಮ್, ಇತಿ ಸಹಾಸಮುಖಾಃ, ತೇ ||

ಅರ್ಥಃ- ವಿಸ್ವತಚಿತ್ತೇ - ವಿಸ್ವತ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಚಿತ್ತೇ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಇತಿ = ವೇದಾದಿಗಳು ಅರ್ಥತ್ರಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವಗಳು, ಎಂಬೋ (ಈ) ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಉದೀರಯತಿ ಸತಿ = ವರ್ಣನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಇಹ = ವೇದಾದಿಗಳ ಅರ್ಥಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಏನಮ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಜಿಗೀಷವಃ = ಜಯಿಸಬೇಕು ಎಂಬೋ ಇಚ್ಛಾವುಳ್ಳ, ತೇ ಭೂಸುರಾಃ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳು, ಸಹಾಸಮುಖಾಃ ಸಂತಃ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಹೇ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ = ಎಲೈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ, ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ - ಹರಿ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ, ನಾಮ್ನಾಂ = ವಿಶ್ವಂ, ವಿಷ್ಣುಃ, ವಷಟ್ಕಾರಃ ಇತ್ಯಾದಿನಾಮಗಳ, ಅರ್ಥಶತಕಮ್ - ಅರ್ಥ = ಅರ್ಥಗಳ, ಶತಕಂ = ನೂರು, ವರ್ಣ್ಯತಾಮ್ = ವರ್ಣನಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಊಚುಃ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ - ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥತ್ರಯಾದಿಗಳು ಇರುವುದೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದಾದಿಗಳ ಮೂರ ಅರ್ಥಗಳೇ

ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವರ್ಣನ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು (ವೇದಾದಿತ್ರಯಾರ್ಥ ಕಥನದಲ್ಲಿ ಇವರು ಅಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅವರುಗಳು, ' ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ನಿರುತ್ತರರಾಗಿ (ವಿ.ಟೀ) (ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವರೂಪ) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಲ್ಲದವರು(ಭ.ವ್ಯಾ)ಆಗುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮಂದಹಸಿತಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು, ಅವರು ಹೇಳಿದರು. 'ಎಲೈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ 'ವಿಶ್ವಂ' 'ವಿಷ್ಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮೋಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮಗಳ ನೂರಾರ್ಥವನ್ನು (ಇದೆಯೆಂದಿರಲಿಲ್ಲ) ಹೇಳೋಣವಾಗಲಿ' ಎಂದು || 5 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೀವು ಅನುವಾದ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಲು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ವರ್ಣಯಾಮಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವರ್ಣಯಾಮಿ ತದಹಂ ಸಕಲಂ ವಃ ಸೌಷ್ಠವಾದನುವದಂತು ಭವಂತಃ |

ತಂ ವದಂತಮಿತಿ ತೇಽಥ ವದಂತೋ ಬಾಧಮಿತ್ಯತಿದೃಢೋದ್ಯಮಮಾಪುಃ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವರ್ಣಯಾಮಿ, ತತ್,ಅಹಂ, ಸಕಲಂ, ವಃ, ಸೌಷ್ಠವಾತ್, ಅನುವದಂತು, ಭವಂತಃ, ತಂ, ವದಂತಮ್, ಇತಿ, ತೇ, ಅಥ, ವದಂತಃ, ಬಾಧಮ್, ಇತಿ, ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಮ್, ಆಪುಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ = ಎಲೈ ! ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳಿರಾ, ಅಹಂ = ನಾನು, ವಃ = ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ತತ್ = ಆ ಅರ್ಥಶತಕವನ್ನು, ವರ್ಣಯಾಮಿ = ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಭವಂತಃ = ನೀವುಗಳು, ಸಕಲಂ = ಆ ಅರ್ಥಶತಕವನ್ನು, ಸೌಷ್ಠವಾತ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಅನುವದಂತು = ಅನುವಾದಮಾಡಿರಿ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ವದಂತಂ = ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ, ತಂಪ್ರತಿ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, ಬಾಧಮಿತಿ ವದಂತಃ = ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ, ತೇ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಅಥ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಮ್ - ಅತಿದೃಢ = ಅತ್ಯಂತದೃಢವಾದ, ಉದ್ಯಮಮ್ = ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು, ಆಪುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು ಎಲೈ! ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ, ನಾನು ನಿಮಗೆ ಆ ಸಮಸ್ತವಾದ (ವಿ.ಟೀ) ನೂರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವೆನು, ನೀವುಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡೋಣಾಗಲಿ. (ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದೆನ್ನುವಾಗ, 'ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶಕ್ತಿಹೀನಾಯ' ಎಂದರೆ 'ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವವನಿಗೆ' ಎಂದೂ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ

ಹೇಳಲಾರದವನಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೀವು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳುವೆನು.)

ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ ಅವರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರಾದರು = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ನೂರರ್ಥವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕ ಮನಸ್ಕರಾದರೆಂದರ್ಥ

|| 6 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಆಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಕ್ಷಣವೇ 'ವಿಶ್ವ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಆನಂದತೀರ್ಥರು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಪ್ರತ್ಯಯ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀಂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ |

ಶುದ್ಧಧೀಃ ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಸಪದಿ ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀಂ, ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ, ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ, ಶುದ್ಧಧೀಃ, ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್, ಅಭ್ಯಧಾತ್, ಸಪದಿ, ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಶುದ್ಧಧೀಃ - ಶುದ್ಧ = ನಿರ್ಮಲವಾದ (ಶಂಕಾರಹಿತವಾದ), ಧೀಃ = ಅಂತಃ ಕರಣವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಸಪದಿ = ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್ - ಶ್ರುತಿ = ವೇದಗಳಿಗೆ, ಶಿರಃ = ಶಿರಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ, ಶತ = ನೂರಾರುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಿದ್ಧಾನ್ = ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ, ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್ - ವಿಶ್ವಪದ = ವಿಶ್ವ ಎಂಬೋ ಪದಕ್ಕೆ, ಅರ್ಥಾನ್ = ಅಭಿಧೇಯಗಳನ್ನು, ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ-ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ = ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ವಿಹಿತಾಂ = ಉಕ್ತವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮ- ಭಂಗೀಮ್ - ಪ್ರತ್ಯಯ = ಪ್ರತ್ಯಯವೇನು, ಪ್ರಕೃತಿ = ಪ್ರಕೃತಿಯೇನು ಇವುಗಳ, ಸಂಗಮಭಂಗೀಮ್ = ಸಂಬಂಧಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ = ವ್ಯುತ್ಪಾದನ ಮಾಡಿ, ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಶುದ್ಧ ಎಂದರೆ ಶಂಕಾರಹಿತವಾದ(ಭಿ.ವ್ಯಾ) ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೇ(ನಿಶ್ಚಂಕರಾದ್ದರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಹೇಳಲಾಯಿತು) ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ('ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಭಾರತಂ ಸಾರಂತತ್ರ ನಾಮಸಹಸ್ರಕಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಸಾರವಾದಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಸಾರಭೂತವಾದ್ದು ಆನುಶಾಸನಿಕಪರ್ವ. ದಾನಧರ್ಮೋಪಪರ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮ154ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿದ್ದ 'ವಿಶ್ವಂ ವಿಷ್ಣುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ 'ವಿಶ್ವಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ಅವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥಗಳು ವೇದಗಳಿಗೆ ಶಿರಃಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೆಂದರೆ (ವಿಶ್ವಶಬ್ದದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತ್ಯಯ-ಪ್ರಕೃತಿ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ (ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ 'ವಿಶ್' ಮೊದಲಾದುದು ಪರ್ಕೃತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವ 'ವಸ್' ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ). ಆ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವಾಗಿದ್ದವು. (ಮನಬಂದಂತೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ, ವೇದಾಂತಕ್ಕೂ, ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೂ ವಿರೋಧಬಾರದಂತೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆಂದರ್ಥ).

ಆ ಪ್ರಕಾರವು ಹೀಗಿದೆ.

1. 'ವಿಶ್ ಪ್ರವೇಶನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ 'ವನ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ 'ವಿಶ್ವಂ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. 'ವಿಶತೀತಿ ವಿಶ್ವಮ್' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. 'ತತ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನು ಪ್ರಾವಿಶತ್' ಎಂದರೆ 'ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿರೋಣದರಿಂದ ಸರ್ವತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದನೆಂದರ್ಥ.

2. 'ವಿಶ್' ಧಾತುವಿಗೆ 'ಕ್ಷಿಪ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ 'ವಿಟ್' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 'ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ 'ವಂ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕತ್ವವಿರೋಣದರಿಂದ 'ವಂ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನರೂಪವೆಂದರ್ಥ. 'ವಿಟ್' ಎಂದರೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನೂ ಆಗಿದ್ದು, 'ವಂ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನರೂಪನೂ ಆಗಿರೋಣದರಿಂದ 'ವಿಟ್ಪಾಸೌ ವಂ ಚ ವಿಶ್ವಮ್' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹದಂತೆ ವಿಶ್ವ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

3. 'ವಿಃ ಪಕ್ಷಿಪರಮಾತ್ಮನೋಃ' ಎಂದು ಕೋಶವಿರೋಣದರಿಂದ 'ವಿಃ' ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯಾದ ಗರುಡ ಇದಕ್ಕೆ ಪರವಾಗಿ, 'ಟು ಓ ಶ್ಲಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ 'ಅಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರಲಾಗಿ 'ವಿನಾ= ಪಕ್ಷಿಣಾ ಶ್ವಯತಿ' ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವ = ಗರುಡ ಗಮನ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

4. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವೇ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿರೋಣದರಿಂದ ವರ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ 'ಶ್ವ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ 'ವಿ' ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. 'ವಿಶೇಷೇಣ ಶ್ವಯತಿ ವರ್ಧತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದರ್ಥ.

5. ಅತಿಶಯನೆಂದು ಮತ್ತೊಂದರ್ಥ.

6. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವನು.

7.ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವನು.

8. 'ವಿಶ್ವಮೇವ ಹಿ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ಣಮಿಹೋಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ 'ವಿಶ್ವವೇ ಸರ್ವವು, ಸರ್ವವೇ ಪೂರ್ಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ' ಎಂದಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಶ್ವನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ.

9. 'ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಗ್ನಿಯುರ್ಮೋ ವರುಣರುದ್ರೇಂದ್ರಾಃ' ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯ್ವಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವನು. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ವಿಶ್ವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ 'ವೃತು ವರ್ತನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವು ಸೇರಿ ವಿಶ್ವೆಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ.

10. ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಜಗದ್ವಾಚಕವಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವನೆನಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಭಾಗವೇ. ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಐವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು

|| 7 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಾರಣ ಮಾಡಲಾಗದೆ ವ್ಯಾಕುಲಚಿತ್ತರಾದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಯಾವತ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯಾವದರ್ಥಶತಕಂ ನ ವಿಶಂಕಃ ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃದಪೂರಯದೇಷಃ |

ವರ್ಣಿತಾವಧೃತಿದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ ತಾವದಾಕುಲಹೃದೋ ಹ್ಯಭವಂಸೇ

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯಾವತ್, ಅರ್ಥಶತಕಂ, ನ, ವಿಶಂಕಃ, ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್, ಅಪೂರಯತ್, ಏಷಃ, ವರ್ಣಿತಾವಧೃತಿದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ, ತಾವತ್, ಆಕುಲಹೃದಃ, ಅಭವನ್, ತೇ ||

ಅರ್ಥಃ- ವಿಶಂಕಃ = ಸಭಾಕಂಪರಹಿತವಾದ, ಅತ ಏವ = ಆದ್ದರಿಂದಲೇವೇ, ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್ - ಸಂತತ = ವಿಚ್ಛೇದರಹಿತವಾದ, ಉಕ್ತಿಕೃತ್ = ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ, ಏಷಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಯಾವತ್ = ಎಷ್ಟುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥಶತಕಂ = ಅರ್ಥ = ವಿಶ್ವ ಎಂಬೋ ಪದದ ಅರ್ಥದ, ಶತಕಂ = ನೂರನ್ನು, ನ ಅಪೂರಯತ್ = ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೋ, ತಾವತ್ = ಆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇವೇ, ವರ್ಣಿತಾವಧೃತಿದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ - ವರ್ಣಿತ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವರ್ಣನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಲವೇ ಆದ ವಿಶ್ವ ಎಂಬೋ ಪದದ ಅರ್ಥಗಳ, ಅವಧೃತಿ = ಗ್ರಹಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ - ದುರ್ಬಲ = ಅಕ್ಷಮವಾದ, (ಸಾಮರ್ಥ್ಯರಹಿತವಾದ) ಚಿತ್ತಾಃ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ತೇ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು, ಆಕುಲ = ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಹೃದಃ =

ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಅಭವನ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:-ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಎಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನೂರರ್ಥವನ್ನು = ವಿಶ್ವಶಬ್ದದ ಅಭಿಧೇಯಗಳನ್ನು (ಭ. ವ್ಯಾ) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲವೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದರೆ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಸಂಭ್ರಾಂತ ಮನಸ್ಕರಾದರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರುಗಳು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ವಿಶ್ವಪದದ ಅರ್ಥಗಳ ಧಾರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲವಾದ= ಅಸಮರ್ಥವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ ದ್ದರು = ಅವರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷವಾದ ಕೆಲವೇ ಅರ್ಥಗಳನ್ನಾದರೂ ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಭಾಭಯರಹಿತರಾಗಿದ್ದರು(ಭ.ವ್ಯಾ) (ಇಲ್ಲವೇ, ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ- ವಿ.ಟೀ) ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ನಿರಂತರವಾಗಿ (ವಿ.ಟೀ) ಎಂದರೆ ವಿಚ್ಛೇದರಹಿತವಾಗಿ (ಭ. ವ್ಯಾ) ಅರ್ಥಕಥನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು || 8 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅನೇಕಮಂದಿ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರೂ ಏಕೆ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಪಮಾ ಪೂರ್ವಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಸಾಂಗ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾ ಇತಿಹಾಸೇ ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ ಸುಬಹವೋಽಪ್ಯತಿಧೃಷ್ಠಾಃ |

ನೈತದೀರಿತಮಹೋ ಜಗೃಹುಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯೋಽಂಧುಗಣಾ ವಾ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ, ಇತಿಹಾಸೇ, ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ, ಸುಬಹವಃ, ಅಪಿ. ಅತಿಧೃಷ್ಠಾಃ, ನ, ಏತದೀರಿತಮ್, ಅಹೋ, ಜಗೃಹುಃ, ತೇ, ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯಃ, ಅಂಧುಗಣಾಃ, ವಾ ||

ಅರ್ಥ:- ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ-ಸಾಂಗ = ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಷಡಂಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ವೇದ = ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಚತುರಾಃ = ನಿಪುಣರಾದ, ಇತಿಹಾಸೇಽಪಿ = ಭಾರತಾದಿ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ = ಪ್ರವೀಣರಾದ, ಸುಬಹವೋಽಪಿ = ಅನೇಕಮಂದಿ ಪಂಡಿತರುಗಳು ಮಿಲಿತರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ಅತಿಧೃಷ್ಠಾಃ- ಅತಿ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಧೃಷ್ಠಾ ಅಪಿ = ಸಭಾಭಯರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ತೇ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು, ಏತದೀರಿತಮ್ - ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಅಂಧುಗುಣಾಃ - ಅಂಧು = ಕೂಪಗಳ, ಗಣಾಃ = ಸಮೂಹಗಳು, ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯಃ - ವಿಶ್ವ = ಪ್ರಪಂಚದ, ಸಂಕ್ಷಯ = ನಾಶವುಳ್ಳ, ಪಯೋ ವಾ = ಉದಕವನ್ನೋ ಎಂಬಂತೆ, ನ ಜಗೃಹುಃ = ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತರಾದರು. ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೋ? ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಶಡಂಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿದ್ದರು, ಭಾರತಾದಿ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲೂ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು. (ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ) ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದರ್ಥ. ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತನಿದ್ದು ಆಚಾರ್ಯರು ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತರಾದ್ದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ, ಅನೇಕಮಂದಿಯಿದ್ದರು. ಸಭಾಕಂಪದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲವೋ? ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲ, ಅತಿಧೈರ್ಯವಂತರಾಗಿದ್ದರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ,

‘ಅಹೋ’ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾಪಂಡಿತರಿಗೂ ವಾಜ್‌ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

ಅಂಥಾ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಏಕೆ ಮಧ್ವೋಕ್ತಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಬಹಳವಾದದ್ದು ಅಲ್ಪಾವಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರದಷ್ಟೆ :

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅನೇಕ ಮಂದಿಯಿದ್ದರೂ (ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಧ್ವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಗಳು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಬಹುವಾದುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ, ಭಾವಿಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಆಳವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಲಯೋದಕಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ) ಅಲ್ಪಾವಕಾಶ ವುಳ್ಳವುಗಳು. ಪ್ರಲಯಜಲವು ಬಹುವಾದ್ದರಿಂದ ಧಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ || 9 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಹೀಗಾಗಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ದೇವತಾಸು’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ದೇವತಾಸ್ವಸುಲಭಾ ಪ್ರತಿಭಾ ತೇ ಮಾನುಷೇಷು ಚಪಲೇಷು ಕಥಾ ಕಾ |

ಕ್ಷಾಮ್ಯ ಸೌಮ್ಯ ಸಕಲಜ್ಞ ನಮಸ್ತೇ ತೇ ಬ್ರುವಂತ ಇತಿ ತಂ ಕಿಲ ನೇಮುಃ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ದೇವತಾಸು, ಅಸುಲಭಾ, ಪ್ರತಿಭಾ, ತೇ, ಮಾನುಷೇಷು, ಚಪಲೇಷು, ಕಥಾ, ಕಾ, ಕ್ಷಾಮ್ಯ, ಸೌಮ್ಯ, ಸಕಲಜ್ಞ, ನಮಃ, ತೇ, ತೇ, ಬ್ರುವಂತಃ, ಇತಿ, ತಂ, ಕಿಲ, ನೇಮುಃ ||

ಅರ್ಥ:- ತೇ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು, ಹೇ ಸಕಲಜ್ಞ = ಎಲೈ ! ಸರ್ವಜ್ಞರಾದಂಥ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ, ತೇ = ನಿಮ್ಮ, ಪ್ರತಿಭಾ = ಜ್ಞಾನವು, ದೇವತಾಸು = ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅಸುಲಭಾ = ದುರ್ಲಭವಾದಂಥಾದ್ದು, ಚಪಲೇಷು = ಚಂಚಲವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಮಾನುಷೇಷು = ಮನುಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ

, ಅಸುಲಭಾ = ದುರ್ಲಭವಾದಂಥಾದ್ದು, ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು, ಕಾ ಕಥಾ = ಏನು ಹೇಳತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಹೇ! ಸೌಮ್ಯ = ಕ್ಷಮಾಸಮುದ್ರರಾದಂಥ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ, ಕ್ಷಾಮ್ಯ = ನಮ್ಮಗಳ ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು (ಅಪರಾಧವನ್ನು) ಕ್ಷಮಿಸತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿರಿ (ಸಹನ ಮಾಡಿರಿ), ತೇ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಬ್ರುವಂತಃ ಸಂತಃ = ಮಾತನಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ತಂ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ನೇಮುಃ ಕಿಲ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- 'ಎಲೈ! ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ, (ನೀವು ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರೋಣದರಿಂದಲೇ) ನಿಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೃಷ್ಟಿಯು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ ದುರ್ಲಭವು. ಚಂಚಲಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೇನು? (ಏನಿಲ್ಲ, ದುರ್ಲಭವೆಂದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ). ಎಲೈ! ಸುಂದರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ, ನಮ್ಮ ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಸಹನ ಮಾಡಿರಿ. ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು 'ಎನ್ನತಕ್ಕವರಾಗಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

'ಕಿಲ' (ಕಿಲ ಅಪರಮಾರ್ಥೇ) ಅವರು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ್ದು ಅತಿಶಯವೇನಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಇವರು ವಂದ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ || 10 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಅದೇ ಪಯಸ್ವಿನೀತೀರದಲ್ಲೇ ಮತ್ತೊಂದು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರೈರಿಹ ವಿದ್ಯಾ ವಿತ್ತಲಿಪ್ಸುಭಿರವಾಪ್ತಮಶೇಷೈಃ |

ಪ್ರಾಪ ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತೈಃ ಅನ್ಯದಾಯತನಮಾಯತಚೇತಾಃ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರೈಃ, ಇಹ, ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಸುಭಿಃ, ಅವಾಪ್ತಮ್, ಅಶೇಷೈಃ, ಪ್ರಾಪ, ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತೈಃ, ಅನ್ಯದಾಯತನಮ್, ಆಯತಚೇತಾಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಆಯತಚೇತಾಃ - ಆಯತ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಚೇತಾಃ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಇಹ = ಪಯಸ್ವಿನೀತೀರದಲ್ಲಿ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರೈಃ - ವೇದ = ವೇದಗಳೇನು, ಶಾಸ್ತ್ರ = ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಚತುರೈಃ = ಪಂಡಿತರಾದ, ಅತ ಏವ = ಆದ್ದರಿಂದಲೇವೇ, ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಸುಭಿಃ - ವಿದ್ಯಾ = ವಿದ್ಯೆಗೆ ತಕ್ಕಂಥ, ವಿತ್ತ = ದ್ರವ್ಯವನ್ನು, ಲಿಪ್ಸುಭಿಃ = ಹೊಂದಬೇಕು ಎಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತೈಃ - ಕೇರಲ = ಕೇರಲ ಎಂಬೋ, ಸುಮಂಡಲ- ಸು = ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಮಂಡಲ = ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಜಾತೈಃ = ಉತ್ಪನ್ನರಾದ, ಅಶೇಷೈಃ - ಸಮಸ್ತರಾದಂಥ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಂದ,

ಅವಾಪ್ತಮ್ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ , ಅನ್ಯದಾಯತನಮ್ - ಅನ್ಯತ್ = ಬೇರೆಯದಾದ, ಆಯತನಂ = ದೇವಾಲಯವನ್ನು , ಪ್ರಾಪ್ = ಹೊಂದತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆಯತ ಎಂದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪಯಸ್ವಿನೀತೀರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಆ ದೇವಸ್ಥಾನವು (ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ) ಕೇರಲಾಖ್ಯ ಶೋಭನದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು . ಅವರುಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ವಿದ್ಯಾಧಿಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗತಕ್ಕ 'ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತ'ವನ್ನು (ದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿದ್ದರು. || 11 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಕೇರಲೀಯನು ಸೋತರೂ ಆ ಕೇರಲದೇಶಕ್ಕೆ ಅವಮಾನವಾದಂತೆ. ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ-'ತರ್ಕತಂತ್ರ', 'ಮಂತ್ರಯಂತಃ' ಎಂಬ ಎರಡುಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ.

ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನಪಿ ಪುಂಸಃ ಚರ್ಕರೀತಿ ಬತ ಸೋಽಯಮಮಾನಾನ್ |

ಮಾನಮಾನಮಯತೀಹ ಕಥಂ ನೋ ನೈಷ ಮಂಡಲಭುವಾಂ ಸಮಿತಾನಾಮ್ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್, ಅಪಿ ಪುಂಸಃ, ಚರ್ಕರೀತಿ, ಬತ,ಸಃ, ಅಯಮ್, ಅಮಾನಾನ್, ಮಾನಮ್, ಆನಮಯತಿ, ಇಹ ,ಕಥಂ, ನಃ, ನ, ಏಷಃ , ಮಂಡಲಭುವಾಂ, ಸಮಿತಾನಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಸಃ = ಜಗತ್ತಿಸಿದ್ದರಾದ, ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್ - ತರ್ಕ = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವೇನು, ತಂತ್ರ = ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವೇನು (ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ , ಕುಶಲಾನ್ = ಪಂಡಿತರಾದಂಥ, ಪುಂಸಃ = ಪುರುಷರುಗಳನ್ನು, ಅಮಾನಾನ್ = ಖಂಡನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ, ಚರ್ಕರೀತಿ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಇಹ = ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ , ಸಮಿತಾನಾಮ್ = ಮಿಲಿತರಾದಂಥ, ಮಂಡಲಭುವಾಂ - ಮಂಡಲ = ಕೇರಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಭುವಾಂ = ಉತ್ಪನ್ನರಾದ, ನಃ = ನಮ್ಮಗಳ, ಮಾನಂ = ಅಭಿಮಾನವನ್ನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ನ ಆನಮಯತಿ = ಖಂಡನ ಮಾಡದೇ ಇದ್ದಾರು.

ಮಂತ್ರಯಂತ ಇತಿ ತೇ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಸ್ತಮಪ್ಯಚ್ಛನ್ |

ಸದ್‌ದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿ ಸೂಕ್ತಗತಮರ್ಥಮುಪೇತ್ಯ

|| 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಮಂತ್ರಯಂತಃ, ಇತಿ, ತೇ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ, ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ, ತಮ್, ಅಪೃಚ್ಛನ್, ಸದ್‌ದಾದದ ಸುಶಂಸನ ನಿಂದಾಕಾರಿ ಸೂಕ್ತಗತಮ್, ಅರ್ಥಮ್, ಉಪೇತ್ಯ ||

ಅರ್ಥಃ- ಇತಿ = ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಮಂತ್ರಯಂತಃ = ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಂಥ, ತೇ = ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರು, ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಉಪೇತ್ಯ = ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸದ್‌ದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂಕ್ತಗತಂ - ಸತ್ = ಸಜ್ಜನರುಗಳಿಗೆ, ದದ = ದಾನ ಮಾಡೋಣವೇನು, ಅದದ = ದಾನ ಮಾಡದೇ ಇರೋಣವೇನು, ಇವರುಗಳ, ಸು = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಶಂಸನ = ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡೋಣ, ನಿಂದಾಕಾರಿ = ನಿಂದಾ ಮಾಡೋಣ, ಇವುಗಳುಳ್ಳಂಥ, ಸೂಕ್ತಗತಂ - ಸೂಕ್ತ = ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಗತಮ್ = ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, ಅರ್ಥಮ್ = ಅರ್ಥವನ್ನು, ಅನ್ಯ ದೇಶಜ ಮುಖಾಃ- ಅನ್ಯ = ಕೇರಲದೇಶದ್ದೆಸೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ, ದೇಶ = ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಜ = ಉತ್ಪನ್ನನಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇವೇ, ಮುಖಾಃ ಸಂತಃ = ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಉಳ್ಳಂಥವರಾಗಿ, ಅಪೃಚ್ಛನ್ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- 'ಆ' ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಸ್ತಿದ್ಧರಾದ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತರ್ಕ=ತರ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ತಂತ್ರವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಇಲ್ಲವೇ ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭಾಟ್ಟರನ್ನೂ ಸಹ ಖಂಡಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯಾಭಿ ಮಾನವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಖೇದವು, (ಇಲ್ಲವೇ) ಆಶ್ಚರ್ಯವು (ಭ.ವ್ಯಾ). ಇಂಥಾ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದ ನಮ್ಮಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಖಂಡನಮಾಡದಿದ್ದಾರು?

ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ, ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು (ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಖುದ್ದಾಗಿ ಬಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, 'ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಾರರು' ಎಂದು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಕಿಂಚಿದರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ಆ ಅರ್ಥವಾದರೂ, ದಾತೃಪುರುಷನನ್ನು - 'ಸ ಇದ್ಭೋಜೇ ಯೋ ಗೃಹವೇ ದದಾತ್ಯನ್ನಕಾಮಾಯ ಚರತೇ ಕೃಶಾಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಂದರೆ 'ಯಾವನು ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ, ಅನ್ನಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಲೆಯತಕ್ಕ, ದರಿದ್ರನಿಗೆ (ಏತದ್ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಹಣ ಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ) ಅನ್ನಾದಿಕವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಅವನೇ ಇಹದಲ್ಲೂ ಪರದಲ್ಲೂ ಶುಭವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ದಾತೃ

ಪುರುಷನ ಪ್ರಶಂಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, 'ಉತಾಪ್ಯಣನ್ ಮರ್ಡಿತಾರಂ ನ ವಿಂದತೇ' ಎಂದರೆ 'ದಾನಮಾಡದೇ ಇರತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಪಾಲಕನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಆ ದಾತೃ ಪುರುಷನ ನಿಂದಾಮಾಡತಕ್ಕ, 'ನ ವಾ ಉ ದೇವಾಕ್ಷುಧಮಿದ್ಧಂ ದಧುರುತಾಶಿತಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಮೃತ್ಯವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದುದು. ಆ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ನಾವೇ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಪರಾಜಯವಾದರೂ ಕೇರಲ ದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅರವತ್ತುಮೂರು ಗ್ರಾಮದ ಜನರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾದ್ದರಿಂದ ಕೇರಲದೇಶಕ್ಕೆ ಪರಾಜಯವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ದೇಶಾಂತರದಿಂದ ಬಂದಿರತಕ್ಕವನನ್ನು (ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು) ಮುಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು

|| 12 ||

|| 13 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಸೂಕ್ತಗತ ಒಂದಾನೊಂದು ಶಬ್ದದಮೂಲವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮತ್ತೊಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರು ಮಾತಾಡಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ತಂ ಸ್ಫುಟಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತಂ ಸ್ಫುಟಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ ಸ ಪೃಣೇಯಾತ್ ಶಬ್ದಮೂಲಮವದತ್ ಪೃಣಧಾತುಮ್ |

ತಂ ಜಿಗೀಷುಮಥ ವಿಪ್ರಮದಃಪ್ರೀಜ್ ಧಾತುಮೇಷ ನಿಗದಂತಮುವಾಚ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ಪ್ರಕಟಯನ್, ಸಃ, ಪೃಣೇಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಮ್, ಅವದತ್, ಪೃಣಧಾತುಂ, ತಂ, ಜಿಗೀಷುಮ್, ಅಥ, ವಿಪ್ರಮ್, ಅದಃ, ಪ್ರೀಜ್ ಧಾತುಮ್, ಏಷಃ ನಿಗದಂತಮ್, ಉವಾಚ ||

ಅರ್ಥಃ - ತಂ = ಪ್ರಸ್ತುತಸೂಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು, ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಯನ್ = ಕಥನ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಸಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಪೃಣೇಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ-ಪೃಣೇಯಾತ್ = ಪೃಣೇಯಾತ್ ಎಂಬ, ಶಬ್ದ = ಶಬ್ದದ, ಮೂಲಂ = ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎಂದರ್ಥ), ಪೃಣ್ ಧಾತುಮ್ 'ಪೃಣ ದಾನೇ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪೃಣನಾಮಕಧಾತುವನ್ನು, ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು, ಅಥ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಅದಃ = ಪೃಣೇಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲವನ್ನು, ಪ್ರೀಜ್ ಧಾತುಂ = ಪ್ರೀಜ್ ಧಾತುವನ್ನಾಗಿ (ಪ್ರೀಜ್ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬುದಾಗಿ) ನಿಗದಂತಂ = ಹೇಳತಕ್ಕಂಥ, ಜಿಗೀಷುಂ = ತಮ್ಮನ್ನು, ಗೆಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾಮಾಡತಕ್ಕ,

, ಗುಣಯ = ಆವರ್ತನ ಮಾಡು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಭರ್ತ್ಸಯನ್ ಸನ್ = ಧಿಕ್ಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಸುಹಾಸಃ - ಸು=ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಹಾಸಃ = ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ, ಸಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಮತ್ಸರಾಕುಲಧಿಯಃ - ಮತ್ಸರ = ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ, ಆಕುಲ = ಗ್ರಸ್ತವಾದ, ಧಿಯಃ = ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ, ಕೇರಲದೇಶದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳನ್ನು, ಜಡಯನ್ = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಸ್ಥೂರ್ತಿರಹಿತರಾದಂಥವರುಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಜಹಾಸ = ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆಚಾರ್ಯರು, 'ಎಲೈ! ಅಜ್ಞನೇ, ನೀನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರಳನ್ನು ಹರಡಿ, ಬೆರಳಿನಿಂದ ರೇಖಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಇದು 'ಪ್ರ'ವರ್ಣ, ಇದು 'ಪ್ರೀ'ವರ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು, ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ಪ್ರ ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ (ಪ್ರ, ಪ್ರೀ, ಪ್ರು, ಪ್ರೌ) ಪ್ರ, ಪ್ರೀ ಎಂಬ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ, 'ಪ್ರಣೀಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರೀ' ಪೀಣನೇ ಎಂದು ಧಾತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ (ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂಢ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು). ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಧಿಕ್ಕಾರ ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಪಹಾಸಮಾಡಿದರು.

ಮತ್ಸರಗ್ರಸ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕೇರಳದೇಶೀಯರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಜಡದಂತೆ ಮಾಡಿದರು = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಸ್ಥೂರ್ತಿರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-

‘ ಪ್ರಹಸತಿ ಪ್ರಶ್ಯತಿ ತಿಯುಕ್ಸಮಧಿಕರಕ್ತೇನ ಲೋಚನೇನ ರುಷಾ |

ಕರಕಿಸಲಯೇನ ಚೋರುಂ ಪ್ರಹರತಿ ಚ ತದಾ ಸಭಾ ಚಕಂಪೇ ಚ ||’

ಎಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನಗುತ್ತಾ, ಕೋಪದಿಂದ ಅತ್ಯಂತಕೆಂಪಾದ ನೇತ್ರದಿಂದ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾ, ಕರಗಳೆಂಬ ಚಿಗುರಿನಿಂದ ತೊಡೆಏಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು, ಸಭೆಯ ನಡುಗಿತು ಎಂಬುದಾಗಿ || 15 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಗ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದರೆಂದೂ, ಆದರೆ ಅದೇನು ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ತತ್ಪ್ರಸಂಗ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತತ್ಪ್ರಸಂಗಬಲತೋಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ ಪ್ರಥುಹೃದಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ |

ಆನಮನ್ ಸಬಹುಮಾನಮಮೀ ತಂ ಯಂ ನಮಂತಿ ಕಿಲ ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತತ್ಪ್ರಸಂಗಬಲತಃ, ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ, ಪ್ರಥುಹೃದಃ, ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ, ಆನಮನ್, ಸಬಹುಮಾನಮಮೀ, ತಂ ಯಂ ನಮಂತಿ ಕಿಲ ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ,

ಸಬಹುಮಾನಮ್, ಅಮೀ, ತಂ,ಯಂ, ನಮಂತಿ, ಕಿಲ, ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಮೀ = ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳ, ತತ್ಪ್ರಸಂಗಬಲತಃ - ತತ್ = ಆ ಸೂಕ್ತಾರ್ಥಕಥನದ, ಪ್ರಸಂಗ = ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂಬ, ಬಲತಃ = ಬಲದಿಂದ, ಪೃಥುಹೃದಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ, ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ - ಅಖಿಲ = ಸಮಸ್ತವಾದಂಥ, ವಿದ್ಯಾ = ವಿದ್ಯಾಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾಟವಂ = ದಕ್ಷತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ್ಯ = ತಿಳಿದು, ಸಬಹುಮಾನಮ್ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಆದರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಆನಮನ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು, ಇದಮ್ = ಹೀಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದು, ಆಶ್ಚರ್ಯಂನ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದಂಥಾದ್ದಲ್ಲ . ಯಂ = ಯಾವ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ - ನಾಕಿ = ದೇವತೆಗಳ, ನಿಕಾಯಾಃ = ಸಮೂಹಗಳು, ನಮತಿ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಕಿಲ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆ ಕೇರಳೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಆದರಸಹಿತವಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರು ಆ ಸೂಕ್ತಾರ್ಥಕಥನ ಪ್ರಸಂಗದ ಬಲದಿಂದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯಾಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದರು.

‘ಕಿಲ’ ಅವರು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ್ದು ಅಪೂರ್ವವೇನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು (ಅವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನೂ)ಸರ್ವಜ್ಞಕಲ್ಪರಾದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳೇ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಅನ್ಯಮನುಷ್ಯರು ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಏನತಿಶಯ || 16 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದೆಡೆ ‘ಕನ್ಯಾ3ವಾರವಾಯತೀ’ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ‘ಅಪಾಲಾ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ನವಯೌವನವತಿ’ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಕನ್ಯಕಾ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃ ಶ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ |
ಕುತ್ರಚಿತ್ ಸದಸಿ ತಾವದಪಾಲಾ ಕೀರ್ತಿತಾತಿತರುಣೇತ್ಯಯಮೂಚೇ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃ ಶ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ , ಕುತ್ರಚಿತ್, ಸದಸಿ, ತಾವತ್, ಅಪಾಲಾ, ಕೀರ್ತಿತಾ, ಅತಿತರುಣೇ, ಇತಿ, ಅಯಮ್, ಊಚೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಒಂದಿನೊಂದು, ಸದಸಿ = ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಶ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ- ಕನ್ಯಕಾ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಕನ್ನಿಕೆಯಿಂದ, ಆದೃತ = ಪ್ರೀತನಾದ, ಸುರೇಂದ್ರ = ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ, ವಪುಃ = ಕನ್ಯಾಶರೀರಕ್ಕೆ, ಶ್ರೀ = ಕಾಂತಿಯ,

ದಾನ = ಕೊಡೋಣವನ್ನು, ವಾಚಿ = ಹೇಳತಕ್ಕಂಥ, ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಸೂಕ್ತ = ಸೂಕ್ತದ, ಹೃತ್ = ಅಭಿಪ್ರಾಯದ, ಉಕ್ತೌ = ಹೇಳತಕ್ಕಂಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, (ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ), ತಾವತ್ = ಆವಾಗ, ತತ್ರ = ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಾಲಾ = ಅಪಾಲಾಶಬ್ದಾಚ್ಯಳಾದಂಥ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಅತಿತರುಣೀ = ನೂತನಯೌವ್ವನವತಿಯು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಊಚೀ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಕನ್ನಿಕೆಯಿಂದ ಸತ್ಯತನಾದ (ಆದರದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ) ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ ಕನ್ಯಾಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯ ದಾನವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲು, ಆ ಸೂಕ್ತಗತವಾದ 'ಅಪಾಲಾಮಿಂದ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ 'ಅಪಾಲಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿತರುಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಸೂಕ್ತವಾವುದೆಂದರೆ,

‘ ಕನ್ಯಾ 3 ವಾರವಾಯತೀ ಸೋಮಮಪಿ ಸ್ತುತಾವಿದತ್ |

ಅಸಂಭರಂತ್ಯಬ್ರವೀತ್ ಇಂದ್ರಾಯ ಸುನವೇ ತ್ವಾ ಶಕ್ರಾಯ ಸುನವೇ ತ್ವಾ ||’

ಮೊದಲಾದ್ದು.

ಅದರರ್ಥವು ಹೀಗಿದೆ, ಪುರಾತನೀ ಕನ್ಯೆ ಎಂದು ಕಂಪಾರ್ಥ, ಸೋಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ (ತೆಗೆಯತಕ್ಕ) ಕನ್ಯೆಯು ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತರಲು ಹೋದಳು, ಅದನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ತರುವಳಾಗಿ ಹೀಗೆಂದಳು. 'ಎಲೈ! ಸೋಮವೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಹಿಂಡುತ್ತೇನೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಹಿಂಡುತ್ತೇನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ತಾತ್ಪರ್ಯದ್ಯೋತಕ). 'ಯ ಏಷಕೋ ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ ವಿಚಾಕಶಾತ್' ಎಂದರೆ, 'ಯಾವ ಈತನು ಮನೆಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಿಸಿದನೋ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಆದರದಿಂದ ಹೇಳಿದಳು.

‘ಅಸೋಯ ಏಷಿ ವೀರಕ’, ‘ಅಪಾಲಾಮಿಂದ್ರನಷ್ಟ್ವತ್ ವ್ಯಕ್ತಕೋತ್ ಸೂರ್ಯತ್ವಚನ್’ ಎಂಬಂತೆ, ಆದರದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಮೂರಾವರ್ತಿ ದಡವಿ ಸಂಶೋಧನ ಮಾಡಿ ನವಯೌವ್ವನವತಿಯನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತ್ವಚಿವುಳ್ಳವಳ್ಳವಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ಇಲ್ಲಿ ಅಪಾಲಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತಿತರುಣಿ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರೆಂದರ್ಥ || 17 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅಪಾಲಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದಿಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೇಳಿದರೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ ಭವತಿ ತತ್ಪದವಾಚ್ಯೇತ್ಯಾಗ್ರಹೇಣ ವದತೋ ವಿದುಷೋಽತ್ರ |

ಕಶ್ಚಿದೇಷ್ಯತಿ ವಿಪಶ್ಚಿದಿಹೈನಂ ಪೃಚ್ಛತೇತ್ಯಯಮಗಚ್ಛದಥೋಕ್ತಾ

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ, ಭವತಿ, ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ, ಇತಿ, ಆಗ್ರಹೇಣ, ವದತಃ, ವಿದುಷಃ, ಅತ್ರ, ಕಶ್ಚಿತ್, ಏಷ್ಯತಿ, ವಿಪಶ್ಚಿತ್, ಇಹ, ಏನಂ, ಪೃಚ್ಛತ, ಇತಿ, ಅಯಮ್, ಅಗಚ್ಛತ್, ಅಥ, ಉಕ್ತಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದನಂತರದಲ್ಲಿ, ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ - ತತ್ = ಆ, ಪದ = ಅಪಾಲಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ = ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವಳು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತಾಳೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಆಗ್ರಹೇಣ = ಇದೇ ಅರ್ಥ ಎಂದು ಹಠದಿಂದ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇನೇ, ವದತಃ = ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ, ಅತ್ರ = ಅಪಾಲಾಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅವಿದುಷಃ = ತಿಳಿಯದೇ ಇರತಕ್ಕಂಥ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕುರಿತು, ಇಹ = ನಿಮ್ಮಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿತ್ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ, ವಿಪಶ್ಚಿತ್ = ವಿದ್ವಾಂಸಪುರುಷನು, ಏಷ್ಯತಿ = ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏನಮ್ = ಆ ಪಂಡಿತನನ್ನು, ಯೂಯಂ = ನೀವುಗಳು, ಪೃಚ್ಛತ = ಅಪಾಲಾಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರಿ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಉಕ್ತಾ = ಹೇಳಿ, ಅಯಮ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ದೇಶಾಂತರಂ ಪ್ರತಿ = ದೇಶಾಂತರವನ್ನು ಕುರಿತು, ಅಗಚ್ಛತ್ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಅಪಾಲಾಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕುಷ್ಠರೋಗಿಯೆಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂಬ ಹಠದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲದ ಪುರುಷನನ್ನು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳನ್ನು) ಕುರಿತು ಆಚಾರ್ಯರೆಂದರು, (ನಾನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ನೀವು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ) 'ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತನು ಬರುವನು. ಅವನನ್ನು ಅಪಾಲಾಪದಾರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿರಿ'. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು

|| 18 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅವರು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ದೇಶಮೇನಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ದೇಶಮೇನಮಚಿರಾದುಪಯಾತಃ ತಾದೃಶಾಕೃತಿರಹೋ ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ |

ತಾಂಸ್ತಥಾಭ್ಯ ಧಿತ ತತ್ಪದಭಾವಂ ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾತ್ರ ಯಥೋಚೇ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ದೇಶಮ್, ಏನಮ್, ಅಚಿರಾತ್, ಉಪಯಾತಃ ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ, ಅಹೋ, ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ, ತಾಂ, ತಥಾ, ಅಭ್ಯಧಿತ, ತತ್ಪದಭಾವಂ, ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾ, ಅತ್ರ, ಯಥಾ,

ಊಚೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಏನಂ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ದೇಶಮ್ = ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು, ಅಚಿರಾತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಉಪಯಾತಃ = ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ, ತಾದ್ಯಶಾಕೃತಿಃ- ತಾದ್ಯಶ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ, ಆಕೃತಿಃ = ದೇಹವುಳ್ಳ, ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ = ವಿದ್ವಾಂಸ- ನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು, ತಾನ್ ಪ್ರತಿ = ಅಪಾಲಾಶಬ್ಧಾರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕುರಿತು, ತತ್ಪದಭಾವಂ- ತತ್ಪದ = ಆ ಅಪಾಲಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ, ಭಾವಂ = ಅಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥವನ್ನು, ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾ - ಸೂರಿ = ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿಗೆ, ಮೌಲಿಮಣಿನಾ = ಶಿರೋರತ್ನಪ್ರಾಯರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಅತ್ರ = ಅಪಾಲಾಶಬ್ದವಿಷಯವು, ಯಥಾ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಊಚೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟತೋ, ತಥಾ = ಅದರಂತೆ, ಅಭ್ಯಧಿತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:-ಈ ಎಂದರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟ, ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದ, ದೇಶಕ್ಕೆ (ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನಂತರ) ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದ (ಶಿಕ್ಷಿತವಾದ)ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ಎಂದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದನು. ಆತನು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು 'ಅಪಾಲಾ' ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನರಾದ (ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಿಗಳಾದ)ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಅಪಾಲಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಿದನು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಶಿರೋರತ್ನಪ್ರಾಯರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೋ ಹಾಗೆ. ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ಆಚಾರ್ಯರು, 'ಬಂದವನನ್ನುಕೇಳಿ' ಎಂದುಹೇಳಿಹೊರಟುಹೋದರು. ಅವರುಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದನು. ಅವನಾದರೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದನು. ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರ್ಥ || 19 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಎರಡು ಅತಿಶಯಗಳು ಪ್ರಕಟವಾದವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಕೇವಲಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕೇವಲಂ ನ ಸಕಲಾಃ ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರೋಽಸ್ಯ |

ಅಪ್ಯನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ ಪೃಥುಲಚೇತಸ ಏತೇ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ: - ಕೇವಲಂ, ನ, ಸಕಲಾಃ, ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ, ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ, ಅಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಅನಾಗತ- ಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ, ಶ್ರದ್ಧಧುಃ, ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ, ಏತೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಏತೇ = ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು, ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ - ಮಾನಪೂರ್ವಕ = ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವು ಮೂಲವಾಗಿವುಳ್ಳ, ಸಮಸ್ತಗಿರಃ - ಸಮಸ್ತ = ಸಕಲ, ಗಿರಃ = ವಾಕ್ಯವುಳ್ಳ, (ಪ್ರಮಾಣ, ಉದಾಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವವ್ಯಕ್ತವುಳ್ಳ), ಪೃಥುಲ ಚೇತಸಃ - ಪೃಥುಲ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಚೇತಸಃ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ, ಕೇವಲಂ = ಕೇವಲವಾಗಿ, ಸಕಲಾಃ = ಕಲಾಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ = ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳೇವೇ ಇಂತೆಂದು, ನ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ = ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು = ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮಪಿ - ಅನಾಗತ = ಮುಂದೆ ಆಗುವುದು, ಗತ = ಕಳೆದದ್ದು, ಇವುಗಳ, ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮಪಿ = ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಶ್ರದ್ಧಧುಃ = ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಸಮಸ್ತಕಲಾವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ (ಗಾಂಧರ್ವಾದಿ ಕಲಾವಿದ್ಯೆಗಳು) ವೇದಾದಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲಲ್ವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣೋದಾಹರಣ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಮಾತಾನಾಡತಕ್ಕವರು. ಆಲೋಚನಾಶೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾದ್ಯನ್ಯತ್ರ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಋಜುಪುಂಗವರು. ಇಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಜ್ಞಾನವಿರೋಧದಿಂದಲೇ ಮುಂದಾಗತಕ್ಕದ್ದನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅವರಾಡಿದ ಪ್ರತಿಮಾತೂ ಪ್ರಮಾಣ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು

|| 20 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರು ಏವಮಾದಿ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವಜ್ಞಯತಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಯದ್ಯದೇವ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯದ್ಯದೇವ ಸಪದಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ ತತ್ತದೇಷ ಯದವೇದಖಿಲಂ ಚ |

ಸರ್ವದಾ ಸದಸಿ ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ ಸರ್ವವಿದ್‌ಯತಿರಿತಿ ಪ್ರಥಿತೋಽಭೂತ್ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ: - ಯದ್, ಯತ್, ಏವ, ಸಪದಿ, ಪ್ರಕೃತಂ, ಸ್ಯಾತ್, ತತ್, ತತ್, ಏಷಃ, ಯತ್, ಅವೇತ್, ಅಖಿಲಂ, ಚ, ಸರ್ವದಾ, ಸದಸಿ, ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ, ಸರ್ವವಿತ್, ಯತಿಃ, ಇತಿ,

ಪ್ರಥಿತಃ, ಅಭೂತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸರ್ವದಾ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸದಸಿ = ಸರ್ವಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಸಪದಿ = ಅದೇಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಯದ್ಯದೇವ = ಯಾವು ಯಾವುದೇವೇ, ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳು, ಪ್ರಕೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ = ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ತತ್ತತ್ ಅಖಿಲಂ ಚ = ಆ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಏಷಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅವೇತ್ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕಂಥವರು ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೋ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ-ಸರ್ವ = ಸಮಸ್ತವಾದಂಥ, ಬುಧಾನಾಂ = ಪಂಡಿತರುಗಳ, ಸದಸಿ = ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವವಿತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದಂಥ, ಯತಿಃ = ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು, ಪ್ರಥಿತಃ = ಪ್ರಖ್ಯಾತರು, ಅಭೂತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಯಾವ ಯಾವ ಶ್ರುತಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದವೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದರು, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ನಂತರ ಪುಸ್ತಕಾವಲೋಕನಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡರೆಂತಲ್ಲ, ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಒಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲೋ? ಅಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲೋ? ಅದೂ ಅಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಹೀಗಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಯತಿಗಳೆಂದು (ಸರ್ವದಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ) ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಡಿತರ ಸಭಾಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದರು. || 21 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಋದ್ಧಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ಹೋಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪಸರಿಸಿತೆಂದು ಉಪಮಾನ ಪೂರ್ವಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಅಪ್ರಯಾತಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಪ್ರಯಾತಮಪಿ ದೇಶಮಶೇಷಂ ವ್ಯಾನಶೇ ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ |

ಪೂರ್ಣದೃಕ್ ಪ್ರತತಯಾ ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ ಇವ ಚಂದ್ರಿಕಯಾಽಲಮ್ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅಪ್ರಯಾತಮ್, ಅಪಿ ದೇಶಮ್, ಅಶೇಷಂ, ವ್ಯಾನಶೇ, ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ, ಪೂರ್ಣದೃಕ್, ಪ್ರತತಯಾ, ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ, ಇವ, ಚಂದ್ರಿಕಯಾ, ಅಲಮ್

||

ಅರ್ಥಃ- ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ - ಸುಜನ = ಸಜ್ಜನರುಗಳೆಂಬ, ಕೈರವ = ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ, ಬಂಧುಃ = ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಪೂರ್ಣದೃಕ್ - ಪೂರ್ಣ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ದೃಕ್ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಪ್ರತತಯಾ = ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ - ನಿಜ

= ಸ್ವಕೀಯವಾದ, ಕೀರ್ತ್ಯಾ = ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ, ಅಪ್ರಯಾತಮಪಿ = ತಮ್ಮಿಂದ ಹೋಗಲ್ಪಡದೇ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ಅಶೇಷಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ, ದೇಶಮ್ = ದೇಶವನ್ನು , ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾದ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ - ಪೂರ್ಣ = ಷೋಡಶಕಲಾಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ಚಂದ್ರಃ = ಚಂದ್ರನು, ಚಂದ್ರಿಕಯೇವ = ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ , ವ್ಯಾನಶೇ = ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಾವು ಹೋಗದ ಸಮಸ್ತ ದೇಶವನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತೆ. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನಾದರೂ ತನ್ನ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ತಾನು ಸ್ವತಃ ಹೋಗದಿದ್ದರೂ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನು. ಆಚಾರ್ಯ ರಾದರೂ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತೆ ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯು ಪ್ರಕರ್ಷಣ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನು ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ನೆಂಟನಾದಂತೆ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಕುಮುದಗಳನೆಲ್ಲಾ ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುವ ಬಂಧುಗಳು || 22 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಸರ್ವತ್ರ ಅಧಿಷ್ಠಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ , ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ರಜತಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಸುಂದರೇಷು' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಸುಂದರೇಷು ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇ ಷ್ವಿಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಮ್ |

ಆಚರನ್ನಸುಚಿರಾತ್ ಸುವಿಚಾರೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಮಾಪ ಮುಕುಂದಮ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸುಂದರೇಷು, ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು, ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಮ್, ಆಚರನ್, ಅಸುಚಿರಾತ್, ಸುವಿಚಾರಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಮ್, ಆಪ, ಮುಕುಂದಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- **ಸುವಿಚಾರಃ** = ಆಶ್ರಮೋಚಿತ ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, **ಸುಂದರೇಷು** = ಮನೋಹರವಾದ, **ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು** - ಸುರ = ದೇವತೆಗಳ, ಮಂದಿರ = ಮಂದಿರಗಳ (ದೇವಾಲಯಗಳ), **ವೃಂದೇಷು** = ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ, **ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಮ್** - **ಇಂದಿರಾ** = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, **ರಮಣ** = ಸ್ವಾಮಿಯಾದಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನ, **ವಂದನ** = ವಂದನಾಖ್ಯವಾದ, **ಕೃತ್ಯಮ್** = ಕೃತ್ಯವನ್ನು , **ಆಚರನ್ ಸನ್** = ಆಚರಣ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, (ಶೈವಾದಿ ನಾನಾದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನ ಶಿವಾದಿಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ) **ಅಸುಚಿರಾತ್** = ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ, **ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಮ್** = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು, **ಆಪ** = ಹೊಂದತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಶೋಭನವಾದ ವಿಚಾರ ಎಂದರೆ ತತ್ತ್ವವಿಮರ್ಶೆಯುಳ್ಳ (ವಿ.ಟೀ)ಇಲ್ಲವೇ ಆಶ್ರಮೋಚಿತ ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ('ಅಸುಚಿರಾತ್' ಪಾಠಾಂತರದಲ್ಲಿ 'ನ ಸ ಚಿರಾತ್' ಎಂದಿದೆ) ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸಿಯಾದ ಮುಕುಂದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. (ಹೀಗೆ ಬರುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ) ಅವರು ಮನೋಹರವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಶೈವಾದಿ ನಾನಾದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕೇವಲ ಇಂದಿರೇಶನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು = ಶಿವಾದಿಪ್ರತಿಮಾಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ವಂದನವೆಂಬ ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು || 23 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಗ ವೇದಾದಿಗಳ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ವೇದಾಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕರ್ತೃಗಳಾದ ಮಾಯಿಪ್ರಭೃತಿಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಕರ್ಷಣಾದಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ದುರ್ಯೋಧನ ಪ್ರಭೃತಿಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ ಭೀಮಸೇನ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಭೂಸುರ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ.

ವೇದಿಜಾಮಿವ ಪುರಾ ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ ಸ ಸ್ವಯಂ ಶ್ರುತಿತತಿಂ ಖಿಲು ದೃಷ್ಟ್ವಾ |

ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿರಕರೋತ್ ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ ದುಷ್ಟಪಕ್ಷದಮನಸ್ಥಿರಸಂಧಾಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ:- ವೇದಿಜಾಮ್, ಇವ, ಪುರಾ, ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ, ಸಃ, ಸ್ವಯಂ, ಶ್ರುತಿತತಿಂ, ಖಿಲು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ, ಅಕರೋತ್, ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ, ದುಷ್ಟಪಕ್ಷದಮನಸ್ಥಿರಸಂಧಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ - ಕರುಣಾ = ಕೃಪಾದಿಂದ, ಅಬ್ಧಿಃ = ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಯರಾದ, ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ - ಪುಷ್ಪ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಬುದ್ಧಿಃ = ಅಂತಃ ಕರಣವುಳ್ಳ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ದುಷ್ಟಪಕ್ಷದಮನಸ್ಥಿರಸಂಧಾಂ - ದುಷ್ಟ = ದುಷ್ಟರಾದಂಥ ಮಾಯಿಜನಗಳ, ಪಕ್ಷ = ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ, ದಮನ = ನಿರಾಕರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿರ = ದೃಢವಾದಂಥ, ಸಂಧಾಂ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವನ್ನು, ಶ್ರುತಿತತಿಂ - ಶ್ರುತಿ = ವೇದಗಳ, ತತಿಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ, ವೇದಿಜಾಂ - ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲವತಾರ ಮಾಡಿದ ದ್ರೌಪದೀಯನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ - ಭರತ = ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದಂಥ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ, ಅಗ್ರ್ಯಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದಂಥ, ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಸ ಇವ = ಭೀಮಸೇನನಂತೆ, ಅಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಏತದಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ 'ವೇದಿಜಾಮಿವ' ಎಂಬ 31ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯವು. ಹೀಗೆ ಅಂತ್ಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯವಿದ್ದು ಅಂಥಾ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟಿರೋಣದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕಗುಚ್ಛವು ಅಂತ್ಯಕುಲಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣವು ಹೀಗಿದೆ -

‘ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಯುಗ್ಮಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಶ್ಲೋಕೈರ್ವಿಶೇಷಕಮ್ |

ಕಲಾಪಕಂ ಚತುರ್ಭಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ತದೂರ್ಧ್ವಂ ಕುಲಕಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ||’

ಎಂದರೆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಯುಗ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷಕವು, ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಕಲಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಕುಲಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉಕ್ತಾಂತ್ಯಕುಲಕದ ಅನ್ವಯ ಪ್ರಕಾರವು ಹೀಗಿದೆ,

ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, (ತಾವೇ ವಿ.ಟೀ) ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿ ದುಷ್ಟರಾದ ಮಾಯಿಪ್ರಭೃತಿವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ನಿರಾಕರಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಎಂದರೆ ಮಧ್ವಸ್ವರೂಪರೇ ಆದ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾಜರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಷ್ಟರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ಸಹಾಯಭೂತರಾದರಾಜರ ನಿಗ್ರಹವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ‘ನಾನು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವೆ’ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರೋ ಹಾಗೆ.

ಕೇಶಾಕರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ದುಃಶಾಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಕಷ್ಟಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದಂತೆ, ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮಣಿಮಂತಾದಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರೆಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೀಮಸೇನರಂತೆಯೇ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಕರುಣಾಸಮುದ್ರರು.

ಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಮರಾದ್ಧರಿಂದಲೂ, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು, ‘ವೇದವಿದ್ಯಾ ಚ ಪಾರ್ಷ್ವತೀ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೇದಾಭಿಮಾನಿತ್ವೇನ, ವೇದ ವಿದ್ಯಾಸಮಾನಳಾದ್ಧರಿಂದಲೂ ಈ ಉಪಮಾನವು ಸಮಾನೋಪಮಾನವಾಗಿದೆ

|| 23 ||

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿ ವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ ರುಚಿರಾಂಗೀಮ್ |

ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾಽಲಂ ಭೂಷಿತಾಂ ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಮ್ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ: - ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ, ರುಚಿರಾಂಗೀಂ, ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ, ಅಲಂ, ಭೂಷಿತಾಂ, ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ - ಭೂಸುರ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಗೆ, ಪ್ರವರ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದಂಥವರುಗಳ (ಋಷಿಗಳ), ಬುದ್ಧಿಃ = ಅಂತಃಕರಣಗಳ, ಸಮೃದ್ಧಿ = ಆಧಿ

ಕೃವಾಗುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ , ವ್ಯಕ್ತ = ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಯುಕ್ತ = ಉಚಿತವಾದ, ವಪುಃ = ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ರುಚಿರಾಂಗೀಂ = ರುಚಿರ = ಮನೋಹರವಾದ, ಅಂಗೀಂ = ಶಿಕ್ಷಾ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಕಲ್ಪಾದಿ ಷಡಂಗಗಳುಳ್ಳ, ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ - ಸೂತ್ರ = ಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ, ದೀಪ್ತ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಮಣಿ = ರತ್ನಗಳ, ಮಾಲಿಕಯಾ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಭೂಷಿತಾಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಮಾನವಾದ, ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಂ - ಭುವನ = ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಭೂಷಣಭೂತಾಮ್ - ಭೂಷಣಸ್ಥಾನೀಯಾದ, ಶ್ರುತಿತತಿಂ - ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ.

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ-ಭೂಸುರಪ್ರವರ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದರಂಥ ಯಾಜೋಪಯಾಜಕರ, ಬುದ್ಧಿ = ಬುದ್ಧಿಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ = ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ (ದ್ರುಪದರಾಜನ ಪತ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾಶನಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ), ವ್ಯಕ್ತ = ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತವಾದ, ಯುಕ್ತ = ಮನುಷ್ಯಯೋಗ್ಯವಾದ, ವಪುಷಂ = ಶರೀರವುಳ್ಳ, ರುಚಿರಾಂಗೀಂ - ರುಚಿರ = ಮನೋಹರವಾದ, ಅಂಗೀಂ = ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ - ಸೂತ್ರ = ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ , ದೀಪ್ತ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಮಣಿ = ರತ್ನಗಳ, ಮಾಲಿಕಯಾ = ಮಾಲಾದಿಂದ, ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಭೂಷಿತಾಂ = ಅಲಂಕೃತಳಾದ, ಭುವನ ಭೂಷಣಭೂತಾಂ-ಭುವನ = ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಭೂಷಣಭೂತಾಂ= ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯಳಾದ, ವೇದಿಜಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- 'ಭೂಸುರ'ಎಂದು ಮೊದಲೊಂದು 'ವಾಯುತಾಂ' ಎಂಬೋ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನೂ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಪರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ.

ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಯಾಜೋಪಯಾಜರೆಂಬ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಬುದ್ಧ್ಯಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಬೇಕೆದ್ದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು, ಆಕೆಯು ತಾನು ಬಾರದೇ ಹೇಗಾದೀತು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಲಂಕಾರ ರತಳಾಗಿ ವಿಲಂಬ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರದಿರಲಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತವಾದ (ಭಗವದನುಸಂಧಾನ-ವಿಶೇಷಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡಲಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ), ಯೋಗ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳು(ವಿ.ಟೀ), ಮನುಷ್ಯಯೋಗ್ಯ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು(ಭ.ವ್ಯಾ).

ವಿಶ್ವಪತಿಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ-ದ್ರೌಪದಿಯು ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಕೆಯ ಅಯೋನಿಜತ್ವ ರೂಪ ಯೋಗ್ಯಸ್ವರೂಪವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು ಎಂದು.

ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವಸಿಷ್ಠ, ವಾಮದೇವಾದಿ ವೇದದ್ರಷ್ಟುಗಳಾದ (ತತ್ತದ್ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ) ಋಷಿಗಳ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಆಧಿಕ್ಯ ಹೊಂದಲಾಗಿ ಎಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣಗಳು ಪಕ್ಷವಾಗಲಾಗಿ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉಚಿತ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಋಷಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ತತ್ತನ್ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವುಗಳು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದವು. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರರ ಮೂಲಕ ಆ ಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದವು.

ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ಮನೋಹರವಾದ ಅಂಗವೆಂಬ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿ ಅವಯವವುಳ್ಳವಳು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ ಮನೋಹರವಾದ ಅಂಗಗಳೆಂಬ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಆರುಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳದ್ದು. ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವಾದ ನವರತ್ನಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾದವಳು. ವೇದವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮಣಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದದ್ದು = ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಮಾನವಾದದ್ದೆಂದರ್ಥ.

ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯಂತೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯೂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವು || 24 ||

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ ಭಾಸಿತಾಂ ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಧ್ಯಾಮ್ |

ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಮನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ ಸಮಧಿಕಸ್ವರಶೋಭಾಮ್ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ, ಭಾಸಿತಾಂ, ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಧ್ಯಾಂ, ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಮ್, ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ, ಸಮಧಿಕಸ್ವರಶೋಭಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ - ಪಾದ = ಪಾದಗಳೇನು, ಸುಂದರ = ಮನೋಹರವಾದ (ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ), ಪದ = ಪದಗಳೇನು, ಕ್ರಮ = ಕ್ರಮಗಳೇನು, ಭಾವೈಃ = ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೇನು ಇವುಗಳಿಂದ, ಭಾಸಿತಾಂ = ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ, ಪ್ರಕಟ ವರ್ಣಗುಣಾಧ್ಯಾಂ - ಪ್ರಕಟ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ವರ್ಣಗಳ, ಗುಣ = ಗುಣಗಳೇನು ಇವುಗಳಿಂದ, ಆಧ್ಯಾಂ = ಸಂಪನ್ನವಾದ, ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ - ಭಾರತ = ಭಾರತವೇನು, ಉತ್ತಮ = ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣವೇ, ಇವುಗಳಿಂದ, ಭೃತಾಮ್ = ಪೋಷಿತವಾದ, ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಮ್ - ಅನುರೂಪ = ಉಚಿತವಾದ, ಆಚ್ಛಾದನಾಂ = ಆಚ್ಛಾದನವುಳ್ಳ (ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ), ಸಮಧಿಕಸ್ವರಶೋಭಾಂ - ಸಮಧಿಕ - ಅತಿಶಯವಾದ, ಸ್ವರ = (ಉದಾತ್ತಾದಿ)ಸ್ವರಗಳ, ಶೋಭಾಂ = ಶೋಭಾವುಳ್ಳ, ಶ್ರುತಿತತಿ- ದೃಷ್ಟಾಃ

= ನೋಡಿ,

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ - ಪಾದ = ಪಾದಗಳಿಂದ, ಸುಂದರ = ಮನೋಹರವಾದ, ಪದಕ್ರಮ = ಪಾದವಿನ್ಯಾಸವೇನು, ಭಾವೈಃ = ಹಾವ,ಭಾವ,ವಿಲಾಸವೇನು ಇವುಗಳಿಂದ, ಭಾಸಿತಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ, ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾತ್ಯಾಂ - ಪ್ರಕಟ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ವರ್ಣ = ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವೇನು, ಗುಣ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಗುಣವೇನು ಇವುಗಳಿಂದ, ಆತ್ಯಾಮ್ = ಸಂಪನ್ನಳಾದ, ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ- ಭಾರತೋತ್ತಮ = ಭಾರತಕುಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದಂಥ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪಾಂಡವರುಗಳಿಂದ, ಭೃತಾಮ್ = ಪಾಣಿಗೃಹಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದಾನಾಂ - ಅನುರೂಪ = ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಚ್ಛಾದಾನಾಂ = ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ, ಸಮಧಿಕಸ್ವರಶೋಭಾಂ - ಸಮಧಿಕ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಸ್ವರ = ಧ್ವನಿಯಿಂದ, ಶೋಭಾಂ = ಶೋಭಾವುಳ್ಳ, ವೇದಿಜಾಂ = ದ್ರೌಪದೀಯನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಸಃ = ಭೀಮಸೇನದೇವರು, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮ್ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವನ್ನು, ಆಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರೋ, ತಥಾ = ಹಾಗೆ, ಆಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ದ್ರೌಪದಿಯು ಪಾದ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಚರಣಗಳ, ಮನೋಹರವಾದ ಪದಕ್ರಮವೆಂಬ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ (ಗಮನವೆಂದರ್ಥ-ವಿ.ಟೀ)ಹಾಗೂ ಭಾವಗಳೆಂಬ ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದಪ್ರಕಾಶಮಾನಳು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂಪಾದವೆಂಬ ಋಕ್ಕಿನಚತುರ್ಥಾಂಶಗಳಿಂದಲೂ, ಸುಂದರವಾದ ಎಂದರೆ ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಪದಕ್ರಮ, ಹಾಗೂ ಭಾವಗಳೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದಲೂ, (ಪದಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದುವು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಪ್ರಕಾರಗಳು)ಪ್ರಕಾಶವಾದದ್ದು.

ದ್ರೌಪದಿಯು ಪ್ರಕಟವಾದ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀಹರಿಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಪನ್ನಳು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವರ್ಣವೆಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ದ್ರೌಪದಿಯು ಭಾರತರೆಂಬ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಧರ್ಮಾದಿ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಧಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವಳು ಎಂದರೆ ಪಾಣಿಗೃಹೀತಳಾದವಳು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಭಾರತ, ಉತ್ತಮಸಾಕ್ಷಿಕಪುರಾಣಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ(ಭ.ವ್ಯಾ), ಇಲ್ಲವೇ ಭಾರತಾಖ್ಯ ಉತ್ತಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಅದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಪುರಾಣಾದಿಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ (ವಿ.ಟೀ) ಧಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದರೆ ಮಹಾರ್ಥರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದದ್ದು (ವರ್ಣಿತವಾದದ್ದು= ಪೋಷಿತವಾದದ್ದು-ಭ.ವ್ಯಾ)

‘ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್ |

ಬಿಭೇತ್ಯಲ್ಪಶ್ರುತಾದ್ವೇದೋ ಮಾಮಯಂ ಪ್ರಚಲಿಷ್ಯತಿ||'

ಎಂದರೆ ವೇದವನ್ನು ಭಾರತ, ಇತಿಹಾಸ ಹಾಗೂ ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣನಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನಿಂದ ವೇದವು (ಭಾರತಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ವೇದಾರ್ಥ ಹೇಳಲು ಹೊರಟ ಪುರುಷನಿಂದ) ಹೆದರುತ್ತದೆ, (ನೈಜಾರ್ಥದಿಂದ) ಈತನು ನನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ದ್ರೌಪದಿಯು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಚ್ಛಾದನವೆಂಬ ವಸ್ತುವುಳ್ಳವಳು. (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಸ್ತುವುಳ್ಳವಳು). ವೇದವಾದರೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವೇದಾನಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಅವೈಷ್ಣವಸ್ಯ ವೇದೇಽಪಿ ಹ್ಯಧಿಕಾರೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ| ನಚ ವರ್ಣಾವರಸ್ಯಾಽಪಿ||' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಚನದಂತೆ ಗೂಹನವುಳ್ಳದ್ದು. (ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಪದೇಶಿಸಬಾರದು).

ದ್ರೌಪದಿಯು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಎಂದರೆ ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಶೋಭೆಯುಳ್ಳವಳು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳ ವಿಕಾಸವುಳ್ಳದ್ದು || 25 ||

ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮಖವೃತ್ತಾಂ ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಮ್ |

ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ ವಂದಿತಾಂ ಜನತಯಾ ಜನನೀವತ್ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ: - ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮಖವೃತ್ತಾಂ, ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ, ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ, ವಂದಿತಾಂ, ಜನತಯಾ, ಜನನೀವತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮಖವೃತ್ತಾಂ - ರಾಜಸೂಯ - ರಾಜಸೂಯಯಜ್ಞವೇವೇ, ಮುಖ = ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಸನ್ಮಖವೃತ್ತಾಮ್ - ಸತ್ = ಸಜ್ಜನರುಗಳ, ಮುಖ = ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ, ವೃತ್ತಾಂ = ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ, (ಪ್ರವೃತ್ತಳಾದ), ವಾಸುದೇವಗುಣ ನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ - ವಾಸುದೇವ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದಂಥ ನಾರಾಯಣನ, ಗುಣ = ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ = ಅತ್ಯಂತ ನಿರತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ - ಸರ್ವ = ಸಮಸ್ತವಾದಂಥ, ಧರ್ಮ = ಧರ್ಮಗಳ (ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ) ಪರಿಶಿಕ್ಷಣ = ಜ್ಞಾಪನಮಾಡುವ ವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಾಂ = ಚತುರವಾದ (ಚತುರಳಾದ), ಜನತಯಾ = ಜನಸಮೂಹದಿಂದ, ಜನನೀವತ್ = ತಾಯಿಯಂತೆ, ವಂದಿತಾಂ = ನಮಸ್ಕೃತವಾದ (ನಮಸ್ಕೃತಳಾದ),

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ದ್ರೌಪದಿಯು ರಾಜಸೂಯಾದಿ ಸಜ್ಜನರ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ (ಇಲ್ಲವೇ ಸನ್ಮುಖ = ಸಮೀಚೇನ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ - ವಿ.ಟೀ) ಯಜ್ಞಪತ್ನಿತ್ವೇನ (ಭಾ.ಪ್ರ) ಪ್ರವೃತ್ತಳಾದವಳು,

ವೇದವಾದರೂ ಮಂತ್ರತ್ವೇನ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. ದ್ರೌಪದಿಯು ವಾಸುದೇವನ ಶುಭಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರೂಢವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವಳು.

ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ ಹಾಗೆಯೇ. 'ಅಥ ಕಸ್ಮಾತ್ ಉಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ, ಬೃಹಂತೋ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಗುಣಾಃ' ಎಂದರೆ, 'ಏತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ? ಈತನಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಅನಂತಗುಣಪ್ರತಿಪಾದನಪರವಾದುದು (ವಿ.ಟೀ).

‘ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷೇ ದೇವದೇವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನೈವ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಸತ್ಯಮ್ |

ಅವಾಂತರಂ ತತ್ಪರತ್ವಂ ತದನ್ಯತ್ ಸರ್ವಾಗಮಾನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ ತತೋಽನ್ಯಃ ||’

ಎಂದರೆ 'ದೇವತೆಗಳೆಂದಲೂ ಸ್ವಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವದಲ್ಲೇ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ , ಬೇರೆಯೆಡೆಯಿಲ್ಲ. ಇದು ಸತ್ಯವು. ಇದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ(ಗಿಂತ)ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯು ಅವಾಂತರವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲ. (ಗಣಪತಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಅದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಗಣಪತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪರಮಮುಖ್ಯತೆಯಾ ವಾಚ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಃ-) ಆದ್ದರಿಂದ, ಸರ್ವಾಗಮಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಅದೇವೇ=ಶ್ರೀಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಪರವಾದುದು.

ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯಂತೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯೂ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚತುರವಾದದ್ದು. 'ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ, ನಮೇದ್ದೇವಾನ್, ಜುಹುಯಾದಗ್ನಿಮ್, ವೇದಾನಾರ್ತಯೇತ್, ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚಿದಾಚರೇತ್' ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮಿಸಬೇಕು, ವೇದಗಳನ್ನು ಆವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು, ಬೇರೆ ಏನೂ ಮಾಡಬಾರದು, ಸುಳ್ಳನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದೆಂದರ್ಥ.

ಜನಸಮೂಹದಿಂದ ತಾಯಿಯಂತೆ ನಮಸ್ಕೃತವಾದದ್ದು.

ಶ್ರುತಿಗಳು ಮಾತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು, ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪಿತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು.

|| 26 ||

ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ ಮಾಯಿನಾ ಸದಸಿ ದುಷ್ಟಜನೇನ |

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಮಪಹಾಯ ಮಹಾಂತಂ ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಮಪಿ ಸಾಧಯತಾಽಲಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದನ: - ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ, ಮಾಯಿನಾ, ಸದಸಿ, ದುಷ್ಟಜನೇನ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಮ್, ಅಪಹಾಯ, ಮಹಾಂತಂ, ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಮ್, ಅಪಿ, ಸಾಧಯತಾ, ಅಲಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಸದಸಿ = ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ದುಷ್ಟಜನೇನ = ದುರ್ಜನನಾದ, ಮಾಯಿನಾ = ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ, ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹ ವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ - ಮೌಲಿ = ವೇದಶಿರೋಭೂತಗಳಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂಗ್ರಹ = ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ, ವಿಕರ್ಷಣ = ಐಕ್ಯಾದಿ ಪರತಯಾ ಯೋಜನ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ, ದೂನಾಂ = ಸಂತಾಪಿತವಾದ, ಮಹಾಂತಂ - ಸರ್ವಸಮೃತವಾದ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಮ್ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇವೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಅಪಹಾಯ = ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ - ಸ್ವ = ತನಗೇವೇ, ಈಶ್ವರತ್ವಮ್ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು, ಸಾಧಯತಾ = ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮಾಡತಕ್ಕ,

ದುಷ್ಟಜನೇನ = ದುಶ್ಚಾಸನನಿಂದ, ಸದಸಿ = ಕುರುಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ - ಮೌಲಿ = ಕೇಶಪಾಶದಲ್ಲಿ, ಸಂಗ್ರಹ = ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ, ವಿಕರ್ಷಣ - ಆಕರ್ಷಣದಿಂದ, ದೂನಾಂ = ದುಃಖಿತಳಾದ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಮ್ = ಪಾಂಡವರುಗಳ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯದಾನಾಖ್ಯ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು, ಅಪಹಾಯ = ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ - ಸ್ವ = ತನಗೇವೇ, ಈಶ್ವರತ್ವಮ್ - ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತ್ವವನ್ನು, ಸಾಧಯತಾ = ಹೇಳತಕ್ಕ, ಮಾಯಿನಾ = ಕಪಟಿಯಾದ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಇಂಥಾ ದ್ರೌಪದಿಯು ಕಪಟಿಯಾದ ದುಃಖಾನನಿಂದ ಕುರುಸಭಾದಲ್ಲಿ ಕೇಶಪಾಶದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯೋಣದರಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾದಳು.

(ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಾರತೀದೇವಿಯರಾದ್ದರಿಂದ, ತತ್ತ್ವೇನ ಪರಶುಕ್ಲತ್ರಯಪ್ರವಿಷ್ಟರಾದ್ದರಿಂದ ಭಾರತೀದೇವಿಯರಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರಷ್ಟೆ). ಹೀಗೆಯೇ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ ತನ್ನ ಶಿರಃಪ್ರಾಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುದಾಗಿ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿ, 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮ್' (ಒಬ್ಬನೇ, ಎರಡನೆಯದಿಲ್ಲದವನು) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ (ಎರಡನೆಯದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸಮವಾದ ಎರಡನೆಯ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಸತ್ಯ, ಎರಡನೆಯ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನ. ಇದರಿಂದ) ಸಮಸ್ತ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯತೆಯಾ ಯೋಜನವೆಂಬ ಎಳೆದಾಟದಿಂದ, ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟನಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ

ದುಖಿತವಾದದ್ದು.

(ವೇದಗಳು ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ದುಃಖವಾಗೋಣವೆಂದರೇನೆಂದರೆ, ವೇದಾಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನೋಡಿ, 'ನಮ್ಮಿಂದ ಅಭಿಮಾನ್ಯಮಾನವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥ ಮಾಡುವರಲ್ಲಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವೇದಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಬೇಸರ ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದರ್ಥ).

ದುಃಶಾಸನನು (ಇದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತರಾದ ಕೌರವರನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯ ಕೊಡೋಣವೆಂಬ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ, ಮಾಯಾವಾದಿಯು (ತದುಪಲಕ್ಷಿತ ಅನ್ಯಥಾವಾದಿಗಳು) ಶ್ರೀಹರಿಗೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ನ್ಯಾಯಗಳೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು, ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ದುಃಶಾಸನನು ತನಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಭೋಕ್ತೃತ್ವಲಕ್ಷಣ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ, ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತನಗೇ (ಜೀವನಿಗೆ)ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನಾಗಿದ್ದನು

|| 27 ||

ಸಜ್ಜನೈಃ ಕತಿಪಯೈರತಿದೀನೈಃ ಚಾಲಿತೈಃ ಕಲಿಬಲಾತ್ ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್ |

ಅಪ್ಯುಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ ಸಾತಿಶೋಕಮಪಿ ಕೈಶ್ಚನ ದೃಷ್ಟಾಮ್

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸಜ್ಜನೈಃ, ಕತಿಪಯೈಃ, ಅತಿದೀನೈಃ, ಚಾಲಿತೈಃ, ಕಲಿಬಲಾತ್, ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್, ಅಪಿ, ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ, ಸಾತಿಶೋಕಮ್, ಅಪಿ, ಕೈಶ್ಚನ, ದೃಷ್ಟಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- **ಕಲಿಬಲಾತ್** - **ಕಲಿ** = ಕಲಿನಾಮಕದೈತ್ಯನ, **ಬಲಾತ್** = ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ್ವೇಷಿಯಿಂದ, (ಕಲ್ಯಾಣೇಶದಿಂದ), **ಶುಭ ಮಾರ್ಗಾತ್** = ಸನ್ಮಾರ್ಗದ್ವೇಷಿಯಿಂದ, **ಚಾಲಿತೈಃ** = ಭ್ರಂಶಿತರಾದ (ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ), **ಅತಿದೀನೈಃ** = ಅತಿದುರ್ಬಲರಾದ, **ಕತಿಪಯೈಃ** - ಕೆಲವು, **ಸಜ್ಜನೈರಪಿ** = ಸಜ್ಜನರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ, **ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ** = **ಉಪೇಕ್ಷಿತ** = ಉಪೇಕ್ಷಾ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, **ವಿಕರ್ಷಣ** = ಆಕರ್ಷಣ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ (ಕಲ್ಯಾಣೇಶದಿಂದ ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರು ಮಾಯಿಸಿದ್ಧಾಂತನಿರಾಕರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರಾಗುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ), ಉಂಟಾದ, **ದುಃಖಾಂ** = ದುಃಖ ವುಳ್ಳ, **ಕೈಶ್ಚನ** = ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರಾದ ಋಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ, **ಸಾತಿಶೋಕಮ್** ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಅತಿಶೋಕದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, **ದೃಷ್ಟಾಮ್** = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ,

ಕಲಿಬಲಾತ್ = ಕಲಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದ್ವೇಷಿಯಿಂದ, **ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್** = ಸನ್ಮಾರ್ಗದ್ವೇಷಿಯಿಂದ, **ಚಾಲಿತೈಃ** = ಭ್ರಂಶಿತರಾದ, **ಅತಿದೀನೈಃ** = ಅತ್ಯಂತ ದೀನರಾದ, **ಕತಿಪಯೈಃ** - ಕೆಲವರಾದ, **ಸಜ**

ವೈ: = ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿಗಳಿಂದ, ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣ ದುಃಖಾಮ್ = ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳೂ ನನ್ನನ್ನು ಸೆಳೆಯತಕ್ಕಂಥದುಶ್ವಾಸನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ದುಃಖಿತಳಾದ, ಕೈಶ್ಚನ = ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರಾದ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಂದ, ಸಾತಿಶೋಕಂ = ಅತಿಶಯ ದುಃಖದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ದೃಷ್ಟಾಮ್ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಸಭಾದಲ್ಲಿ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಕೆಲವು ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿ ಸಜ್ಜನರಿಂದಲೂ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಆಕರ್ಷಣ ದುಃಖವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಳು= ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳೂ ನನ್ನನ್ನು ಎಳೆಯತಕ್ಕ ದುಶ್ವಾಸನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಾ ಮಾಡುತ್ತಾರಲ್ಲ ಎಂದು ದುಃಖಿತಳಾಗಿ ದ್ದಳು. ಹಾಗೆಯೇ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪ ರೂಪವಿಕರ್ಷಣ - ದುಃಖವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು = ಸಜ್ಜನರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ದುಃಖಿತವಾಗಿತ್ತು .

ಹೀಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನಾದರೂ ಏಕೆ ಮಾಡಿದರೆಂದರೆ, ಅವರು (ಕಲಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇಕ್ಷೆಯಾ) ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿಗಳು,

‘ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಭೀಷ್ಮಾದ್ಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣೇಶೇನ ಯಂತ್ರಿತಾಃ |

ಪೃಚ್ಛ ಧರ್ಮಜಮಿತ್ಯುಕ್ತಾ ತುಷ್ಟೀಮೇವ ಬಭೂವಿರೇ||’

ಎಂದರೆ, (ನನ್ನನ್ನು ದ್ಯೂತದ ನೆಪದಿಂದ ದಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅಧರ್ಮ(ಸಜ್ಜನರು ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು; ಸಜ್ಜನರಿಲ್ಲದ್ದು ಸಭೆ ಎನಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳು ಕಲ್ಯಾಣೇಶದಿಂದ ಮೋಹಿತರಾಗಿ, ‘ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೇ ಕೇಳು’ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರು. ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಕ್ಯಾನುಸಾರ ಕಲಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನಾಮಕ ದೈತ್ಯನ ಆವೇಶದಿಂದ, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಂಶಿತರಾಗಿದ್ದರು.

ವೇದಾಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಸಜ್ಜನರಾದರೂ ಇದರಂತೆಯೇ.

‘ಅಸ್ಮದಾವೇಶಬಲತಃ ಕಲೇಃ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಪಿಂಡಿತಾಃ |

ಭವಂತಿ ಮಲಿನಾತ್ಮಾನಃ ಸಜ್ಜನಾಃ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಿನಃ||

ಮಿಥ್ಯಾವಾದಂ ತತಸ್ತೇಽಪಿ ಕೇಚಿಚ್ಛಿದ್ಧತೇ ಪರೇ |

ಉದಾಸತೇ ನಿರಾಕರ್ತುಂ | ಹಾಗೂ

‘ಅಯಂ ಕಾಲಃ ಕಲೇಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತೇನ ಚೋಪದುತಾಃ ಜನಾಃ ||’

ಎಂದರೆ, ‘ನಮ್ಮ ದೈತ್ಯರ ಆವೇಶದ ಬಲದಿಂದಲೂ, ಕಲಿಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪೀಡಿತರಾಗಿ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರು ಮಲಿನ ಮನಸ್ಕರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರೂ ಸಹ ಅನಂತರ, ಕೆಲವರು ಮಿಥ್ಯಾವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದವರು ನಿರಾಕಾರಣ ಮಾಡಲು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ’. ‘ಈ ಕಾಲವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಲಿಯದು. ಅವನಿಂದ ಜನರು ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ’ ಎಂಬ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಕಲ್ಯಾಣವೇಶದಿಂದಾಗಿ ಶುಭಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿದರು.

ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಎಂದರೆ ವಿದುರರೆಂಬವರಿಂದ (ಕಲ್ಯಾಣವೇಶರಹಿತರಾಗಿ ದ್ವಂದಿವಲೇ ಬಹುವಚನವು- ಛ.ವ್ಯಾ.) ಇಲ್ಲವೇ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಂದ (ಅಥವಾ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣವೇಶರಹಿತರಾದ ಕುಂತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ವಿದುರನಿಂದ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖದಿಂದ (ಶೋಕಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಳು.

ಅದರಂತೆಯೇ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಕೆಲವರಾದ ಎಂದರೆ ಸಜ್ಜನರಾದ ಋಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ಮಾಯಿಯು ವೇದಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ದುಃಖಹಿತವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು

|| 28 ||

ವಾಸುದೇವ ಧರಣೀಧರ ನಾಥೇ ತ್ಯುಚ್ಚಕ್ಶೈರಪಿ ಮುಹುಃ ಪ್ರವದಂತೀಮ್ |

ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಮಜಂ ಗತದೋಷಂ ಬಿಭ್ರತೀಂ ಹೃದಿ ವಿವಿಕ್ತಮಶೇಷಾತ್ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಾಸುದೇವ , ಧರಣೀಧರ, ನಾಥ, ಇತಿ, ಉಚ್ಚಕ್ಶೈಃ, ಅಪಿ, ಮುಹುಃ, ಪ್ರವದಂತೀಂ, ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಮ್, ಅಜಂ, ಗತದೋಷಂ, ಬಿಭ್ರತೀಂ, ಹೃದಿ, ವಿವಿಕ್ತಮ್, ಅಶೇಷಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ವಾಸುದೇವ = ಹೇ (ಎಲೈ !) ವಾಸುದೇವನೇ, ಹೇ ಧರಣೀಧರ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿದ ವರಾಹನೇ, ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ! ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಇದೇ ಮೊದಲಾದಂಥನಾಮವನ್ನು , ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ , ಉಚ್ಚಕ್ಶೈಃ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಪ್ರವದಂತೀಮಃ = ಹೇಳತಕ್ಕಂಥಾದದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ, ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ - ಪೂರ್ಣ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಷಡ್ಗುಣಂ = ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಗತದೋಷಮ್ = ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವುಳ್ಳ, ಅಶೇಷಾತ್ = ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ವಿವಿಕ್ತಮ್ = ಅತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ, ಅಜಂ = ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯನಾದ, ಭಗವಂತಮ್ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು , ಹೃದಿ = ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ , ಬಿಭ್ರತೀಮ್ = ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ,

ಹೇ ವಾಸುದೇವ = ಎಲೈ ! ವಾಸುದೇವನೇ, ಹೇ ! ಧರಣೀಧರ = ಎಲೈ ! ಭೂವರಾಹನೇ, ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ! ಚಕ್ರಪಾಣಿಯೇ, ಇದೇ ಮೊದಲಾದಂಥ ಭಗವನ್ನಾಮಗಳನ್ನು, ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಉಚ್ಚಕೈಃ = ಉಚ್ಚಧ್ವನಿಯಿಂದ, ಪ್ರವದಂತೀಮ್ = ಉಚ್ಚಾರಣಮಾಡತಕ್ಕಂಥ, ಅಶೇಷಾತ್ = ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ, ವಿವಿಕ್ತಂ = ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ, ಗತದೋಷಮ್ = ದೋಷದೂರನಾದ, ಅಜಂ = ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯನಾದ, ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಹೃದಿ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ವಿಧಾಯ = ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬಿಭ್ರತೀಮ್ = ಧ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು .

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ದ್ರೌಪದಿಯು ಸಭಾದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಕೃಷ್ಣನೇ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ವಾಸುದೇವನಾದಿ ನಾಮಗಳನ್ನು (ಚಕ್ರಪಾಣೀ, ನಾರಸಿಂಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವನ್ನಾಮಗಳನ್ನು- ಛ.ವ್ಯಾ.)ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವಳಾಗಿದ್ದಳು.

ವೇದವಾದರೂ, 'ವಾಸುದೇವೋ ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂದರೆ 'ವಾಸುದೇವನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿದ್ದನು' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನೆಂದೂ, 'ದಾಧರ್ತ ಪೃಥಿವೀಮುಭಿತೋ ಮಯೂಖೈಃ' ಎಂದರೆ 'ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೂರ್ಯಾಂತರ್ಗತ)ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧರಣೀಧರನೆಂದೂ, 'ಆತ್ಮೈಶ್ಯೇವೋಪಾಸತೇ' (ಮಾಡಬೇಕು) ಎಂದರೆ 'ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾಥನೆಂದೂ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ದ್ರೌಪದಿಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ (ಸದ್ಗುಣಂ) - ಪೂರ್ಣವಾದ ಸಮೀಚೇನಗುಣಗಳುಳ್ಳ ('ಷಡ್ಗುಣಂ'ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಆರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ) (ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ- ಛ.ವ್ಯಾ.) ದೋಷರಹಿತನಾದ, ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶೂನ್ಯನಾದ (ಜನ್ಮಾದಿರಹಿತನಾದ-ವಿ.ಟೀ) ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿದೆ.

ದ್ರೌಪದಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ,

'ಅಥ ಹೈನಮುಪಾಕ್ರೋಶತ್ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ, ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ, ಮೈವಾರುಣ್ಯೋ ಮೈವಾರುಣ್ಯೋ ಮೈವಾರುಣ್ಯಃ' ಎಂದರೆ ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದನು, ಭೇದವು ಸತ್ಯ, ಭೇದವು ಸತ್ಯ, ಭೇದವು ಸತ್ಯ, ಐಕ್ಯವೆಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ, ಐಕ್ಯವೆಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ, ಐಕ್ಯವೆಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ, (ಪುನರುಕ್ತಿಯು ತಾತ್ಪರ್ಯದ್ಯೋತಕವು)ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ

वायुतां बुधजनेननु हाहा नैष धर्म इति भाषिदधानाम् ।

कृष्णला(पा)लिततमामनवद्वाम् अप्यनन्यशरणां शरणीत्ताम् ॥ 30 ॥

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಾಯುತಾಂ ,ಬುಧಜನೈಃ, ನನು, ಹಾ, ಹಾ ,ನ, ಏಷಃ, ಧರ್ಮಃ, ಇತಿ, ಚ, ಅಭಿದಧಾನಾಂ, ಕೃಷ್ಣಲಾ(ಪಾ)ಲಿತತಮಾಮ್, ಅನವದ್ಯಾಮ್, ಅಪಿ, ಅನನ್ಯಶರಣಾಂ, ಶರಣೀತ್ತಾಮ್ ॥

ಅರ್ಥಃ- ಬುಧಜನೈಃ = ಜ್ಞಾನಿಜನಗಳಿಂದ, ವಾಯುತಾಮ್ = ಐಕ್ಯಪರತ್ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮಾಯಿಮತವು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಭಿದಧಾನಾಮ್ = ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಏಷಃ = ಐಕ್ಯವಾದವು, ಧರ್ಮಃ = ಧರ್ಮವಾದಂಥಾದ್ದಲ್ಲ, ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ಹಾ ಹಾ = ಖೇದವು, ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೂ ಕೂಡ, ಅಭಿದಧಾನಾಂ = ಹೇಳತಕ್ಕ, ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ - ಕೃಷ್ಣ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ, ಪಾಲಿತತಮಾಮ್ - ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನವದ್ಯಾಮ್ = ಇಲ್ಲದೆ ಇರತಕ್ಕ ದೋಷವುಳ್ಳ (ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ), ಅನನ್ಯಶರಣಾಮ್ = ತನ್ನ ಹೊರತು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಕ್ಷಕನಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಅತ ಏವ = ಆದ್ದರಿಂದಲೇವೇ, ಶರಣೀತ್ತಾಂ - ಶರಣ = ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಾಮ್ = ಉತ್ಕಂಠಾವುಳ್ಳ, (ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಾ ಮಾಡತಕ್ಕ)

ಬುಧಜನೈಃ = ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ, ವಾಯುತಾಮ್ = ದುಶ್ಶಾಸನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೆಳೆಯೋಣವು ನಿವಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ, ಏಷಃ = ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರವು, ಧರ್ಮಃ ನ = ನ್ಯಾಯವಾದಂಥಾದ್ದಲ್ಲ, ಅಲ್ಲವೇ ಆಲ್ಲ, ಹಾ = ಕಷ್ಟವು, ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೂ ಕೂಡ, ಅಭಿದಧಾನಾಂ = ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ, ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ - ಕೃಷ್ಣ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಪಾಲಿತತಮಾಮ್ - ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪಾಲನ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಅನವದ್ಯಾಮ್ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಅನನ್ಯಶರಣಾಮ್ = ಭೀಮಸೇನದೇವರ ಹೊರತಾಗಿ ಅನ್ಯರಕ್ಷಕರಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಶರಣೀತ್ತಾಮ್ = ವಸ್ತ್ರಾಪಕರ್ಷ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಇಚ್ಛಾ ಮಾಡತಕ್ಕ,

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ-ದ್ರೌಪದಿಯು ಸಭಾದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ದುಃಶಾಸನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ನನ್ನ ಕೇಶಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಆಕರ್ಷಣವು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಾದರೂ

‘ಅಂಧಂತಮಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಯೇಽವಿದ್ಯಾ ಮುಪಾಸತೇ ।

ತತೋ ಭೂಯ ಇವ ತೇ ತಮೋ ಯ ಉ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ರತಾಃ ॥’

ಎಂದರೆ, 'ಯಾರು ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಕೇವಲ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದುರ್ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಸನ್ಮತದಲ್ಲಿ ರತರಾದವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ತಮಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳೋಣದರಿಂದ, ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಿಮತವು, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ದ್ರೌಪದಿಯು, 'ದ್ಯೂತವ್ಯಾಪಾರವು ಧರ್ಮವಲ್ಲ, 'ನನು' - ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ ಅಯ್ಯೋ! ಕಷ್ಟವು. (ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ನನು' ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ) ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಐಕ್ಯವಾದವು ಧರ್ಮವು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ನಿಶ್ಚಯ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ದ್ರೌಪದಿಯು ಯಾದವ್ಯಕೃಷ್ಣನಿಂದ (ಅಕ್ಷಯವಸ್ತ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಆದ್ಯತಳಾದಂತೆ ('ಲಾಲಿತತಮಾಮ್' ಎಂದು ಪಾಠಾಂತರ) ವೇದವಿದ್ಯೆಯು (ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧ್ವಾವತಾರದಿಂದ ಮಾಯಿಮತ ನಿರಾಕರಣವಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಯಪ್ರದಾನದಿಂದ) ವಾಸಿಷ್ಠ್ಯಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಆದ್ಯತವಾದದ್ದು.

ದ್ರೌಪದಿಯು (ಪರಶುಕ್ಲತ್ರಯ ಪ್ರವಿಷ್ಟಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷರಹಿತಳಾದಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಪುರುಷನ ನಿಬಂಧನೆಯಿಂದಾಗಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷರಹಿತವಾದದ್ದು. ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಗೆ ಭೀಮನಿಂದಿತರ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಹೊರತು ಅನ್ಯರಕ್ಷಕರಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ದ್ರೌಪದಿಯು ಆಕರ್ಷಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಳಾದಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯೂ ಪರಮತನಿರಾಕರಣ ಪೂರ್ವಕ ಸ್ವಮತಸ್ಥಾಪನರೂಪ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಇಂಥಾ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಭೀಮನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದಂತೆ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯವು || 30 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲಿಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯ ರಚನಾ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಅವ್ಯಯಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅವ್ಯಯಂ ಸತತಮಪ್ಯುಪಭುಕ್ತ್ಯಾ ವಿತ್ತಮಗ್ರ್ಯಮಿವ ದೂರಯಿಯಾಸುಃ |

ಜ್ಯಾಯಸೇ ಸಗುರವೇ ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮೇಷ ವಿರಚಯ್ಯ ತದಾದಾತ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅವ್ಯಯಂ, ಸತತಮ್, ಅಪಿ, ಉಪಭುಕ್ತ್ಯಾ, ವಿತ್ತಮ್, ಅಗ್ರ್ಯಮ್, ಇವ, ದೂರಯಿಯಾಸುಃ, ಜ್ಯಾಯಸೇ, ಸಗುರವೇ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್, ಏಚಯ್ಯ ತದಾ, ಅದಾತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ದೂರಯಿಯಾಸುಃ ಸನ್ - ದೂರ = ದೂರದೇಶವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು, ಯಿಯಾಸುಃ ಸನ್ = ಹೋಗಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಾವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ತದಾ = ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಗುರವೇ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, ಜ್ಯಾಯಸೇ = ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ದೂರಯಿಯಾಸುಃ = ದೂರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಇಚ್ಛಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು, ಸ್ವಜನಾಯ = ತನ್ನ ಬಂಧು ಜನಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಸತತಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ಉಪಭಕ್ತ್ಯಾಽಪಿ = ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು , ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾದರೂ, ಅವ್ಯಯಮ್ = ಹ್ರಾಸರಹಿತವಾದ, ಅಗ್ರ್ಯಂ = ಉತ್ತಮವಾದ, ವಿತ್ತಮಿವ = ಧನವನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ , ಸತತಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ಉಪಭುಕ್ತ್ಯಾ ಅಪಿ = ಶ್ರವಣಾದಿಭೋಗದಿಂದಲಾದರೂ, ಅವ್ಯಯಂ = ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ = ಭಗವದ್‌ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು, ವಿರಚಯ್ಯ = ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ, ಅದಾತ್ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ (ಲಿಕುಚೋದ್ಭವರಾದ ವಿ.ಟೀ) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳಿಗೆ, ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದು ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಕಾಶ್ಯಾದಿ ದೂರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ, ತನ್ನ ಜನರಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೂ ಸಹ ನಾಶವಾಗದ (ಮುಗಿಯದ) ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿತ್ತು .

ಆ ಭಾಷ್ಯವಾದರೂ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿ ಭೋಗಮಾಡಿದರೂ ಮುಗಿಯುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ('ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ ಚ ಪಂಡಿತ್ಯೈಃ' ಎಂಬಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದಲೂ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಾಗದಾಗಿತ್ತು = ಅತಿ ಗಹನವಾಗಿತ್ತು .)

ಆಚಾರ್ಯರಾದರೂ ದೂರದೇಶವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದರು || 32 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಇಚ್ಛಿಸಿ ದೇವಕಾರ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಕಾರಣ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪರಮಾತ್ಮನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿ ಅನುಮತಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಹೇತು' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಹೇತುವಾದಿನಿ ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧೌ ತೀರ್ಥಮರ್ಥಯತಿ ಗಂತುಮನುಜ್ಞಾಮ್ |

ತಾಂ ದಿದೇಶ ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಃ ಚಿಂತಯನ್ ಸ ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಮ್ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ: - ಹೇತುವಾದಿನಿ, ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ, ತೀರ್ಥಮ್,, ಅರ್ಥಯತಿ, ಗಂತುಮ್, ಅನುಜ್ಞಾಂ, ತಾಂ, ದಿದೇಶ, ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಃ, ಚಿಂತಯನ್, ಸಃ, ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಹೇತುವಾದಿನಿ - ಹೇತು = ದೇವಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ, ವಾದಿನಿ = ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಾತನಾಡತಕ್ಕ, ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ - ವಿಶಂಕಟ = ವಿಶಾಲವಾದ, ಬುದ್ಧಿ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ತೀರ್ಥಂ = ಭಾಗೀರಥ್ಯಾದಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಕುರಿತು, ಗಂತುಮ್ = ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ, ಅನುಜ್ಞಾಮ್ = ಅನುಮತಿಯನ್ನು, ಅರ್ಥಯತಿ ಸತಿ = ಪ್ರಾರ್ಥನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಃ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ತಸ್ಯ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ತಾಂ = ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಆಜ್ಞಾವನ್ನು, ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ - ಪುರುಷೋತ್ತಮ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನ, ರಕ್ಷಾಂ = ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು, ದಿದೇಶ = ಕೊಟ್ಟರು

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- 'ವಿಶಂಕಟ' ಎಂದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

'ದೇಹೋಪಸಂಗ್ರಹಸ್ಯಾಸ್ಯ ಯತ್ಥಲಂ ದೈವಚೋದಿತಮ್ |

ತತ್ಸಿಂಧಾಯಿಷುರ್ಯಾಮಿ ದೇವಗುಹ್ಯೋಪಪಾದಿತಮ್ ||'

ಎಂದರೆ, 'ಈ ದೇಹವೆಂಬ ಉಪಕರಣಕ್ಕೆ (ದೇವೋಪಸಂಗ್ರಹ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ) ಯಾವ ಫಲವು ದೇವರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ದೇವರಹಸ್ತದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಸಾಧನ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ದೇವಕಾರ್ಯ ಸಾಧನಲಕ್ಷಣ ಗಮನ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಭಾಗೀರಥ್ಯಾದಿಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಬೇಡತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ, (ಪುರುಷೋತ್ತಮ = ಭಗವಂತನ, ತೀರ್ಥಃ-ಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದರೆ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು (ವಿ.ಟೀ). ಹೀಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮಶಬ್ದವು ಅಚ್ಯುತನನ್ನೂ, ತೀರ್ಥಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನವಾಚಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡುತ್ತದೆ) ('ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಂ' ಎಂಬ ಪಾಠದಂತೆ) ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರೂ, ಗುರುಗಳೂ ಆದ, ಇಲ್ಲವೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸನ್ನಿಧಾನಪಾತ್ರರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟರು = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಗಮನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆಂದರ್ಥ (ಭ.ವ್ಯಾ).

ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥರೆಂದು ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಮಧ್ವವಿಲಾಸದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟರೆಂದರ್ಥ.

ಅವರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ, ಪಂಚದಶಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ದ್ವಾವಿಮೌ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣನ ಪುರುಷೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆಂದು ಧ್ವನಿತವಾಗುತ್ತದೆ) ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದರು

|| 33 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ನೀರಜಾ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನೀರಜಾಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘಿತೋ ಭುವಿ ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ |

ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಮಪಾಸ್ಯನ್ ಉತ್ತರಾಂ ದಿಶಮಯಾನ್ ಮರುದಂಶಃ || 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನೀರಜಾಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ, ಶ್ಲಾಘಿತಃ, ಭುವಿ, ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ, ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಮ್, ಅಪಾಸ್ಯನ್, ಉತ್ತರಾಂ, ದಿಶಮ್, ಅಯಾತ್, ಮರುದಂಶಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಮರುದಂಶಃ - ಮರುತ್ = ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನ, ಅಂಶಃ = ಅವಕಾರಭೂತರಾದಂಥ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ನೀರಜಾಭಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ - ನೀರಜಾ = ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟರಜೋಗುಣವುಳ್ಳ, ಮಲಯಮಂಡಲ = ಮಲಯನಾಮಕದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ವೃತ್ತಾ = ಸಂಚಾರಮಾಡುವಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ದೇಶದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ದುರ್ವಾಂದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ, ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಶ್ಲಾಘಿತಃ ಸನ್ = ಪ್ರಶಂಸಿತರಾದಂಥವರಾಗಿ, ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ- ಸತ್ = ಸಜ್ಜನರುಗಳ, ಅಲಿ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ಅನುಯಾತಃ ಸನ್ = ಅನುಗತರಾದಂಥವರಾಗಿ, ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ - ಸಾಧು ಸಜ್ಜನರಾದಂಥ, ಪಾಂಥ = ಪಥಿಕರ, ಪರಿತಾಪಂ = ಸಂಸಾರತಾಪವನ್ನು, ಅಪಾಸ್ಯನ್ = ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ,

ನೀರಜಾಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ-ನೀರಜಾ=ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟಧೂಳಿವುಳ್ಳ,ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ - ಮಲಯ = ಮಲಯಪರ್ವತದ, ಮಂಡಲ = ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ವೃತ್ತಾ = ಸಂಚಾರದಿಂದ, ಶ್ಲಾಘಿತಃ = ಆ ದೃತವಾದ, (ಮಲಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಮಾನವಾದ ಚಂದನ ವೃಕ್ಷಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸುಗಂಧೋಪೇತವಾದ), ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ - ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಅಲಿ = ಭ್ರಮರಗಳಿಂದ,

ಅನುಯಾತಃ = ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ - ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ - ಪಾಂಥ = ಮಾರ್ಗಸ್ಥಜನಗಳ, ಪರಿತಾಪಂ = ಸೂರ್ಯನಿಂದಂಟಾದ ತಾಪವನ್ನು, ಅಪಾಸ್ಯನ್ = ನಿರಾಕರಮಾಡತಕ್ಕಂಥದ್ದಾಗಿ, ಮರುದೇಶಃ = ಮಲಯಪರ್ವತವು ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಉತ್ತರಾಂ ದಿಶಮ್ = ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು, ಗಚ್ಛೇತ್ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತದೋ, ತದ್ವತ್ = ಅದರಂತೆ, ಉತ್ತರಾಂ ದಿಶಮ್ = ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು, ಅಯಾತ್ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು (ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ).

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- 'ಮರುತ್' ಎಂಬ ವಾಯುದೇವರ ಅಂಶಭೂತರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ್ದು 'ಮರುತ್' ಎಂಬ ಗಾಳಿಯ ಏಕದೇಶವು ಕಾಲವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಬೀಸುವಂತಿತ್ತು.

ಮಾರುತವು ರಜವೆಂಬ ಧೂಲಿಯಿಂದ ರಹಿತವಾದದ್ದು, ಆಚಾರ್ಯರು ರಜೋಗುಣದಿಂದ ರಹಿತರು = ಸತ್ವಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಾಗಿ. ಶುದ್ಧಸ್ವತ್ವ ಸ್ವಭಾವವೆಂದರ್ಥ.

ಮಾರುತವು ಮಲಯಪರ್ವತದ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವರ್ತನದಿಂದಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮಲಯಪರ್ವತ ಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಬರೋಣದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಯಪರ್ವತದ (ಶ್ರೀಗಂಧದ) ಚಂದನದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸುವಾಸನಾಯುಕ್ತವಾಗಿ ಜನರಿಂದ ಆದ್ಯತವಾದಂಥಾದ್ದು. ಆಚಾರ್ಯರಾದರೂ, ಮಲಯ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮಲಯಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ವರ್ತನದಿಂದಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆದ್ಯತರಾದವರು.

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಆದ್ಯತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಲಯಮಾರುತವು ಯಾವಾಗಲೂ ಭ್ರಮರಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಅದರಂತೆಯೇ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಮಲಯಮಾರುತವು ಪಥಿಕರ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂತೆ, ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಸಂಸಾರತಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ

|| 34 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಾರತಾದಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳ ನಿಜಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನದ್ಯಾದಿ ತೀರ್ಥಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ನಾನದಿಂದಾಗಿ ಪಾವಿತ್ರತೆ ಹೊಂದಿಸಿದರೆಂದು ಏಕೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ಬುದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ ತೀರ್ಥಜಾತಮುಭಯಂ ಚ ಧರಣ್ಯಾಮ್ |

ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತ ಏವ ನಿಕಾಮಂ ಪರ್ಯಶೋಧಯದಮಂದಮನೀಷಃ

|| 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ, ತೀರ್ಥಜಾತಮ್, ಉಭಯಂ ಚ ಧರಣ್ಯಾಮ್, ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ, ಏವ, ನಿಕಾಮಂ, ಪರ್ಯಶೋಧಯತ್, ಅಮಂದಮನೀಷಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಮಂದಮನೀಷಃ - ಅಮಂದ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಮನೀಷಃ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಧರಣ್ಯಾಮ್ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಉಭಯಂ = ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ, ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ - ಬುದ್ಧಿ = ಅಂತಃಕರಣದ, ಶುದ್ಧಿಕರ = ನೈರ್ಮಲ್ಯಕರವಾದ, ಗೋ = ವಾಕ್ಯಗಳ, ನಿಕರ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ಆಡ್ಯಂ = ಯುಕ್ತವಾದ, (ಶಾಸ್ತ್ರವೃತ್ತಾಂತಿಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಪರಿಹಾರಕ ವಚನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ), ಬುದ್ಧಿ = ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ, ಶುದ್ಧಿಕರ = ಪಾವಿತ್ರೈಕರವಾದ, ಗೋ = ಜಲಗಳ, ನಿಕರ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ಆಡ್ಯಂ = ಯುಕ್ತವಾದ, ತೀರ್ಥಜಾತಂ - ತೀರ್ಥ = ಭಾರತಭಾಗವತಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ, ಜಾತಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು, ತೀರ್ಥಜಾತಂ = ಭಾಗೀರಥಾದಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು, ನಿಕಾಮಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತ ಏವ - ಆತ್ಮ = ತಮ್ಮ, ಮಜ್ಜನತ ಏವ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡೋಣದರಿಂದಲೇವೇ, ಆತ್ಮ = ತಮ್ಮ, ಮಜ್ಜನತಃ = ಅವಲೋಕನದಿಂದಲೇವೇ, ಪರ್ಯಶೋಧಯತ್ = ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪರಿಶೋಧನೆ ಮಾಡಿದರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ಮಜ್ಜನದಿಂದ. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತೀರ್ಥಗಳು, 1. ಭಾರತ, ಭಾಗವತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. (ತೀರ್ಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರ್ಥ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನವೆಂದರೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರಾಕರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಎಂದರೆ ಪರಕೀಯರು ಸೇರಿಸಿದ ಗ್ರಂಥದ ಉದ್ಧಾರಣ ಮಾಡೋಣ(ಕಿತ್ತಿ ಹಾಕೋಣ) ಹಾಗೂ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪಾರದ ಸ್ಥಾಪನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಜಾಲವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದರು.

2. ನದ್ಯಾದಿಜಲಗಳು (ತೀರ್ಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲವೆಂದರ್ಥ). ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಆ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರಿಂದ (ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ನಾನದಿಂದಾಗಿ ನದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು, ಆಚಾರ್ಯರಂತಹವರು ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ನದಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರಲಾರದು ಎಂಬುದಾಗಿ.) ಅದನ್ನು ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸಿದರು.

ಅಥವಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ನಾನದಿಂದ ತೀರ್ಥಗಳೇ ಪವಿತ್ರವಾದವುಯು ' ತೀರ್ಥೀಕುರ್ವಂತಿ ತೀರ್ಥಾನಿ ಸ್ವಾತ್ಮಸ್ಥೇನ ಗದಾಭೃತಾ' ಎಂದರೆ ' ಮಹಾತ್ಮರು ತಮ್ಮ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಗದಾಪಾಣಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ತೀರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿದೆ.

ಭಾರತಾದಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಶ್ರವಣ,ಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ನದ್ಯಾದಿ ಜಲಗಳಾದರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೋಗತ ರಾಗಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕ 'ಗೋ' ಎಂಬ ಜಲಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದುದು

|| 35 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಉತ್ತರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನಂತರ, ಗಂಗೆಯನ್ನು ಗುಣದಿಂದಲೂ ದಾಟಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ವಾಸುದೇವಪದ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ ತೇಜಸಾಽಪ್ಯಲಮಧಃಕೃತಶರ್ವಃ |

ಅತ್ಯವರ್ತತ ನಿತಾಂತಮಧಾಸೌ ಗಾಂಗಮೋಘಮಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ |

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ, ತೇಜಸಾ, ಅಪಿ. ಅಲಮ್, ಅಧಃಕೃತಶರ್ವಃ, ಅತ್ಯವರ್ತತ, ನಿತಾಂತಮ್, ಅಥ, ಅಸೌ, ಗಾಂಗಮ್, ಓಘಮ್, ಅಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಉತ್ತರದೇಶಗಮನಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ - ವಾಸುದೇವ = ಸರ್ವತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನ, ಪದ = ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂತತ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಂಗೀ = ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ತೇಜಸಾಽಪಿ = ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅಲಮ್ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಅಧಃ ಕೃತಶರ್ವಃ - ಅಧಃಕೃತ = ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶರ್ವಃ = ರುದ್ರದೇವರುಳ್ಳ, ಅಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ - ಅಘ = ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪಾಪಗಳ, ನಾಶನ = ನಾಶನಮಾಡತಕ್ಕ, ಕೀರ್ತಿಃ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ನಿತಾಂತಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಗಾಂಗಮ್ = ಗಂಗಾಸಂಬಂಧವಾದ, ಓಘಮ್ = ಪ್ರವಾಹವನ್ನು, ಅತ್ಯವರ್ತತ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಅನಂತರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಗಂಗೆಯಂತೆ ದುರಿತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗಂಗಾಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾಟಿದರು. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ತರಣವಷ್ಟೇಅಲ್ಲ, ಗುಣದಿಂದಲೂ ಅತಿಕ್ರಮಣವು ವಿವಿಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವರು ವಾಸುದೇವ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವತ್ರ ವಾಸಮಾಡುವವನೂ, ಸರ್ವರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನನಾದವನೂ, ಕ್ರೀಡಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಸುದೇವನೆನಿಸುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಗವುಳ್ಳವರು = ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಷ್ಣುಪಾದಸ್ಮರಣೆರೂಪವಾದ ಸಂಗವುಳ್ಳವರು, ಗಂಗೆಯಾದರೋ ಒಮ್ಮೆಲೇ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಪಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುಪಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವಳು.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿದವರು. ಗಂಗೆಯು ಹಾಗಲ್ಲ, ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರಳಾದಾಗ್ಯೂ, ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದ್ಭವೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ 'ವಾಸುದೇವಪದ ಸಂತತ ಸಂಗೀ' 'ತೇಜಸಾಽಪ್ಯಲಮಧಃಕೃತಶರ್ವಃ' ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳು ಹೇತುಗರ್ಭಗಳಾಗಿವೆ || 36 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ತತ್ರ ತತ್ರ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ ಜಗತ್ತ್ರಯಚಿತ್ರಂ ಕರ್ಮ ಶರ್ಮದಮನುಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್ |

ಸಂಚರನ್ ವಿದಧತ್ ನರಾಣಾಂ ಗೋಚರಂ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ- ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಸಃ, ಜಗತ್ತ್ರಯಚಿತ್ರಂ, ಕರ್ಮ, ಶರ್ಮದಮ್, ಅನುಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್, ಸಂಚರನ್, ವಿದಧತ್, ಆಪ, ನರಾಣಾಂ, ಗೋಚರಂ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ತತ್ರ ತತ್ರ = ಆಯಾಯಾ ತೀರ್ಥವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ, ಸಂಚರನ್ - ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಜಗತ್ತ್ರಯ ಚಿತ್ರಂ - ಜಗತ್ತ್ರಯ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ, ಚಿತ್ರಮ್ = ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ, ಅನುಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್ = ಸ್ಮರಣ ಮಾಡುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇವೇ, ಶರ್ಮದಮ್ = ಪುರುಷರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಕರ್ಮ = ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು, ವಿದಧತ್ - ಮಾಡತಕ್ಕ, ಸಃ= ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ನರಾಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರುಗಳಿಗೆ, ಗೋಚರಂ = ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆಯೋಗ್ಯವಾದ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ - ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಬದರಿಕಾಖ್ಯ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನನಾದ ನಾರಾಯಣನ, ಪಾರ್ಶ್ವಮ್ = ಸಮೀಪವನ್ನು, ಆಪ = ಹೊಂದ ತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಆಯಾಯಾ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮನುಷ್ಯಗೋಚರವಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು. ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಇಂದಿಗೂ ನರರಿಂದ ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ ನರನಾರಾಯಣಸ್ಥಾನವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವು (ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕಬದರಿ ಎನ್ನುವುದು ವಾಡಿಕೆ) ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದರು, ಆ ಚರಿತ್ರಗಳು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದ್ದುವು|| 37 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಬದರಿಕ್ಷೇತ್ರಮೂರುತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, 'ರಿಕ್ಷಹಸ್ತೇನ ನೋಪೇಯಾತ್ ರಾಜಾನಂ ದೇವತಾಂ ಗುರುಮ್' ಎಂದರೆ ರಾಜನನ್ನೂ, ದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಗುರುವನ್ನೂ ಕುರಿತು ಬರಿಗೈಯಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಬಾರದೆಂದಿದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವಕೃತ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಉಪಾಯನವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಮಂಡಯನ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಮಂಡಯನ್ ಭರತಖಂಡಮಖಂಡಂ ನಾದಿರಾಯಣಪದೋಽತ್ರ ಪರೋ ಯಃ |

ತಂ ನಮನ್ ಪ್ರಚುರಧೀಹರಿಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯಮಾರ್ಪಯದುಪಾಯನಮಸ್ಮೈ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಮಂಡಯನ್, ಭರತಖಂಡಮ್, ಅಖಂಡಂ, ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ, ಅತ್ರ, ಪರಃ, ಯಃ, ತಂ, ನಮನ್, ಪ್ರಚುರಧೀಃ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್, ಅರ್ಪಯತ್, ಉಪಾಯನಮ್, ಅಸ್ಮೈ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅತ್ರ = ಈ ಮನುಷ್ಯಗೋಚರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅಖಂಡಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಸೇತು ಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, 9000 ಯೋಜನ ಸಂಖ್ಯಾಕ ಧನುರಾಕಾರವುಳ್ಳ, ಭರತಖಂಡಂ = ಭರತಖಂಡನಾಮಕ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನು, ಮಂಡಯನ್ = ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ = ನಕಾರವು ಆದಿಯಲ್ಲಿವುಳ್ಳ ರಾಯಣ ಎಂಬೋ ಪದವುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬೋ, ಯಃ = ಯಾವ, ಪರಃ = ಪರಮಾತ್ಮನು, ಅಸ್ಮೇ = ಇದ್ದಾನೋ, ತಂ = ಆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ನಮನ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಂಥ, ಪ್ರಚುರಧೀಃ- ಪ್ರಚುರ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಧೀಃ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅಸ್ಮೈ = ನಾರಾಯಣದೇವರಿಗೋಸ್ಕರ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ = ತಮ್ಮಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು, ಉಪಾಯನಮ್ = ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನಾಗಿ, ಅರ್ಪಯತ್ = ಸಮರ್ಪಣ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಮನುಷ್ಯಗೋಚರ ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಮೂರುತಿಯಾದ, ನಕಾರವೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ರಾಯಣ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ನಾರಾಯಣ ನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಹಿಮತ್ವರ್ವತವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರಸೇತುವಿನ ಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ ಒಂಬತ್ತು ಸಹಸ್ರಯೋಜನ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ, ಧನುಸ್ಸಿನಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಭರತಖಂಡವೆಂಬ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂಥಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವವರಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣದೇವರಿಗೆ 'ಹರಿ' ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ಗೀತೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಹರಿಗೀತೆಯೆನಿಸತಕ್ಕ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು

|| 38 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಕೇವಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವಕೃತಭಾಷ್ಯವನ್ನೊದುತ್ತಾ, ಶಕ್ತನುಸಾರ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಪ್ರೀತಯೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪ್ರೀತಯೇಽಸ್ಯ ಪುರತೋ ವರಭಾಷ್ಯಂ ವಾಚಯನ್ ಸ ಜನತಾಮಪಸಾರ್ಯ |

ವಚ್ಚಿ ಶಕ್ತಿತ ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾ ಭಾವಮಿತ್ಯಕಥಯತ್ ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ

|| 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪ್ರೀತಯೇ, ಅಸ್ಯ, ಪುರತಃ, ವರಭಾಷ್ಯಂ, ವಾಚಯನ್, ಸಃ, ಜನತಾಮ್, ಅಪಸಾರ್ಯ, ವಚ್ಚಿ, ಶಕ್ತಿತಃ, ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಮ್, ಇತಿ, ಅಕಥಯತ್, ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ - ಪುರು - ಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಂಖ್ಯಃ = ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಣಾವುಳ್ಳ (ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ) ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು, ಜನತಾಮ್ = ಶಿಷ್ಯಜನ ಸಮೂಹವನ್ನು, ಅಪಸಾರ್ಯ = ದೂರದಲ್ಲಿ, ಕಳುಹಿಸತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಅಸ್ಯ = ಈ ನಾರಾಯಣದೇವರ, ಪ್ರೀತಯೇ = ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಪುರತಃ = ನಾರಾಯಣದೇವರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ವರಭಾಷ್ಯಂ - ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಭಾಷ್ಯಂ = ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು, ವಾಚಯನ್ ಸನ್ = ಪಠಣಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಶಕ್ತಿತಃ = ಶಕ್ತಾನುಸಾರವಾಗಿ, ವಚ್ಚಿ = ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಕಥಯತ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:-ಪುರು-ಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಂಖ್ಯಾ-ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಣೆವುಳ್ಳ (ಭ.ವ್ಯಾ), ಇಲ್ಲವೇ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ (ವಿ.ಟೀ)ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಶಿಷ್ಯಜನ ಸಮೂಹವನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿ (ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ)ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ನಾರಾಯಣನೆದುರಿಗೆ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪಠಣ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾದರು. ಆಗ, 'ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕ್ರಮ-ಪದ (ಸ್ವರೂಪ) ವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಉರುಕ್ರಮನೆಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಗೀತೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶಕ್ತನುಸಾರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ' ಎಂದರು.

ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನಾರಂಭಿಸುವವರಾಗಿ -

‘ದೇವಂ ನಾರಾಯಣಂ ನತ್ವಾ ಸರ್ವದೋಷವರ್ಜಿತಮ್ |

ಪರಿಪೂರ್ಣಂ ಗುರೂಂಶ್ಚಾಂ ಗೀತಾರ್ಥಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಶಕ್ತತಃ ||’

ಎಂದರೆ ‘ಶ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತನೂ, ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಗುರುಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಗೀತೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶಕ್ಯನುಸಾರ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು ಮಂಗಲಾಚಾರಣ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಆರಂಭ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಶ್ಲೋಕದ ಕಡೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ‘ಶಕ್ತತಃ’ ಎಂದು ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ || 39 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿ ನಾರಾಯಣದೇವರು, ‘ಶಕ್ತತಃ’ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ‘ಲೇಶತಃ’ ಎಂದು ಹೇಳೆಂದು ಸಹೇತುಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- ‘ಏತದರ್ಥಮ್’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಏತದರ್ಥಮತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ ತ್ವಂ ಶಕ್ತ ಏವ ನ ಯದಾತ್ಥ ಸಮಸ್ತಮ್ |

ತೇನ ಲೇಶತ ಇತೀಹ ಪದಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಗದ್ಯತ ಜಗಜ್ಜನಕೇನ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಏತದರ್ಥಮ್, ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮ್, ಅಪಿ, ತ್ವಂ, ಶಕ್ತಃ, ಏವ, ನ, ಯತ್, ಆತ್ಮ, ಸಮಸ್ತಂ, ತೇನ, ಲೇಶತಃ, ಇತಿ, ಇಹ, ಪದಂ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ ಅಗದ್ಯತ, ಜಗಜ್ಜನಕೇನ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇ ಮಧ್ವ = ಎಲೈ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯನೇ, ತ್ವಂ = ನೀನು, ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ = ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದಂಥಾದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ, (ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ), ಏತದರ್ಥಮ್ - ಏತತ್ = ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ, ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು, ಸಮಸ್ತಂ = ಅಶೇಷವನ್ನೂ ಕೂಡ, ವಕ್ತುಂ = ವರ್ಣನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ, ಶಕ್ತ ಏವ ಸನ್ = ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನ ಆತ್ಮ = ಸರ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳತಕ್ಕಂಥವನಾಗಲಿಲ್ಲ, ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇಹ = ಆದಿಮ ಶ್ಲೋಕಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಲೇಶತ ಇತಿ ಪದಂ = ‘ಲೇಶತಃ’ ಎಂಬೋ ಪದವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಿ, ಇತಿ = ಇದೇ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಜಗಜ್ಜನಕೇನ = ಜಗದುತ್ಪಾದಕನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ, ಅಗದ್ಯತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ‘ಎಲೈ! ಮಧ್ವನೇ, ನೀನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ. ಆದರೂ

ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಸಮಸ್ತಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮಂಗಲಾಚರಣರೂಪ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ 'ಶಕ್ತಿತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಲೇಶತಃ' = 'ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಸಮಸ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು. ಶಕ್ಯನುಸಾರ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದುಬಿಟ್ಟರೆ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಷ್ಟು ಎಂಬುದಾಗಿ ಜನರು ತಿಳಿದು ಬಿಡುವರು. ಅವರಾದರೂ ಶಕ್ತಿಇದ್ದಷ್ಟೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವಲ್ಪಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂಬುದು ಸಮಂಜಸವೆಂದು ನಾರಾಯಣದೇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಲೇಶತಃ' ಎಂದು ಹೇಳೋಣದರಿಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಚರಿತ್ರಕಥನದಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಗೀತಾದಿಗತ ಸಮಸ್ತಪ್ರಮೇಯಜ್ಞತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

|| 40 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗೀತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ನಾರಾಯಣದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ತೇನ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತೇನ ತತ್ ಪ್ರವಚನೇ ವಿಹಿತೇ ಽಲಂ ಶುಶ್ರುವುಃ ಪ್ರಶಯಿತಾ ಅಪಿ ಶಿಷ್ಯಾಃ |

ಉಚ್ಯತಾಮಿತಿ ಮುಹುಃ ಸಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸ್ಥಾಲನಂ ಪದಮಹೋ ಹರಿಣೋಕ್ತಮ್ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತೇನ, ತತ್ ಪ್ರವಚನೇ, ವಿಹಿತೇ, ಅಲಂ, ಶುಶ್ರುವುಃ, ಪ್ರಶಯಿತಾಃ, ಅಪಿ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಉಚ್ಯತಾಮ್, ಇತಿ, ಮುಹುಃ, ಸಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸ್ಥಾಲನಂ, ಪದಮ್, ಅಹೋ, ಹರಿಣಾ, ಉಕ್ತಮ್

||

ಅರ್ಥಃ- ತೇನ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ತತ್ ಪ್ರವಚನೇ - ತತ್ = ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ, ಪ್ರವಚನೇ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ವಿಹಿತೇ ಸತಿ = ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಪ್ರಶಯಿತಾಃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ, ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳು, ಸಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸ್ಥಾಲನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ - ಪೃಥಿವೀ = ಭೂಮಿಯ, ಸ-ಆಸ್ಥಾಲನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಆಸ್ಥೋಟಣದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಹರಿಣಾ = ನಾರಾಯಣನಿಂದ, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದನ್ನು, ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೂ ಕೂಡ, ಉಚ್ಯತಾಮ್ = ಹೇಳೋಣಾಗಲಿ, ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬೋ, ಪದಂ = ಶಬ್ದವನ್ನು, ಶುಶ್ರುವುಃ = ಶ್ರವಣಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರುಗಳು ಮಲಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾರಾಯಣನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಟ್ಟಿದನು.

ಹೀಗೆ ಶಬ್ದಮಾಡಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ 'ಮತ್ತೆ ಹೇಳೋಣಾಗಲಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. (ಪ್ರತಿಮೆಯು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಡಿಯಿತು, ಮಾತನಾಡಿತು = ಅಂತರ್ಗತ ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ) ಈ ಮಾತನ್ನು ಮಲಗಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರುಗಳೂ ಕೇಳಿದರು.

'ಪ್ರಶಯಿತಾಃ ಶಿಷ್ಯಾಃ' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸುಪ್ತರಾಹಿತ್ಯ ರೂಪ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯುದೇವರು ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವರು || 41 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗೀತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಶಬ್ದ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಶಬ್ದಭೇದಮವಧಾರ್ಯ ತಮರ್ಚಾ ಸನ್ನಿಷಣ್ಣವಪುಷಃ ಪರಮಸ್ಯ |

ತಸ್ಯ ಭಾವವಿದಮಂದಮನೀಷಃ ಪ್ರೋತ್ಥಿತಃ ಪ್ರವಚನಂ ವ್ಯಧಿತೈಭ್ಯಃ

|| 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಶಬ್ದಭೇದಮ್, ಅವಧಾರ್ಯ, ತಮ್, ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷಣ್ಣವಪುಷಃ, ಪರಮಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ಭಾವವಿತ್, ಅಮಂದಮನೀಷಃ, ಪ್ರೋತ್ಥಿತಃ, ಪ್ರವಚನಂ, ವ್ಯಧಿತ, ಏಭ್ಯಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಮಂದಮನೀಷಃ - ಅಮಂದ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಮನೀಷಃ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷಣ್ಣವಪುಷಃ - ಅರ್ಚಾ = ಪ್ರತಿಮಾದಲ್ಲಿ, ಸನ್ನಿಷಣ್ಣ = ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ, ವಪುಷಃ = ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಪರಮಸ್ಯ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದಂಥ ನಾರಾಯಣನ, ತಂ = ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ, ಶಬ್ದಭೇದಮ್ = ಉಚ್ಯತಾಂ ಎಂಬೋ ಶಬ್ದ ವಿಶೇಷವನ್ನು, ಅವಧಾರ್ಯ = ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿ, ತಸ್ಯ = ಉಚ್ಯತಾಂ ಎಂಬೋ ಶಬ್ದದ, ಭಾವವಿತ್ = ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ, ಪ್ರೋತ್ಥಿತಃ ಸನ್ = ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಂಥವರಾಗಿ, ಏಭ್ಯಃ = ಈ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಪ್ರವಚನಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು, ವ್ಯಧಿತ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಅದಭ್ರವೆಂಬ ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ

ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರ ಆ ಎಂದರೆ 'ಹೇಳೋಣವಾಗಲಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳಿದರು. ಆ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದರು- 'ಮತ್ತೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡೋಣಾಗಲೆಂದು ಹರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿರುವನು' ಎಂದು ಆ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕವರಾದರು. ಮೇಲೆದ್ದು ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರು.

'ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷಣ್ಣವಪುಷಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಮೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ || 42 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ವೈರಾಗ್ಯದ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನರೂಪವಾಗಿ ಅವರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರಾತಃ ಸ್ನಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು- ಮಜ್ಜನಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಮಜ್ಜನಂ ವ್ಯಧಿತ ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ ನಿತ್ಯಮರುಣೋದಯಕಾಲೇ |

ಯತ್ ಸ್ಪೃಶಂತಿ ನ ನರಾ ಹಿಮಭೀತಾ ಅಂಶ ಏಷ ಪೃಷತಾಮಧಿಪಸ್ಯ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಮಜ್ಜನಂ, ವ್ಯಧಿತ, ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ, ನಿತ್ಯಮ್, ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ, ಯತ್, ಸ್ಪೃಶಂತಿ, ನ, ನರಾಃ, ಹಿಮಭೀತಾಃ, ಅಂಶಃ, ಏಷಃ, ಪೃಷತಾಮ್, ಅಧಿಪಸ್ಯ ||

ಅರ್ಥಃ- ಪೃಷತಾಂ = 49 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅಧಿಪಸ್ಯ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ, ಅಂಶಃ = ಅವತಾರಭೂತವಾದ, ಏಷಃ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ನಿತ್ಯಂ = ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ = ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ - ಶೀತಲಗಂಗಾ = ಅಲಕನಂದಾನಾಮಕವಾದ ಭಾಗೀರಥಿಯ, ವಾರಿ = ಉದಕದಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜನಂ = ಸ್ನಾನವನ್ನು, ವ್ಯಧಿತ = ಮಾಡಿದರು, ನರಾಃ = ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನರಾದಂಥ ಮನುಷ್ಯರು, ಹಿಮಭೀತಾಃ ಸಂತಃ - ಹಿಮ = ಶೀತದಿಂದ, ಭೀತಾಃ ಸಂತಃ = ಭಯಗ್ರಸ್ತರಾದಂಥವರಾಗಿ, ಯತ್ = ಯಾವ ಶೀತಲಗಂಗಾ ಉದಕವನ್ನು, ನ ಸ್ಪೃಶಂತಿ = ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶೀತಲವಾದಂಥ ಅಲಕನಂದಾ ಎಂಬ ಭಾಗೀರಥಿಯ ಜಲದಲ್ಲೆಸ್ನಾನಮಾಡಿದರು. ಇದರಲ್ಲೇನು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ, ಆ ಭಾಗೀರಥಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನರಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಸ್ಥ ಮನುಷ್ಯರು ಹಿಮದಿಂದ ಭೀತರಾಗಿ ಆ ಶೀತಲಗಂಗೆಯ ನೀರನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಏನೋ ಬಿಸಿಲು ಬಂದಾಗ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆಂದಲ್ಲ. 'ಚತಸ್ರೋ ಘಟಿಕಾಃ ಪ್ರಾತರರುಣೋದಯ ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬಂತೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನ

ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವವುಳ್ಳ, ನಾಲ್ಕುಘಳಿಗೆ ಕಾಲವಾದ ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಒಂದು ದಿನ ಮಾಡಿದರೆಂದಲ್ಲ. ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ. ಶ್ರೀಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರ್ಶನಶೀಲಗಳಾದ ವಾಯುಗಳಿಗೆ (ಮರುತ್ಗಳಿಗೆ) ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವಾಯುದೇವರ ಅಂಶಭೂತರು = ಸ್ವರ್ಶವು ವಾಯುವಿನಗುಣ, ಇವರಾದರೋ ಮುಖ್ಯವಾಯ್ವಂಶಭೂತರು, ಆದ್ದರಿಂದ ಶೀತಸ್ವರ್ಶದಿಂದ ತ್ರಸ್ತರಾಗದಿದ್ದು ಸಹಜವೇ.

ಇದರಿಂದ, ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಅತಿ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯಾದರೂ ಪ್ರಾತಃ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಬಿಡಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ || 43 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಕಾಷ್ಠಮೌನವ್ರತವನ್ನೂ, ನಿರ್ಜಲೋಪವಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಕಾಷ್ಠ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕಾಷ್ಠಮೌನಮದಧಾದುಪವಾಸಂ ಶುದ್ಧಮಪ್ಯಕೃತ ಶುದ್ಧಹೃದಿಚ್ಛನ್ |

ನಿತ್ಯತುಷ್ಟಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ ಚಿಂತಯನ್ ಪ್ರಭುಮನಂತಮಠಾಂತಃ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಕಾಷ್ಠಮೌನಮ್, ಅದಧಾತ್, ಉಪವಾಸಂ, ಶುದ್ಧಮ್, ಅಪಿ, ಅಕೃತ, ಶುದ್ಧಹೃತ್, ಇಚ್ಛನ್, ನಿತ್ಯತುಷ್ಟ ಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ, ಚಿಂತಯನ್, ಪ್ರಭುಮ್, ಅನಂತಮಠಾಂತಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಶುದ್ಧಹೃತ್ - ಶುದ್ಧ = ರಾಗಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಹೃತ್ = ಅಂತಃ ಕರಣವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ನಿತ್ಯತುಷ್ಟ ಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ - ನಿತ್ಯ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ತುಷ್ಟ = ಪ್ರೀತನಾದಂಥ, ಹರಿ = ಪರಮಾತ್ಮನ, ತೋಷವಿಶೇಷಮ್ = ಪ್ರೀತಿಯ ಅತಿಶಯವನ್ನು, ಇಚ್ಛನ್ ಸನ್ = ಇಚ್ಛಾಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಅನಂತಮಠಾಂತಃ - ಅನಂತಮಠ = ಅನಂತಮಠಾಖ್ಯ ನಾರಾಯಣದೇವಾಲಯದ, ಅಂತಃ = ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಭುಂ = ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು, ಚಿಂತಯನ್ = ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ- ಕಾಷ್ಠ = ಉತ್ಕರ್ಷಾತಿಶಯದಲ್ಲಿ, ಮೌನಮ್ = ಲೌಕಿಕಭಾಷಣವರ್ಜನರೂಪವಾದ ವ್ರತವನ್ನು, ಅದಧಾತ್ = ಮಾಡಿದರು, ಶುದ್ಧಮ್ = ಆಚಮನೋದಕ ವಿನಃ ಜಲಫಲಾದ್ಯಾಹಾರ ರಹಿತವಾದ, ಉಪವಾಸಮ್ = ಅನಶನವ್ರತವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಅಕೃತ = ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅನಂತಮಠವೆಂಬ ಮನುಷ್ಯ ಗೋಚರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಸ್ಥ

ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯೆ, ಪ್ರಭುವಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ ಕಾಷ್ಠಮೌನವ್ರತವೆಂಬ ಲೌಕಿಕಭಾಷಣ ವರ್ಜನರೂಪ ಮೌನವನ್ನು (ಯಾವಾಗಲೂ ಲೌಕಿಕಭಾಷಣ ವರ್ಜನ ಮಾಡಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಈಗ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ) ಆಚರಿಸಿದರು.

ಆಚಮನೋದಕ ವಿನಃ ಜಲ, ಫಲಾದಿ ಆಹಾರರಹಿತವಾದ ನಿರಶನವ್ರತವನ್ನೂ (ವೈಶ್ವಾನರಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ನಿತ್ಯೋಪವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ) ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೆಂದರೆ, ಕೇವಲ ಶ್ರೀಹರಿಸಂತುಷ್ಟಿಯೇ. ಇದನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿದ್ದರು, ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ಅಲ್ಲ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಾದರೋ, ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದನು. ಈಗ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿದ್ದರು - ವಿಷ್ಣುಪ್ರೀತಿಕಾಮನೆಯು ಗುಣವಾದ್ದರಿಂದ (ಅದೋಷ).

ಹೀಗೆ ಕೇವಲ ಹರಿಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧವಾದ ರಾಗಾದಿರಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ನಿಷ್ಕಾಮನವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರು

॥ 44 ॥

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ವ್ರತಧಾರಣ ಮಾಡಲಾಗಿ, ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಪ್ರೈರಯತ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪ್ರೈರಯತ್ ಸ್ವಚರಣೇ ರತಚಿತ್ತಂ ಮಧ್ವಮತ್ರ ದಿನಮಂಡಲಮೇನಮ್ |

ಸ್ವಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ ಮುಕುಂದೋ ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿರನ್ಯೈಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪ್ರೈರಯತ್, ಸ್ವಚರಣೇ, ರತಚಿತ್ತಂ, ಮಧ್ವಮ್, ಅತ್ರ, ದಿನಮಂಡಲಮ್, ಏನಂ, ಸ್ವಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ, ಮುಕುಂದಃ, ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ, ಅನ್ಯೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಮುಕುಂದಃ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, ಅತ್ರ = ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ, ದಿನಮಂಡಲಗಿ- ದಿನ = ದಿನಗಳ, ಮಂಡಲಮ್ = ಸಮೂಹವನ್ನು (48 ದಿನಗಳು), ಸ್ವಚರಣೇ - ಸ್ವ = ತಮ್ಮ, ಚರಣೇ = ಪಾದದಲ್ಲಿ, ರತಚಿತ್ತಂ - ರತ = ಆಸಕ್ತವಾದ, ಚಿತ್ತಮ್ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಏನಂ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಸ್ವಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ - ಸ್ವ = ತಮ್ಮ, ಆಶ್ರಮ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಉತ್ತರದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹೋಗಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು, ಉಪಗಮನಾಯ = ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅನ್ಯೈಃ = ಬೇರೆಯವರುಗಳಿಂದ

ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರಿಂದ = ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ - ದೀಪ್ತಿ = ಪ್ರಕಾಶ ವಿಶೇಷದ, ದೃಷ್ಟಿ = ದರ್ಶನದಿಂದ, ವಿದಿತ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಗತಿಃ ಸನ್ = ಆಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಪ್ರೈರಯತ್ = ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು, ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತಮ್ಮ ಉತ್ತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ (ಇದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಬದರಿ ಎನ್ನುವರು) ಬರಲು ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಉತ್ತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವು ಹಿಮತ್ವವರ್ತದ ಉತ್ತರದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ 'ದಿನಮಂಡಲ' ಎಂದರೆ ನಿರಂತರ ನಲವತ್ತೆಂಟು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ವ್ರತಧಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಅಷ್ಟು ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ಬಂದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಮಧ್ವೇತರರಾದ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಿಶೇಷವನ್ನು ನೋಡೋಣದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರು. ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ದರ್ಶನವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಪ್ರಕಾಶಮಾತ್ರ ಕಂಡಿತು

|| 45 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವವರಾಗಿ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿ, ಮೌನವ್ರತಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಲೇಖನಮೂಲಕ ಹಿತೋಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ನಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನಕ್ತಮೇವ ಭಗವತ್ಯುಪಯಾತೇ ಪ್ರೋದಿತೇ ಸತಿ ಸಹಸ್ರಮರೀಚೌ |

ಮೌನವಾನಲಿಖದುತ್ತಮಚಿತ್ತಃ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ ಕರುಣಾವಾನ್

|| 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನಕ್ತಮ್, ಏವ, ಭಗವತಿ, ಉಪಯಾತೇ, ಪ್ರೋದಿತೇ, ಸತಿ, ಸಹಸ್ರಮರೀಚೌ, ಮೌನವಾನ್, ಅಲಿಖತ್, ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ, ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ, ಕರುಣಾವಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಭಗವತಿ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, ನಕ್ತಮೇವ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೇವೇ, ಉಪಯಾತೇ ಸತಿ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲಾಗಿ, ಸಹಸ್ರಮರೀಚೌ - ಸಹಸ್ರ = ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ, ಮರೀಚೌ = ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನು, ಪ್ರೋದಿತೇ ಸತಿ = ಉದಯಿಸುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಮೌನವಾನಪಿ = ವಾಚ್ ನಿಯಮವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ಕರುಣಾವಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ದಯಾವುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮ ಚಿತ್ತಃ - ಉತ್ತಮ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಚಿತ್ತಃ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ - ಶಿಷ್ಯ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಗೆ, ಶಿಕ್ಷಣ = ಹಿತೋಪದೇಶವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಪರಃ ಸನ್ = ಸಕ್ತರಾದಂಥವರಾಗಿ, ಪತ್ರೇ = ಪತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅಲಿಖತ್ = ಲೇಖನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ರಾತ್ರಿಯೇ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದರು. ಸಾಸಿರಕಿರಣಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಸಹಸ್ರ ಮರೀಚಿಯೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಉತ್ತಮ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿತೋಪದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅವರು ವಾಜ್‌ನಿಯಮನ ಉಳ್ಳವರು. ಆದರೂ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಪೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು.

ಶಿಷ್ಯರುಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಆಸಕ್ತಿ (ಭ.ವ್ಯಾ)ಇಲ್ಲವೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ (ವಿ.ಟೀ)ವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬರೆಯತಕ್ಕವರಾದರು (ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣ)

॥ 46 ॥

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನೇ ಸಜ್ಜನರ ಅವಗಾಹನೆಗಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ, 'ನೇದೃಶಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನೇದೃಶಂ ಸ್ಥಲಮಲಂ ಶಮಲಘ್ನಂ ನಾಸ್ಯ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ ಸಮಂ ವಾಃ |

ನಾಸ್ತಿ ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ ನನು ದೈವಂ ನಾಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ ಹಿತರೂಪಮ್

॥ 47 ॥

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನ, ಈದೃಶಂ, ಸ್ಥಲಮ್, ಅಲಂ, ಶಮಲಘ್ನಂ, ನ, ಅಸ್ಯ, ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ, ಸಮಂ, ವಾಃ, ನ, ಅಸ್ತಿ ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ, ನನು, ದೈವಂ, ನ, ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ, ಹಿತರೂಪಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಶಮಲಘ್ನಂ - ಶಮಲ = ಪಾಪಗಳನ್ನು, ಘ್ನಮ್ = ನಾಶ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಈದೃಶಂ = ಈ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವು, ನ = ಇಲ್ಲ, ಅಸ್ಯ = ಈ, ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ = ಭಾಗೀರಥೀ(ತೀರ್ಥದ) ಉದಕವು, ಸಮಂ = ಸದೃಶವಾದ, ವಾಃ = ಉದಕವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ- ವಿಷ್ಣು = ಸರ್ವತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಸದೃಶಂ = ಸಮಾನವಾದ, ದೈವಂ = ದೇವತೆಯು, ಕ್ವಾಪಿ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ, ನನು = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಮ್ - ಅಸ್ಮತ್ = ನಮ್ಮಗಳ, ಉಕ್ತಿ = ವಚನಕ್ಕೆ, ಸದೃಶಂ = ಸಮಾನವಾದ, ವಚನವು, ಹಿತರೂಪಮ್ = ಹಿತರೂಪವಾದಂಥಾದ್ದು (ಇಷ್ಟಾಪಾದಕ ವಾದಂಥಾದ್ದು), ಅನ್ಯತ್ = ಬೇರೆ, ನ = ಇಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಬದರಿಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪುಣ್ಯಸ್ಥಲವಿಲ್ಲ, ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಭಾಗೀರಥೀ (ಅಲಕನಂದಾ)ತೀರ್ಥರೂಪ ಜಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ

ಬೇರೆ ಜಲವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ದೇವರಿಲ್ಲ, ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ವಚನಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಹಿತರೂಪವಾದ ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ (ಹಿತ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು)ವಚನವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡಿ

ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮವಾದ ಬದರಿಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ವ್ಯಕ್ತಮೂರ್ತಿಯರೋಣದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಕ್ಷೇತ್ರವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನುಳಿದ ಏಳು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾದರೂ ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಹಿತಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಳಿದು ಅನ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವು ಸಮಾನವಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ರಾಮನಿಗೆ ಸಮನಾದ ದೇವರಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕೃಷ್ಣನಿಲ್ಲವೇ ಎನ್ನಬಾರದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಸಮಾನನಾದ ದೇವತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ.

ಗಂಗೆಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಾದೋದ್ಭವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಗಂಗೆಗೆ ಸಮನಾದ ಜಲವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತೇನ 'ನ ಹರೇಃ ಸದೃಶಃ' ಎಂಬಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮನಾದ ದೇವತೆಯಿಲ್ಲ.

'ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿ' ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಸಮಧ್ವರ ಮಾತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲ ಎಂಬಂತೆ ಇಲ್ಲ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ವ್ಯಾಸಾಭಿಮತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿಗೆ ನಿಯಮವೆಂದು ಹೇಳೋಣದರಿಂದ ವ್ಯಾಸಮಧ್ವರ ಮಾತಿಗೆ ಸಮವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದದ್ದಾದರೂ ನಮ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ಸಮವಿಲ್ಲವೆಂದು. ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ನಾನೂ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಇವರ ಮಾತಿಗೆ ನಿಯಮವೆಂದಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಥವಾ 'ಗುರಾವಾತ್ಮನಿ ಬಹುವಚನಮ್' ಎಂದಿದ್ದರಿಂದ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಾರೆ

|| 47 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳು ಈಗೇಕೆ ಹೀಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ಶಿಷ್ಯರ ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವರಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಗಮನವನ್ನು ಪತ್ರಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಯಾತಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯಾತಿ ತಾವದಧುನೈವ ಜನೋಽಯಂ ವ್ಯಾಸರೂಪಮಜಿತಂ ಪ್ರದಿದೃಕ್ಷುಃ |

ಆವ್ರಜೇದಿಹ ನ ವಾ ಸ ಹಿ ವೇದ ಸ್ತಸ್ತಿ ವೋಽಸ್ತಿ ತ್ವಿತಿ ಯಯಾವಥ ಮಧ್ವಃ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯಾತಿ, ತಾವತ್, ಅಧುನಾ, ಏವ, ಜನಃ, ಆಯಂ, ವ್ಯಾಸರೂಪಮ್, ಅಜಿತಂ,

ಪ್ರದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ , ಆವ್ರಜೇತ್, ಇಹ, ನ, ವಾ, ಸಃ, ಹಿ , ವೇದ, ಸ್ವಸ್ತಿ, ವಃ, ಅಸ್ತು , ಇತಿ , ಯಯೌ, ಅಥ, ಮಧ್ವಃ ||

ಅರ್ಥಃ:- ಅಯಂ ಜನಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಖ್ಯವಾಯುವು, ವ್ಯಾಸರೂಪಮ್ = ವೇದವ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಅಜಿತಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಪ್ರತಿದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ ಸನ್ = ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಾವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಅಧುನೈವ = ಈಗಲೇವೇ, ಯಾತಿ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಾವತ್ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ , ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವನಾಮಕ ವಾಯುವು, ಇಹ = ಈ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ , ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ , ಆವ್ರಜೇತ್ = ಬರುತ್ತಾರೆ, ನ ವಾ = ಇಲ್ಲವೋ, ಸ ಹಿ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರೇವೇ, ವೇದ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ವಃ = ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಸ್ವಸ್ತಿ = ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು, ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ, ಇತಿ = ಏತದರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಚನವನ್ನು, ಅಲಿಖತ್ = ಬರೆದರು, ಅಥ = ಈ ಪ್ರಕಾರಕವಾಗಿ ಬರೆದ ಮೇಲೆ, ಮಧ್ವಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಯಯೌ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ:- ಈ ಮಧ್ವನೆಂಬುವನು ಈಗಲೇ ವೇದವ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಾನೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ಮಧ್ವನು ಈ ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ ನಾನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ, ಆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರೇ ತಿಳಿದಿರುವರು. ನಿಮಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ ಹೀಗೆ ಬರೆದರು. ಅನಂತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ವ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪನಾದ ಹರಿಯಿಂದಿದ್ದರಿಂದ ನ ಚ ನ ಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ತೃತೀಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿರಂತರ ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಈಗ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ವೇದವ್ಯಾಸರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿದ್ದರೆಂದರ್ಥ.

ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಜಿತ - ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ನನ್ನ ವ್ರತೋಪವಾಸಗಳಿಂದ ನಾನು ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ಕರುಣೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತಾಗಿ ವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅವನು ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ಅವನು ಅವ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಜ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುತ್ತೇನೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ನಾನು ಅಲ್ಲಜ್ಞಾನಿ, ಅಸ್ವತಂತ್ರ ನನಗೇನು ಗೊತ್ತು. ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಸರ್ವಜ್ಞರು,

ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರರು, ನಾನು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ, ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ನಿಯಾಮಕರು. ಅವರು ಮಾಡಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪರಾಧೀನ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿ ಗುಣವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ತಾವು ಬರುವುದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತು . ಏಕೆಂದರೆ, ಅವತಾರ ಪ್ರಯೋಜನವಾದ ಭಾಷ್ಯಾದಿರಚನೆಯನ್ನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಸಂಕಲ್ಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ದುರ್ಭಾಷ್ಯ ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರರಚಿಸೆಂದು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದುಂಟೇ?

ಅಲ್ಲದೆ, ಏಷ್ಯತ್‌ಕಥಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಮ್ ಎಂದು 5ನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ 21ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಆಚಾರ್ಯರು, ನಾನು ಮುಂದೆ ಈ ರೀತಿ ಭಾಷ್ಯ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಟೀಕಾಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ತಾವು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದು ಭಾಷ್ಯಾದಿರಚನಾಖ್ಯ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದು ಅವರಿಗೆ ವಿಧಿತವಾಗಿತ್ತು . ವೇದವ್ಯಾಸರ ಆಧಿಕೃತವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹಾಗೆ ಬರೆದರು, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲೆಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ, ಹೊರಟರು. ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ 'ಬಂದು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ' ಎಂದು ಪುನರಾಗಮನದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬಾರದೆಂದೂ, ಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ತೋರಿಸಲು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು || 48 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೊರಡಲಾಗಿ, ಶಿಷ್ಯರು ಅವರ ವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತರಾದರೂ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಾಪಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಕಾರಣ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾಥ ನಾಥ ಬತ ನೋಽತ್ರ ವಿನಾಥಾನ್ ಮಾ ತ್ಯಜೋರುಕರುಣೋ ಭಗವಂಸ್ತ್ವಮ್ |

ನೋದಿತಂ ಸ್ಮೃತಮಪಿತಿ ಹಿ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಸ್ವಾಮಿನೋಽಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ:- ನಾಥ, ನಾಥ, ಬತ, ನಃ, ಅತ್ರ, ವಿನಾಥಾನ್, ಮಾ, ತ್ಯಜ, ಉರುಕರುಣಃ, ಭಗವನ್, ತ್ವಂ, ನ, ಉದಿತಂ, ಸ್ಮೃತಮ್, ಅಪಿ, ಇತಿ, ಹಿ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ಸ್ವಾಮಿನಃ, ಅಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ ||

ಅರ್ಥ:- ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ! ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ! ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಹೇ ಭಗವನ್ = ಎಲೈ ! ಪೂಜ್ಯರಾದಂಥ (ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದಂಥ) ಆಚಾರ್ಯರೇ, ಉರುಕರುಣಃ - ಉರು = ಬಹಳವಾದ, ಕರುಣಃ = ಕೃಪಾವುಳ್ಳ, ತ್ವಂ = ನೀನು, ವಿನಾಥಾನ್ = ನಾಥರಹಿತರಾದ, ನಃ = ನಮ್ಮಗಳನ್ನು, ಅತ್ರ = ಈ ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ, ಮಾ ತ್ಯಜ = ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಡಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಬತ = ಖೇದದಿಂದ, ಶಿಷ್ಯೈಃ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಂದ, ಸ್ಮೃತಮಪಿ = ಸ್ಮರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಕೂಡ, ಸ್ವಾಮಿನಃ = ಗುರುಗಳಾದಂಥ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ, ನೋದಿತೇ = ಏನೂ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಹಿ

= ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, (ಕುತಃ = ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ), ಅಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ - ಅಭಿಮತ = ಇಷ್ಟವಾದಂಥ ಗಮನದ , ಭಂಗ = ನಾಶದ, ಭಯೇನ = ಭಯದಿಂದ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- 'ಬತ' ('ಎಲೈ' ಎಂದು ಆಮಂತ್ರಣದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, ಖೇದಾರ್ಥದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸ್ವಾಮಿ, ಸ್ವಾಮಿ, (ಆದರದಿಂದ, ತಾತ್ಪರ್ಯದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು) ಷಡ್ಗುಣಪೂರ್ಣರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ, ನಮ್ಮಗಳನ್ನು ಈ ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಡಿರಿ. ಏಕೆಂದರೆ, ನಾವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹೊರತು ಅನ್ಯರಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನೀವಾದರೂ ಅತ್ಯಂತಕರುಣಾ ಶಾಲಿಗಳು ಹೀಗೆ ಶಿಷ್ಯರುಗಳು ನಾವು ಹೇಳುವೆವೆಂದು ಮನಸಾ ಚಿಂತಿಸಿದರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾವು ವಿಜ್ಞಾಪನ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ, ಆಚಾರ್ಯರು ಕೃಪಾಲುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. (ನಮ್ಮನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ತಾವೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವಲ್ಲ) ಇದರಿಂದ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಗಮನಕ್ಕೆ ಭಂಗಪ್ರಸಂಗ ಒದಗೀತು" ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ.

ಇದರಿಂದ ಶಿಷ್ಯರುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲೇಶವನ್ನಾದರೂ ಸಹಿಸಿ, ಗುರ್ವಭಿಮತಭಂಗಮಾಡದಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ || 49 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ವಿರಹಾಗ್ನಿ ದಗ್ಧರಾದ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಿಯರೂ ಆದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೆಂಬುವರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನನುಸರಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ - 'ಸದ್ಗುರೋಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸದ್ಗುರೋರ್ನ ವಿರಹಂ ಸಹಮಾನಃ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿರನ್ವಗಮತ್ ತಮ್ |

ಯಸ್ತ್ರಿವಾರಮಿತರಾಸುತಶಾಖಾ ಸ್ವರ್ಥಮಗ್ರ್ಯ ಮಶ್ಯಣೋತ್ ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸದ್ಗುರೋಃ, ನ, ವಿರಹಂ, ಸಹಮಾನಃ, ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ, ಅನ್ವಗಮತ್, ತಂ, ಯಃ ತ್ರಿವಾರಮ್, ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು, ಅರ್ಥಮ್, ಅಗ್ರ್ಯಮ್, ಅಶ್ಯಣೋತ್, ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ:- ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಗಳು, ಸದ್ಗುರೋಃ - ಸತ್ = ಸಜ್ಜನರಾದಂಥ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ, ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ, ವಿರಹಂ = ವಿಯೋಗವನ್ನು, ನ ಸಹಮಾನಃ ಸನ್ = ಸಹನ ಮಾಡದೇ ಇರತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ತಮ್ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಅನ್ವಗಮತ್ = ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಯಃ = ಯಾವ ಸತ್ಯತೀರ್ಥ ಯತಿಗಳು, ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು - ಇತರಾ = ಇತರಾನಾಮಕಸ್ಮೀಯ, ಸುತ = ಮಗನಾದ

ಐತರೇಯನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಶಾಖಾಸು = ಶಾಖಾಗಳಲ್ಲಿ, ಅಗ್ರಮ್ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು, ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದಶೆಯಿಂದ, ಅಶ್ರುಣೋತ್ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೆಂಬ ಯತಿಗಳು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಗುರುಗಳಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿರಹವನ್ನು ಸಹನ ಮಾಡಲಾಗದವರಾಗಿ (ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಇತರಾದೇವಿಯ ಮಗನಾದ್ದರಿಂದ ಐತರೇಯನೆಂಬ ಮಹಿದಾಸರೂಪಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಐತರೇಯಾಖ್ಯ ಮುಕ್ತಾಖಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸ್ವರ್ಥಂ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಪದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇತರಾಸುತಶಾಖಾ - ಐತರೇಯಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ, ಸು- ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಅಗ್ರ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡೋಣದರಿಂದ ಅಗ್ರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಯೋಜನತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ

|| 50 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಸತ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಮ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಮಪ್ಯನುಧಾವ ನ್ನಾಪ ಸೋಽಯಮರುಣೀಭವತೀನೇ |

ಲೀಲಯಾ ಸಜವಮಾಕ್ರಮಮಾಣಂ ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ:- ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಮ್, ಅಪಿ, ಅನುಧಾವವನ್, ಆಪ, ಸಃ, ಅಯಮ್, ಅರುಣೀಭವತಿ, ಇನೇ, ಲೀಲಯಾ, ಸಜವಮ್, ಆಕ್ರಮಮಾಣಂ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು ||

ಅರ್ಥ:- ಸೋಽಯಮ್ = ಈ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು, ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಮಪಿ - ದುರ್ಗಮಾರ್ಗ = ಇತರರಿಂದ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಗತಮಪಿ = ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಇನೇ = ಸೂರ್ಯನು, ಅರುಣೀ ಭವತಿ ಸತಿ = ಕೆಂಪಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅನುಧಾವನ್ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು - ವ್ಯಾಶ್ರಯ = ಆಶ್ರಯರಹಿತವಾದ, ಅಂತರ = ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ, ಸುದೂರ = ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಶಿಲಾಸು

= ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಲೀಲಯಾ = ಅನಾಯಾಸದಿಂದ, ಸಜವಮ್ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ವೇಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೋಗಬೇಕೋ ಹಾಗೆ, ಆಕ್ರಮಮಾಣಮ್ = ಹಾರತಕ್ಕಂಥ, ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ನಾಪ = ಅನುಸರಿಸಲು ಶಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರೂ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೋಗಲಶಕ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರೂ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯನು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದರೆ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಎಂದರೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದು ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತವೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಾದರೂ ಆಶ್ರಯರಹಿತವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗವುಳ್ಳ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಹಾರಿಹಾರಿ ದಾಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಂಡೆಗಳು ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅವುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ದೂರದೂರದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅವುಗಳು ಮಧ್ಯೆ ಏನೂ ಆಶ್ರಯ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಹೊಂಡಗಳಿದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತು.

ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲಿಲ್ಲ
(ವಿ.ಟೀ) || 51 ||

ಅವತಾರಿಕಾ -ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಮುಂದೆ ಬರಲಾರದೇ, ಹಿಂದೆ ಹೋಗಲಾರದೇ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರಲು ಕೃಪಾಲುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕರದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಕೈಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು, (ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಮಾರುತದಿಂದಾಗಿ - ಐತಿಹ್ಯ) ತಾವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ - 'ಆನಿವೃತ್ತ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಆನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ ಗುರುಣಾಽಽರಾತ್ ಪಾಣಿನಾ ಹ್ಯಭಿನಯೇನ ಸುನುನ್ನಃ |

ತ್ರಸ್ತಧೀರತಿಯಯೌ ಸ ಮುಹೂರ್ತಾತ್ ತದ್ಧಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಮಶೇಷಮ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ -ಆನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ, ಗುರುಣಾ, ಆರಾತ್, ಪಾಣಿನಾ, ಹಿ, ಅಭಿನಯೇನ, ಸುನುನ್ನಃ | ತ್ರಸ್ತಧೀಃ, ಅತಿಯಯೌ, ಸಃ, ಮುಹೂರ್ತಾತ್, ತದ್ಧಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಮ್, ಅಶೇಷಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಆನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ - ಆನಿವೃತ್ತ - ಆ = ಸ್ವಲ್ಪ, ನಿವೃತ್ತ = ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಲ್ಪಟ್ಟ, ವಪುಷಾ = ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಗುರುಣಾ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಅಭಿನಯೇನ = ತಮ್ಮ ಮನೋಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಪಾಣಿನಾ = ಹಸ್ತದಿಂದ, ಸುನುನ್ನಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತರಾದ, ಸಃ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು,

ತ್ರಸ್ತಧೀಃ ಸನ್ = ಭಯದಿಂದಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, **ತದ್ಧಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಮ್**
 - **ತದ್ಧಿನ** = ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಹಿಡಿದು ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ, **ಉಪಗತ** = ಹೊಂದಿದ,
ಮಾರ್ಗಮ್ = ದಾರಿಯನ್ನು, **ಅಶೇಷಮಪಿ** = ಸಮಸ್ತವನ್ನಾದರೂ ಕೂಡ, **ಮುಹೂರ್ತಾತ್** =
 ಎರಡು ಘಳಿಗೆಯಲ್ಲೇವೇ, **ಅತಿಯಯೌ** = ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಹಿಂದೆ
 ತಿರುಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಸೂಚನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ
 ದೂರದಿಂದಲೇ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಹಸ್ತದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತರಾದರು. ಅವರ ಕರವು 'ಮುಂದೆ ಬರದೆ
 ಹಿಂದಿರುಗು' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಗಳ
 ಭಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಇಡೀ
 ದಿನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಾರಭ್ಯ ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ
 ದಾಟಿ ತಾವಿದ್ದ ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು || 52 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದಿ ಸ್ವಸಖಭೂತರಾದ ಯತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ
 ತಾವು ಕಂಡ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವರೊಡನೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ
 - 'ಆಶ್ರಮೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಆಶ್ರಮೇ ನಿಜಜನಾನಿಹ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾನಮಮುಷ್ಯ |

ಪ್ರೋಚ್ಯ ತತ್ಪ್ಲವನಮಪ್ಯತಿಚಿತ್ರಂ ತಸ್ಯ ತೈಃ ಸಹ ಸದಾಽಸ್ಮರದೇಷಃ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಆಶ್ರಮೇ, ನಿಜಜನಾನ್, ಇಹ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ತಂ, ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾನಮ್, ಅಮುಷ್ಯ, ಪ್ರೋಚ್ಯ, ತತ್ಪ್ಲವನಮ್, ಅಪಿ, ಅತಿಚಿತ್ರಂ, ತಸ್ಯ, ತೈಃ, ಸಹ, ಸದಾ, ಅಸ್ಮರತ್, ಏಷಃ
 ||

ಅರ್ಥಃ- ಏಷಃ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು, ಇಹ = ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಆಶ್ರಮೇ = ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ
 , ನಿಜಜನಾನ್ - ನಿಜ = ಸ್ವಕೀಯರಾದಂಥ, ಜನಾನ್ = ಜನಗಳನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ,
 ತೇಭ್ಯಃ = ಅವರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಅಮುಷ್ಯ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ, ತಂ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ,
 ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾನಂ - ಪ್ರಸಾದ = ಅನುಗ್ರಹದ, (ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿ
 ದೂರ ಮಾರ್ಗಾತಿಕ್ರಮಣರೂಪ ಅನುಗ್ರಹದ), ಮಹಿಮಾನಮ್ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು, ಅತಿಚಿತ್ರಂ
 = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ತತ್ಪ್ಲವನಮಪಿ - ತತ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ, ಪ್ಲವನಮಪಿ = ಹಾರಿ

ಹಾರಿ ಹೋಗೋಣವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಪ್ರೋಚ್ಯ = ಹೇಳಿ, ತೈಃ ಸಹ = ಆ ಸ್ವಕೀಯರಾದಂಥ ಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ತಸ್ಯ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು , ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವಕೀಯರಾದ ಜನಗಳನ್ನು ಕಂಡರು. ಅವರುಗಳು 'ಆಯಿತೋ ನೀನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ್ದು!' ಎಂದು ಮಾತನಾಡಲು, ಅವರುಗಳಿಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತ ದೂರವನ್ನು ದಾಟಿಸೋಣವೆಂಬ ಅನುಗ್ರಹದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ, ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಹಾರಿಹಾರಿ ಹೋಗೋಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ತಮ್ಮವರಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಶಿಷ್ಯರುಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಕಾಲ ಕಳೆದರೆಂದರ್ಥ

|| 53 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅತ್ತ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗಮನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತುಲ್ಯೋಪಮಾನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ವಾನರೇಂದ್ರಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವಾನರೇಂದ್ರ ಇವ ವಾಯುಜವೋಽಸೌ ಭೀಮಸೇನ ಇವ ದಾನವಭೀಮಃ |

ಉಲ್ಲಾಸ ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ ಸ ಪ್ರಜನ್ ವೃಜಿನನಾಶನನಾಮಾ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಾನರೇಂದ್ರಃ, ಇವ, ವಾಯುಜವಃ, ಅಸೌ, ಭೀಮಸೇನಃ, ಇವ, ದಾನವಭೀಮಃ, ಉಲ್ಲಾಸ, ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ, ಸಃ, ಪ್ರಜನ್, ವೃಜಿನನಾಶನನಾಮಾ ||

ಅರ್ಥಃ:- ಸಮುದ್ರಲಂಘನೇ = ಸಮುದ್ರಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಾನರೇಂದ್ರ ಇವ - ವಾನರ = ಕಪಿಗಳಿಗೆ, ಇಂದ್ರ ಇವ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದಂಥ ಹನುಮಂತದೇವರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ವಾಯುಜವಃ - ವಾಯು = ವಾಯುದೇವರಂತೆ, ಜವಃ = ವೇಗವುಳ್ಳ, ಸೌಂಗಂಧಿಕಾವನಂ ಗಚ್ಛನ್ = ಸೌಂಗಂಧಿಕಾವನವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಭೀಮಸೇನ ಇವ = ಭೀಮಸೇನನಂತೆ, ದಾನವಭೀಮಃ - ದಾನವ = ದೈತ್ಯರುಗಳಿಗೆ, ಭೀಮಃ = ಭಯಂಕರರಾದ, ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ - ಗಿರಿಪುಂಗವ = ಪರ್ವತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ, ಶೃಂಗೇ = ಶಿಖರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಜನ್ = ಪ್ರಯಾಣಮಾಡತಕ್ಕ, ವೃಜಿನನಾಶನ ನಾಮಾ - ವೃಜಿನ = ಪಾಪಗಳ, ನಾಶನ = ನಾಶಕರವಾದ, ನಾಮಾ = ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಅಸೌ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ, ಸಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಉಲ್ಲಾಸ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಪಾಪಗಳ ನಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪರ್ವತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ವಾನರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹನುಮಂತನಂತೆ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಸೌಗಂಧಿಕಾ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ತರಲು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಭೀಮಸೇನದೇವರಂತೆ ಅಸುರರಿಗೆ ಭಯಂಕರರೂ ಆಗಿದ್ದರು

|| 54 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕಂಡ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಬಹುಸತ್ತ ಗಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಬಹುಸತ್ತ ಗಣಂ ಸವಿಕಂ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಮವಂತಮಯಮ್ |

ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಮವಂತಮಯನ್ನಗಮೈಕ್ಷತ ಪುಲ್ಲದ್ಯಗಸ್ತಭಯಃ

|| 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಬಹುಸತ್ತ ಗಣಂ, ಸವಿಕಂ, ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಮ್, ಅವಂತಮ್, ಅಯಂ, ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾ- ಹಿಮವಂತಮ್, ಅಯನ್ ನಗಮ್ ಐಕ್ಷತ, ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್, ಅಸ್ತಭಯಃ

||

A¶Üi@ & ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಃ - ವಿಷಮ = ತನಗೆ ಸಮಾನ ಇಲ್ಲದೇ ಇರತಕ್ಕ, ಉಕ್ಷ = ಬಲಿವರ್ಧದಂತೆ, ಮಹಾಃ = ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ, (ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ), ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್ - ಪುಲ್ಲ = ವಿಕಸಿತವಾದ, ದ್ಯಕ್ = ನೇತ್ರವುಳ್ಳ, ಅಸ್ತಭಯಃ - ಅಸ್ತಭಯಃ - ಅಸ್ತ = ನಿರಸ್ತವಾದ, ಭಯಃ = ಭಯವುಳ್ಳ, ಅಯನ್ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅಯಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಸವಿಕಮ್ = ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ - ಮಹಾ = ಅತ್ಯುಗ್ರವಾದ, ವಿಷ = ವಿಷವನ್ನು, ಸಮೋಕ್ಷ = ಬಿಡೋಣದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಮಹ = ಮಹತ್ತರವಾದ, ಸ್ಥೂಲವುಳ್ಳ, ಅಹಿಂ = ಸರ್ಪಗಳುಳ್ಳ, ಬಹುಸತ್ತ ಗಣಂ - ಬಹು = ಬಹಳವಾದ, ಸತ್ತ = ಸಿಂಹವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಗಳ, ಗಣಮ್ = ಸಮೂಹವನ್ನು, ಅವಂತಮ್ = ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಹಿಮವಂತಂ = ಹಿಮವನ್ನಾಮಕವಾದ, ನಗಮ್ = ಪರ್ವತವನ್ನು, ಐಕ್ಷತ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಉತ್ತರ ಬದರೀಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಮವನ್ನಾಮಕವಾದ ಪರ್ವತವನ್ನು ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮರಹಿತವಾದ ಘೂಳಿಯಂತೆ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು; ಭಯಂಕರರಾಗಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲವೇ ಶುದ್ಧವಾದ (ವಿ.ಟೀ.) ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಕಸಿತವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು.

ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವಾದರೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿತ್ತು; ಅತ್ಯುಗ್ರವಾದ ವಿಷದ ಮೋಚನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಸರ್ಪಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು; ಅನೇಕವಾದ ಸಿಂಹವ್ಯಾಘ್ರಾದಿ ಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು; ಇಂಥಾ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಂಡು, ತನ್ನದೃಶನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರೆಂದು ಏಕಾನ್ತಯವಿರುತ್ತದೆ.

ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪದಕ್ಕೂ ಪರ್ವತ, ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ನಿರ್ವಚಿಸಿ, ಇದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ 'ಇವ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ನಗಂ ಪರ್ವತಂ ನಗಮಿವ (ಆವರ್ತನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು) 'ನಃ ಸಂರಕ್ಷಃ ಸ ಚಾಸೌ ಗಃ ಜ್ಞಾನರೂಪಶ್ಚ ನಗೋ ವಿಷ್ಣು ಸ್ವಮಿವ ಏಕ್ಷತ' ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದು. ಉತ್ತರಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆ ನಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕಾರವು ಹೀಗಿದೆ.

ಬಹುಸತ್ವಗಣಂ- "ಸತ್ವಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ಗಣಃ ಸಮೂಹಃ ಸತ್ವಗಣಃ | ಬಹುಃ ಸತ್ವಗಣಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತಮ್" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬಹುವಾದ ಬಲಸಮೂಹವುಳ್ಳವನು ಪರಮಾತ್ಮ.

ಸವಿಕಂ - ವಿಃ ಪಕ್ಷೀ ಗರುಡಃ, ಕಃ ಬ್ರಹ್ಮಾ, ವಿಶ್ವಕಶ್ಚವಿಕೌ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಃ - ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗರುಡನಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದಲೂ ಸಹಿತನಾದವನು.

ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಮ್ ಅವಂತಂ - ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ವಿಷಮೋಽಸಮಶ್ಚಾಸೌ ಉಕ್ಷಃ ಬಲೀವದ್ರಶ್ಚ ಮಹಾ ಸಮೀಕ್ಷಾಃ; ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಅಹಿಶ್ಚ ಮಹಾಹಿಃ | ಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಶ್ಚ ಮಹಾಹಿಶ್ಚ ಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಃ. ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಃ ರುದ್ರಃ - ತಸ್ಯ ವೃಷಭವಾಹನತ್ವಾತ್ ಸರ್ಪಭೂಷಣತ್ವಾಚ್ಚ - ತಮ್ ಅವಂತಂ

ಮಹಾವಿಷಮಃ ಉಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾವಿಷಮೋ ಕ್ಷಃ ರುದ್ರಃ | ಮಹಾಶ್ಚಾಸೌ ಅಹಿಶ್ಚ ಮಹಾಹಿಃ ಶೇಷಃ | ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಂ | ವಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಂ ಬಹುಸತ್ವಗಣಂ ಅನೇಕ ಜೀವಸಮೂಹಂ ಅವಂತಮಿತಿ ವಾ ಯೋಜನಾ |

ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ, ಪೂಜ್ಯವಾದ, ಸಮರಹಿತವಾದ ಎತ್ತು ಹಾಗೂ ಮಹತ್ತರವಾದ ಸರ್ಪದಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಎಂದರೆ ವೃಷಭವಾಹನನೂ, ಸರ್ಪಭೂಷಣನೂ ಆದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನು

ವೃತ್ತ- ಈ ಶ್ಲೋಕವು ತೋಟಕವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. 'ವದ ತೋಟಕಮಬ್ಧಿಸಕಾರಯುತಮ್'

ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ' || 55 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ, ಪರ್ವತಕ್ಕೂ ಏಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಂಬಂಧವನ್ನೇ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಸರ್ಗವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ಸುಹಸಿತ' ಮೊದಲಾಗಿ.

ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಮನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಮ್ |

ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಮುಚ್ಚಂ ಮರತಕರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಮ್ || 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ, ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಮ್, ಅನಂತ ಭೋಗ ಶಯ್ಯಂ, ವಿಕಸಿತಸುಮನೋ ಘಟಾಗಮ್, ಉಚ್ಚಂ, ಮರತಕರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ತದಾ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಃ - ಸು = ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಆನಂದ = ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ, ತೀರ್ಥಃ = ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ- ಸು = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹಸಿತ = ವಿಕಸಿತವಾದ, ಕಮಲಾಕರ - ಕಮಲಪುಷ್ಪಗಳುಳ್ಳ ಸರೋವರಗಳಿಂದ, ಉಪಗೂಢಮ್ = ಪರಿವೃತವಾದ, ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ - ಸುಜನ = ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿರತಕ್ಕಂಥ ಜನಗಳಿಗೆ, ಸುಖಾರ್ಥಮ್ = ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಮ್ - ಅನಂತ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಭೋಗ = ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳೇನು, ಶಯ್ಯಂ = ತಲಗಲೇನು ಇವುಗಳುಳ್ಳಂಥ, ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಮ್ - ವಿಕಸಿತ = ಅರಳಿದ, ಸುಮನ = ಪುಷ್ಪಗಳ, ಘಟ = ಸಮೂಹಗಳು ಯಾವ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅಂಥಾ, ಅಗಮ್ = ವೃಕ್ಷಗಳುಳ್ಳ, ಉಚ್ಚಮ್ = ಉನ್ನತವಾದ, ಮರತಕರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ - ಮರತತ = ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನಾಮಕವಾದ, ರತ್ನಮಯ = ರತ್ನಮಯವಾದ, ಸ್ಥಲ = ಸ್ಥಲಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಿಂದ, ಅಗ್ರ್ಯ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಶೋಭಮ್ = ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಧರಣೀಧರಂ = ಪರ್ವತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ,

ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ- ಸು = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹಸಿತ = ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ, ಕಮಲಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ, ಕರ = ಹಸ್ತಗಳಿಂದ, ಉಪಗೂಢಂ = ಆಲಿಂಗಿತನಾದ, ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ - ಸುಜನ = ಸುಜನರುಗಳಿಗೆ, ಸುಖಾರ್ಥಮ್ = ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಮ್ - ಅನಂತ = ಶೇಷದೇವರ, ಭೋಗ = ಶರೀರವೇ, ಶಯ್ಯಮ್ = ತಲವಾಗಿ

ವುಳ್ಳ, ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಂ - ವಿಕಸಿತ = ಹರ್ಷಿತರಾದಂಥ, ಸುಮನ = ದೇವತೆಗಳ, ಘಟಾಗಮ್ = ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ, ವಾಸ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಉಚ್ಚಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಮರಕತರತ್ನವಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ ಶೋಭಂ = ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಂತೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಮುರರಿಪುಂ - ಮುರ = ಮುರನಾಮಕದೈತ್ಯನಿಗೆ, ರಿಪುಮ್ = ಶತ್ರುವಾದ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಣ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಭಮಾನರಾದ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು ನೋಡಿ ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ, ಮುರನಾಮಕ ದೈತ್ಯನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು (ಇದು ಶ್ಲೋಕ ಯುಗ್ಮದ ಅನ್ವಯವು)

ಪರ್ವತವು ಅತ್ಯಂತ ವಿಕಸಿತವಾದ ಕಮಲಾಕರಗಳೆಂಬ ಸರೋವರಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತವಾದದ್ದು; ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಮಂದಹಾಸಯುಕ್ತಳಾದ ಕಮಲೆಯೆಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಆಶ್ಲಿಷ್ಟನಾದವನು.

ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವು ಭೂಸ್ವರ್ಗವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಕೃತ ಮಾಡಿರತಕ್ಕ - ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನ ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಅನಂತವೆಂದರೆ ಅಪರಿಮಿತ ಇಲ್ಲವೇ ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಶೃಂಗಾರ, ಸ್ರಗಾದಿ ಭೋಗಗಳು ಹಾಗೂ ತಲ್ಪಗಳುಳ್ಳದ್ದು. (ಇಲ್ಲವೇ ಭೋಗಾರ್ಥಂ ಶಯ್ಯಾಃ ಭೋಗಶಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪರ್ಯಂಕಗಳುಳ್ಳದ್ದು).

ಪರಮಾತ್ಮನು,

‘ಮಾಧವಶ್ಚತುರೋ ಮಾಸಾನ್ ಸರ್ವಭೂತಹಿತಾಯ ವೈ |

ಸ್ವಾಪಂ ಯಾಸ್ಯತಿ ಶೇಷಾಂಗೇ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಸಹ ಜಗತ್ಪತಿಃ’

ಎಂದರೆ “ಮಾ ಎಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ ಧವನೆಯ ಭರ್ತನಾದ ಜಗತ್ಪತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ಸಜ್ಜನರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶೇಷದೇವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಮಲಗುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರ, ಸಜ್ಜನಸುಖಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನಂತನೆಯ ಶೇಷದೇವರ ಶರೀರವನ್ನೇ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗುಳ್ಳವನು.

ಪರ್ವತವು ವಿಕಸಿತ ಸುಮನವೆಂಬ ಪುಷ್ಪಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ವೃಕ್ಷಗಳುಳ್ಳದ್ದು; ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶ್ರೀಹರಿದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಘಟವೆಂಬ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಗ ಎಂದರೆ ಇರತಕ್ಕವನು - ಎಂದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತಿಯಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದವನು. ಇಲ್ಲವೇ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಗೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

ಹೋಗತಕ್ಕವನು.

ಪರ್ವತವು ಉಚ್ಚ-ಎತ್ತರವಾದದ್ದು; ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದವನು.

ಪರ್ವತವು ಮರಕತವೆಂಬ ಇಂದ್ರನೀಲಾಖ್ಯಮಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ಶ್ರೇಷ್ಠಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನಿರ್ಮಿತಸ್ಥಲದಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶೋಭೆಯುಳ್ಳವನು

ವೃತ್ತ- ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪುಷ್ಪಿತಾಗ್ರಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ

“ಅಯುಜಿನಯುಗರೇಫತೋ ಯಕಾರೋ ಯುಜಿ ಚ ತಜೌ ಜರಗಾಶ್ಚ ಪುಷ್ಪಿತಾಗ್ರಾ’ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ

|| 56 ||

ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ

ಶ್ರೀಮದ್‌ರತ್ನಕಲಾಪಮಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ ಹಾಟಕೈಃ |

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಧರಣೀಧರಂ ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿನಂ ಸುಂದರಂ

ಸ್ವಾನಂದಾಕೃತಿಮಸ್ಮರನ್ಮುರರಿಪುಂ ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ತದಾ || 57 ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ಸುತ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ
ವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮತ್ಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಮಹಾಕಾವ್ಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ ಷಷ್ಠಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ, ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ, ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಮ್, ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ ಹಾಟಕೈಃ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ, ಧರಣೀಧರಂ, ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿನಂ, ಸುಂದರಂ, ಸ್ವಾನಂದಾಕೃತಿಮ್, ಅಸ್ಮರತ್, ಮುರರಿಪುಂ, ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಃ, ತದಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ತದಾ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ - ಪಾದ = ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತಗಳ, ಉಪಾಂತ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ನಮನ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಮಹಾಮುನಿಗಣಮ್ - ಮಹಾ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದಂಥ, ಮುನಿ = ಮುನಿಗಳ, ಗಣಮ್ = ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ - ಹೇಮ = ಶಿಖರಗತವಾದ ಸುವರ್ಣದಿಂದ, ಪ್ರದೀಪ್ತಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಅಂಬರಂ =

ಆಕಾಶವುಳ್ಳ, ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ - ಶ್ರೀಮತ್ = ಕಾಂತಿಸಂಪನ್ನವಾದ, ರತ್ನ = ರತ್ನಗಳ, ಕಲಾಪಂ = ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಹಾಟಕೈಃ = ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ - ಅಗ್ರ್ಯ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಕಟಕೈಃ = ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ, ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿನಂ - ಸು = ಸುಗಂಧೋಪೇತವಾದ, ವನ = ವನಗಳ, ಮಾಲಾ = ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಉಲ್ಲಾಸಿನಂ = (ವಿಕಸಿತ)ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ, ಸುಂದರಂ = ರಮಣೀಯವಾದ, ಸ್ವಾನಂದಾಕೃತಿ - ಸು = ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಆನಂದ = ಆನಂದಪ್ರದವಾದ, ಆಕೃತಿ = ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಧರಣೀಧರಂ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ,

ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ - ಪಾದ = ಪಾದಗಳ, ಉಪಾಂತ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ನಮನ್ = ನಮಸ್ಕಾರಗ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಮಹಾಮುನಿ = ದೇವಾದಿಗಳ, ಗಣಂ = ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ - ಹೇಮ = ಸುವರ್ಣದಂತೆ, ಪ್ರದೀಪ್ತ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಅಂಬರಂ = ಪೀತಾಂಬರವುಳ್ಳ, ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ - ಶ್ರೀಮತ್ = ಕಾಂತಿಸಂಪನ್ನವಾದ, ರತ್ನ = ರತ್ನಗಳ, ಕಲಾಪಂ = ಆಭರಣಗಳುಳ್ಳ, ಹಾಟಕೈಃ = ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ - ಅಗ್ರ್ಯ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಕಟಕೈಃ = ಕರಭೂಷಣಗಳಿಂದ, ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ = ಶೋಭಾಯಮಾನನಾದ, ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿನಂ - ಸು = ಸಮೀಚೀನವಾದ, ವನಮಾಲಾ = ವೈಜಯಂತೀ ಮಾಲಾದಿಂದ, ಉಲ್ಲಾಸಿನಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ಸುಂದರಂ = ಮನೋಹರನಾದ, ಸ್ವಾನಂದಾಕೃತಿಂ - ಸು = ನಿರ್ದೋಷವಾದ, ಆನಂದ = ಸುಖವೇ, ಆಕೃತಿಂ = ದೇಹವಾಗಿವುಳ್ಳ, ಮುರರಿಪುಮ್ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಣ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವು ತನ್ನಪಾದಗಳೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಂತಪರ್ವತಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿ ರೂಪ ತಪಸ್ಸಾಧನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯುಷಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳದ್ದು.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವಾದಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಮೂಹವು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ - ಬಗ್ಗಿ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವತವು ತನ್ನ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಭಂಗಾರದಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು;

ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಭಂಗಾರದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಪೀತಾಂಬರವುಳ್ಳವನು.

ಪರ್ವತವು ಕಾಂತಿಯುಕ್ತ ರತ್ನಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳದ್ದು - ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರತ್ನಗಳಿದ್ದವೆಂದರ್ಥ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರತ್ನಗಳುಳ್ಳ ಕಲಾಪವೆಂಬ ಭೂಷಣಗಳುಳ್ಳವನು.

ಪರ್ವತವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಕಟಕಗಳೆಂಬ ನಿತಂಬಾಖ್ಯ ನಡುಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಭಾಸಮಾನವಾದುದು;

ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಸುವರ್ಣಮಯಗಳಾದ ಕಟಕಗಳೆಂಬ ಕಡಗಗಳಿಂದ ಭಾಸಮಾನನು.

ಪರ್ವತವು ಶೋಭನವಾದ ವನಮಾಲೆಯೆಂಬ ಅರಣ್ಯಗಳ ಸಾಲುಳ್ಳದ್ದು; ಅನೇಕ ಅರಣ್ಯಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು ;

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮೀಚೀನವಾದ ವನಮಾಲಿಕೆಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರ್ವತದಂತೆ ಸುಂದರನು.

ಪರ್ವತವು ಸಮೀಚೀನವಾದ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು;

ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ದೋಷಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಂದವೇ ಆಕಾರ=ದೇಹವಾಗುಳ್ಳವನು.

ಹೀಗೆ ಪರ್ವತ ಸದೃಶನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರೆಂದು ಪೂರ್ವೇಣ ಅನ್ವಯ.

ವೃತ್ತ- ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. 'ಸೂರ್ಯಾಶ್ಚೈರ್ಯದಿಮಃ ಸಜೌ ಸತತಗೌ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಮ್' ||57||

ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಪ್ರಿಯಮೇನಂ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥ ಜಯತೀರ್ಥಸುಗೇಯಮ್ |

ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿದೃಷ್ಟಮಹಿಮ್ನಾ ಸತ್ಯಭೂತ ಜಗತಿ ಸ್ತುಹಿ ಖ್ಯಾತಮ್ || 1 ||

ಮಧ್ವಚಿತ್ತಶುಭಮಂದಿರಮೀಶಂ ಸ್ವಿಂದಿರೇಶಮಮರೇಂದ್ರ ಸುವಂದ್ಯಮ್ |

ಸುಂದರೇ ಹಿ ಭವಿಭಿಃ ಪ್ರವಿಮುಕ್ತ್ಯೈ ಸಪ್ತಮೇ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸ್ತುಯಕೀರ್ತಿಮ್ || 2 ||

ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ
ವಿರಚಿತವಾದ ಆನಂದಾಂಕಿತವಾದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸರ್ಗದ
ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾಂಬುಧಿತರಂಗಿಣೀ ಎಂಬ ಲಘುತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.